

T.C
NİĞDE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANA BİLİM DALI

TÜRKİYE'DE DEMOKRASİNİN YERLEŞMESİNİN
GECİKMESİNDE KÜLTÜREL FAKTÖRLERİN ROLÜ

134878

YÜKSEK LİSANS TEZİ

134878

Tez Danışmanı
Doç. Dr. Özcan YENİÇERİ

Hazırlayan
Zeliha SEÇKİN

NİĞDE- 2003

NİĞDE ÜNİVERSİTE
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Zeliha SEÇKİN'e ait "Türkiye'de Demokrasinin Yerleşmesinin Gecikmesinde Kültürel Faktörlerin Rolü" adlı çalışma jürimiz tarafından Kamu Yönetimi Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

BAŞKAN

.....

ÜYE

.....

ÜYE

.....

ÖZET

Bu çalışma, Türkiye`de demokratik gelişmeleri şekillendiren faktörleri, kültür özelinde incelemek amacıyla yapılmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'ndan devralınan siyasal yapılanma ve kültür Türkiye'yi de karakterize etmektedir. Geçmişten devralınan geleneksel kültürel değerlerin şekillendirdiği Türk toplum yapısı, demokrasinin Türkiye'de yerleşmesini geciktirici sonuçlar doğurmaktadır. Cumhuriyet'in ilanından sonra girilen toplumu çağdaştırma çabaları, toplumsal dinamiklerden çok, tepeden inmeci yöntemlerle şekillenmiş; devlet baba geleneği "uyruk kültürü"nü pekiştirici etki yapmıştır. Bu durum; demokrasinin temel değerleri olan katılımcı toplum kimliğine sahip olmayı engellemiştir. Kültürel yelpazenin genişliği ekonomik, sosyal ve siyasal olay ve olguların kültürel değerlerle karşılıklı etkileşimini arttırmıştır. Bürokrasi- aydın kesimin halka yabancılaşması, ikili bir yapılanmayı doğurmuş ve bu yapıdaki yarılmayı derinleştirmiştir.

Cumhuriyetle birlikte kültürel homojenliğin yaratılması yönündeki çalışmalar, milletleşme sürecine geç girilmesinin de tesiriyle, istenen düzeyde sonuçlanmamıştır. Kültürel değerlerdeki negatif kodların varlığı, ekonomik, sosyal ve siyasal alanlara da tesir ederek toplumsal yozlaşma ve çözülme arttırmıştır. Kültürel yarılmalar derinleştikçe, küresel söylemle örtüşen sun'i farklılıklar sorunu, Türkiye'nin gündemine oturmuş; mozaik kültür tartışmaları etnisite boyuta taşınmıştır.

Kul geleneğinin şekillendirdiği toplum yapısının değişim süreci, toplumsal dinamikler yerine, merkezin "halkın halka rağmen" değiştirilmesi esprisi ile sağlanmak istenmiştir. Oysa demokrasinin, bireyin davranış kalıplarından başlayarak, aile içi ilişkiler bütününe topluma ve yönetime yansımada etkili olan kültürel kodların demokrasiye yatkınlığına bağlı olarak gelişeceği açıktır. Kültürel negatif kodların, Türkiye'de demokrasi kültürünün yerleşmesini olumsuz etkilediği varsayımları, çalışmamızda, literatür taraması bulguları ile destek kazanmıştır.

ABSTRACT

This study aimed to investigate the factors that affect the democratic developments in Turkey with regard to culture.

The political structure and culture that had been inherited from Ottoman Empire characterizes Turkey. The structure of Turkish society that has been shaped by traditional cultural values that had been transmitted from the past has been delaying the settlement of democracy in Turkey. The attempts that aimed to modernize the society after the foundation of the republic has been shaped by top-down approaches rather than social dynamics, and the traditional perception of state as being indisputable had a persisting influence on 'feudal culture'. This situation prevented the development of interactive social identity that is one of the basic values of democracy. The richness of cultural diversity increased the mutual interaction between cultural values and economic, social, and political events and facts. Bureaucracy, and alienation of the intellectuals to the public caused a dichotomy in the structure, and this deepened the cleft observed in the structure.

With the establishment of republic, the attempts that aimed to create cultural homogeneity were not revealed the demanded results by the effect of the delay in entering of the nationalism process. The existence of the negative codes in the cultural values increased the social degeneration and deterioration by affecting economic, social and political aspects of the society. As the cultural cleavage had deepened, artificial differences problem that resembles to the global discourse existed the agenda of the Turkey, and mosaic culture disputes turned into ethnic separatist quarrels.

The change process of the social structure that shaped by feudal beliefs had aimed to accomplish by the center (state) with the perception of 'to change the society without regarding their own thoughts and demands'. However, it is clear that development of democracy is directly related to the appropriateness of the cultural codes to the democracy, that cultural codes have effects on the reflection of all in-family relations that starts from the individuals' behavior types to the society and administration. The claims of the negative effects of negative cultural codes on the

development of democratic culture in Turkey were supported by checking the literature in the field.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT.....	ii
İÇİNDEKİLER	iv
KISALTMALAR	ix
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

DEMOKRASİ VE KÜLTÜREL FAKTÖRLERLE İLGİLİ GENEL BİLGİLER

1.1.DEMOKRASİ GERÇEĞİ.....	5
1.1.1.Demokrasinin Tarihi Gelişimi.....	6
1.1.2.Demokrasinin Şartları	10
1.1.3.Demokrasinin İlkeleri.....	11
1.1.3.1.Özgürlük.....	11
1.1.3.2.Eşitlik	12
1.1.3.3.Hoşgörü.....	12
1.1.3.4.Tahammül	13
1.1.3.5.Çoğulculuk	14
1.1.3.6.Kamuoyu	14
1.1.3.7.Medya.....	15
1.1.3.8.Temsil İlkesi.....	15
1.1.3.9.Hukukilik	16
1.1.4.Demokrasi-Bürokrasi İlişkisi	18
1.1.4.1.Tanımı ve Tarihi Gelişimi.....	18
1.1.4.2.Bürokrasi Gerçeği	19

1.1.5.Aristokrasi-Demokrasi İlişkisi	21
1.1.6.Monarşi-Demokrasi İlişkisi.....	22
1.1.7.Oligarşi-Demokrasi İlişkisi	24
1.1.8.Demokrasi, Farklılık ve Çokkültürlülük	25
1.1.8.1.Farklılık, Çok Kültürlülük ve Kültürel Kimlik	27
1.1.8.2.Farklılık, Irkçılık ve Demokrasi	29
1.1.8.3.Faşizmin Farklılığa Bakışı	31
1.1.8.4.Marksizmin Farklılığa Bakışı.....	33

İKİNCİ BÖLÜM

ABD VE FRANSA'DA DEMOKRASİ VE SORUNLARI

2.1.ABD'DE DEMOKRASİ.....	36
2.1.1.Demokrasi Açısından ABD'nin Doğuşu.....	36
2.1.2.ABD'de Farklılıklar ve Demokrasi	37
2.1.2.1.ABD'de Irklar	37
2.1.2.2.ABD'de Dil	39
2.1.2.3.ABD'de Din	40
2.1.3.ABD'de Demokratik Toplumun Doğuran Faktörler	42
2.1.3.1.Eşitlik ve Egemenlik	42
2.1.3.2.Doğal Yapı	44
2.1.3.3.Yerel Yönetimler.....	46
2.1.3.4.Yargı.....	47
2.1.3.5.Alışkanlıklar ve Gelenekler.....	48
2.1.3.6.Yasalar.....	49
2.2.FRANSA'DA DEMOKRASİ.....	50

2.2.1.Fransa’da Demokratik Toplumunu Doğru Faktörler.....	50
2.2.1.1.Tarihi Faktörler	50
2.2.1.2.Devrim.....	52
2.2.1.3.Merkezi Yönetim	53

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE DEMOKRASİNİN YERLEŞMESİNİN GECİKMESİNDE KÜLTÜREL FAKTÖRLERİN ROLÜ

3.1.TÜRKİYE’DE ÇAĞDAŞLAŞMA VE DEMOKRASİ	56
3.1.1.Siyasal Alanda Çağdaşlaşma.....	57
3.1.2.Ulus Yaratma	57
3.1.3.Lâik Toplum Yaratma	60
3.1.4.Hukuk Reformu ve Diğer Çabalar	62
3.2.AİLENİN ROLÜ	64
3.2.1.Kırsal Aile	66
3.2.2.Gecekondu Ailesi.....	68
3.2.3.Kentsel Aile.....	70
3.2.4.Aile – Kültür İlişkisi	72
3.3.KADININ ROLÜ	74
3.4.DİN ANLAYIŞININ ROLÜ	76
3.5.KENTLEŞMENİN ROLÜ	78
3.5.1.İtici–Çekici Ögelerin Rolü	79
3.5.2.Çarpık Kentleşmenin Rolü.....	81
3.6.EĞİTİMİN ROLÜ	83
3.7.BİREYSELLEŞMENİN ROLÜ	85

3.8.SİVİL TOPLUMUN ROLÜ	87
3.9.GELENEKSEL YAPININ ROLÜ	89
3.9.1.Bürokrasinin Rolü	89
3.9.2.Askeri Bürokrasi.....	90
3.9.3.Sivil Bürokrasi	91
3.9.4.Bürokrasinin Sorunları.....	93
3.10.DEVLET TELAKKİSİNİN ROLÜ.....	95
3.10.1.Devlet Baba Geleneğinin Rolü	96
3.10.2.Tepeden İnmeciliğin Rolü	97
3.10.3.Aydınların Rolü	99
3.11.KÜLTÜREL FARKLILIKLARIN ROLÜ	101
3.11.1.Dil	102
3.11.2.Etnik.....	104
3.11.3.Din-Mezhep	107
3.11.4.Coğrafi Farklılık	108
3.12.AZGELİŞMİŞLİĞİN ROLÜ.....	111
3.13.EKONOMİNİN ROLÜ	113
3.13.1.Enflasyon	113
3.13.2.Borçlar	114
3.13.3.Kapitalist Sınıfın Oluşmaması	116
3.13.4.Merkezi Planlama	119
3.13.5.Yapısal Sorunlar	121
3.14.TERÖRÜN ROLÜ	123
3.15.SİYASİ PARTİLERİN ROLÜ	135
3.15.1.Çok Partili Siyasal Hayata Geçiş.....	137

3.15.2.Siyasi Partiler ve Parti Liderlerinin Rolü	138
3.15.3.Popülist Politikalar	141
3.15.4.Rant Kollamanın Rolü.....	144
3.16.DARBELERİN ROLÜ.....	144
3.17.YETKİ PAYLAŞIMINDAN KAÇINMANIN ROLÜ	146
3.18.İDEOLOJİNİN ROLÜ	147
3.18.1.Milliyetçilik.....	148
3.18.2.Milli Devlet	151
3.18.3. Küreselleşme	152
SONUÇ VE ÖNERİLER	156
ÖNERİLER.....	158
KAYNAKÇA.....	161

KISALTMALAR

AB	:Avrupa Birliği
ABD	:Amerika Birleşik Devletleri
AGİT	:Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
BAB	:Batı Avrupa Birliği
bkz	:Bakınız
BM	:Birleşmiş Milletler
C	:Cilt
CHP	:Cumhuriyet Halk Partisi
Çev	:Çevrimen
ÇUŞ	:Çok Uluslu Şirketler
DP	:Demokratik Parti
DPT	:Devlet Planlama Teşkilatı
EÇBE	:Erken Çocukluk Bakım ve Eğitimi
GAP	:Güneydoğu Anadolu Projesi
KİT	:Kamu İktisadi Teşebbüsleri
MAI	:Çok Taraflı Yatırım Anlaşması
MGK	:Milli Güvenlik Kurulu
M.Ö.	:Milattan Önce
S	:Sayı
s	:sayfa
TOBB	:Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
vb	:Ve Benzeri
yy	:Yüzyıl

GİRİŞ

I.ÇALIŞMANIN KONUSU, AMACI VE KAPSAMI

Demokrasi, idealde siyasal ve toplumsal örgütlenmenin en yüksek biçimi olma özelliğine sahiptir. İdealleri ve değerleri ona varlık kazandırdığı sürece var olacağından, varlığını ideallerine borçlu olduğu söylenebilir. Bu bağlamda demokrasi gerçeği, gerçek demokrasinin, idealdeki demokrasiye yak(ın)laşma derecesine bağlı olarak var olacaktır. İdealdeki değerlerine pratikte yaklaştığı varsayılan ülkelere örnek verebileceğimiz ABD ve Fransa'da demokrasinin hayata geçirilmesi farklı biçimlerde olmuştur. Bu da bizi, ülkelerin jeopolitik, jeokültürel, ekonomik ve sosyal yapılarının demokrasinin hayata geçirilme sürecini etkilediği varsayımına götürmektedir. Evrensel boyutlu demokratik değerler incelendiğinde, tam demokrasiye halen geçememiş olmamızın, Türkiye özelinde hangi kültürel faktörlerden kaynaklandığı daha iyi anlaşılacaktır.

Türk toplumunun jeokültürel yapısının demokrasiyi özümsemeye yatkınlık derecesi ve daha çok hangi kültürel faktörlerin demokrasi yelpazesini daralttığının tespiti, sorunun temelini oluşturmaktadır. Demokrasinin temel argümanlarına sahip olmayan toplumlarda demokrasi süreci ya yavaş ya da hiç işlememektedir. Türkiye'nin Osmanlı'dan devraldığı ikili kültürel yapı, Cumhuriyet'ten sonra da varlığını sürdürmüştür. Bu ikili yapı, yönetim halk zıtlaşmasını yoğunlaştırırken, kültürel homojenlikte istenen düzeye gelememek de toplumsal yapıyı derinden etkilemiştir. Devlet baba geleneği, otoriteye boyun eğmeyi adeta zorunluluk haline getirmiş; bireyselleşme ve sivil toplum bilincinin yaygınlaşması da gecikmiştir. Bürokratik yapının hantallığı siyasetçilerin halkı "halka rağmen" değişime zorlaması, kültürel yarılmanın boyutlarını daha da arttırmıştır.

Aşırı merkeziyetçilik, demokrasinin olmazsa olmaz şartı "katılımcılığı" engellemiştir. Merkezin otoriter yapısı, hemen her kurumun (aile, okul, sivil toplum örgütleri, siyasi partiler, dernekler vb.) ayrılmaz parçası olmuştur. Negatif kültürel kodlar bir yandan demokrasinin yerleşmesini geciktirirken, bir yandan da yozlaşmayı arttırmaktadır. Hangi negatif kültürel kodların, demokrasinin yerleşmesini (birey,

toplum ve yönetim açısından) nasıl ve hangi ölçüde etkilediğinin ortaya konması sorunun tespiti açısından önem arz etmektedir.

Birinci bölümde demokrasinin anlam, tanım ve temel nitelikleri ile ilgili tespitler ve terminolojiye ilişkin sorunlar ele alınarak; demokrasinin tarihi gelişim süreci ile birlikte, hangi durumlarda idealden uzaklaştığı tartışılmıştır.

İkinci bölümde, demokratik yapıya sahip olduğu varsayılan ABD ve Fransa'da demokrasi sürecinin işleyiş biçimi ele alınmış; ABD'nin tersine, Fransa'da demokrasinin niçin güç, sıkıntılı ve devrimle gerçekleştirildiği incelenmiştir.

Üçüncü bölümde, Türkiye'nin Osmanlı'dan devraldığı kültürel değerler ve bu değerlerden hangilerinin toplum üzerinde olumsuz etki yarattığı ele alınmıştır. Aile, dil, din, eğitim gibi kültürel öğeler incelenerek, geleneksel kültür kodlarının çağdaşlaşmaya olan etkileri irdelenmiştir. Otoriter ve merkezi yönetim anlayışının, devlet baba geleneğinin bireyselleşme ve sivil topluma olan etkileri ele alınarak, bu bağlamda kent kültüründeki çarpıklıklarla ilgili sorunlar ortaya konulmuştur. Cumhuriyet'le birlikte hız kazanan milletleşme sürecinde geç kalınması ve homojen toplum yaratmada dil ve tarih şuurunun önemi; aydın-bürokrat-siyasetçi kesimin halka zıt kutuplarda yer alarak, halkın "halka rağmen" değişime tabi tutulması ele alınmıştır. Kültürde yaşanan yozlaşmanın toplumsal, ekonomik ve siyasi boyutları tartışılmış; kültürel yozlaşmaya bağlı terör ele alınarak, diğer faktörlerle birlikte terörün askeri darbelere olan etkileri irdelenmiştir.

Homojen toplum yapısına rağmen, Türkiye'de yaratılmaya çalışılan dil, din, etnik ve ekonomik farklılıklar sorunu kültürel bağlamda tartışılarak, kültürümüzün temel dinamiği olan milliyetçilik ve milli devletin önemi küreselleşme süreci çerçevesinde ele alınmıştır.

II.ÇALIŞMANIN YÖNTEMİ

Çalışmamızda konuyla ilgili yerli ve yabancı birincil ve ikincil kaynaklardan büyük ölçüde yararlanılmıştır. Gerek demokrasi, gerekse Türkiye'deki kültürel yapı ve sorunları ile ilgili çalışma ve eserlerden özgün olanlara daha çok yer verilmiştir. Başvurduğumuz yerli ve yabancı kaynakların yeterli içerikte olması, çalışmamızda

kolaylık sağlarken, literatür taramasında hassas ve seçici davranmamıza da imkan vermiştir. Konu ile ilgili yapmış olduğumuz birebir görüşmeler de buna yol göstermiştir.

III.ÇALIŞMANIN SINIRLARI

Bu çalışmada demokrasi kavramı, temel nitelikleri, gelişim süreci ele alınmış; ABD ve Fransa'da demokrasinin gelişmesi ve bu iki ülkede neden farklı süreçlerden geçtiği irdelenmiştir.

Gerek demokrasi, gerekse kültür konusunun geniş bir yelpazeye sahip olması dolayısıyla temel konumuz olan kültürel faktörlerin yanında, kültürle karşılıklı etkileşim içinde olan ekonomik, sosyal ve siyasal konulara da değinilmiştir. Daha çok kültürel alanda demokrasinin yerleşmesini engelleyen ya da geciktiren faktörler üzerinde durulmuş; demokratik değerlerle örtüşen kültürel faktörlere yer verilmemiştir. Ancak kültürü ekonomik, siyasal ve sosyal olaylardan tamamen bağımsız görmek de mümkün değildir. Bu yüzden ekonomi, siyaset, çağdaşlaşma, kentleşme vb.yan konular da demokratik toplum yapısı açısından, kültürel alanla ilişkilendirilerek ele alınmıştır. İncelenen tüm konular demokrasi ve kültürel faktörler çerçevesinde değerlendirilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

DEMOKRASİ VE KÜLTÜREL FAKTÖRLERLE İLGİLİ GENEL BİLGİLER

1.1.DEMOKRASİ GERÇEĞİ

Demos (halk) ve kratos (yönetim) sözcüklerinin birleşmesinden oluşan Yunanca kökenli “halk yönetimi veya halk iktidarı anlamına”¹ gelen demokrasinin bilinen en kısa ve özlü tanımını ABD başkanlarından Abraham Lincoln yapmıştır: “Demokrasi halkın, halk için halk tarafından yönetimidir”². Her toplumun demokrasiyi kendi sosyo-ekonomik, kültürel, siyasal ve hukuksal yapısına göre algılanmasından dolayı yorum ve uygulamada farklılıklar ortaya çıkmaktadır.

Günümüz toplumlarında nüfusun hızla artması, toplum yapısının karmaşıklaşması, vatandaşların devletten beklentilerinin çoğalması gibi sebeplerle gerçek ve doğrudan demokrasinin uygulanabilmesi pratikte mümkün olamamaktadır. Rousseau'nun belirttiği gibi, belki de, Tanrıların ülkesinde gerçek demokrasi, yani toplumla ilgili her türlü sorunun çözümünde, alınacak kararlara tüm vatandaşların katılımı söz konusu olurdu. Halbuki uygulamada demokrasiyi gerçek anlamda uygulamak mümkün olmadığı içindir ki ülkeler bazında daha demokratik siyasal düzen mücadeleleri verilmektedir³.

“Tüm insanların kaderlerini bir yönetici veya küçük bir grubun değil, kendilerinin çizmesi ve herkesi ilgilendiren kararları ortaklaşa almalarıdır”⁴ şeklinde tanımlanan demokrasiye D. Beetham ve K. Boyle “derece olayı” olarak bakmakta ve izafi bir kavram olarak değerlendirdikleri demokrasiyi “halk denetimi ve siyasi eşitlik ilkelerinin hayata geçirilme derecesi”⁵ olarak değerlendirmektedirler.

¹ ÖZTEKİN, Ali, *Siyaset Bilimine Giriş*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2000, s.53.

² ÇAM, Esat, *Siyaset Bilimine Giriş*, Der Yayınları, İstanbul, 1990, s.351.

³ ŞAYLAN, Gencay, *Demokrasi ve Demokrasi Düşüncesinin Gelişmesi*, Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları, 1.Basım, Ankara, 1998, s.6.

⁴ FROMM, Erich, *Sağlıklı Toplum*, Çev. SALMAN, Yurdanur /TANRISEVER, Zeynep, Payel Yayınları, 3.Basım, İstanbul, 19986, s.171.

⁵ BEETHAM, David/BOYLE, Kevin, *Demokrasinin Temelleri*, Çev. BIÇAK, Vahit, Liberte Yayınları, 3. Basım, Ankara, 1998, s.2.

“Demokrasi, halkın kendi seçtikleri yöneticiler aracılığıyla kendi kendini yönetmesi olgusudur”⁶ tanımında da unutulmaması gereken önemli nokta; halkın kendini yönetecekleri seçtikten sonra, yönetimin aldığı kararlara seyirci ve kayıtsız kalması, devletin ve toplumun sorunlarından tamamen soyutlanması halinin demokrasi olmadığıdır. Eğer halkın katılımı ve söz hakkı sürekli değilse demokrasiden söz edilemez. Asıl olan seçimlerden sonra da halkın, yöneticilerin aldığı kararlara katılabilmesi, onları etkilemesi, en önemlisi de yönetimi sürekli denetleyebilmesidir. Genel nüfusun politikaya duyduğu ilgi, demokrasinin selahiyetinin katılım açısından önemli bir göstergesidir. Demokrasi, vatandaşların politika konusunda isteklerini dile getirmesini, ama bu konuda fazla sıkıntıya girmemesini ister.⁷ Yönetim toplumun genel ve ortak yararına işliyorsa o zaman gerçek demokrasiden söz edilebilir. Demokrasiden söz edebilmek için, ayrıca halkın temel kararları almaya yetkili olması, halkın bu yetkiyle donatılması gerekir. Bu yetki, demokrasiyi diğer yönetimlerden ayıran en belirgin ve ayırt edici özelliktir. Her toplumun demokrasiyi kendi sosyo-ekonomik, kültürel, hukuksal ve politik yapılarına göre algılaması, yorumlaması ve uygulaması sözkonusu ise de; eşitlik, özgürlük, katılım, çoğunluğun işbirliği ve serbest seçimler gibi demokrasinin temel öğelerinin varlığı ve demokraside temsilcilerin “Daha büyük seçmen desteğini kazananlar veya devlet siyaseti üzerinde etki sahibi olanlar, geçici üstünlüklerini, kaybedenlerin çeşitli görevlere gelmelerini veya gelecekte etkilerini ortaya koymalarını engellemek için kullanmıyorlar ve bu fırsata karşılık, güç ve mevki kazanmak amacıyla yarışmak için, geçici olarak kaybedenler, kazananların bağlayıcı karar alma haklarına saygı”⁸ duyuyorlarsa, o ülkede demokrasinin var olduğunu söylemek mümkündür. Zaten antik demokrasi ile modern demokrasileri ayıran farklardan belki de en önemlisi “resmi ve kabul edilen bir muhalefet örgütlenmesinin”⁹ varlığıdır. Uygulanan seçim sisteminin azınlık haklarını koruyucu ve çok partili yapıyı teşvik edici olması, demokratik siyasi kültürün yaygınlaşması ve

⁶ ÖZTEKİN, Ali, a.g.e., s.61.

⁷ PAMMETT, Jon H., “The Meaning of Elections in Transitional Democracies: Evidence from Russia and Ukraine”, Val. 15, No.3. Pergamon pres, Canada 1996, p.368.

⁸ YAYLA, Atilla, *Sosyal ve Siyasal Teori*, Siyasal Kitabevi, 2.Baskı, Ankara 1999, s.9.

⁹ YILMAZ, Aytakin, *Modern Demokrasi ve Sorunları*, Yeni Türkiye Yayınları, 1.Baskı, Ankara 2000, s.24.

kökleşmesini sağlayıcı etki yapacaktır.¹⁰ Bunun yanısıra demokrasi, siyasal topluma ilişkin bir ortak paydayı da gerekli kılmaktadır. Yani, “Bir ülkede ırk, etniklik, din ve ekonomik sınıf gibi farklılıklar varsa ve bunlar ortak anlayış ve temelden daha önemli sayılıyorsa veya milliyet gibi ortak bağlılık temelinden daha önemliyse orada birlikteliği ve demokrasiyi sürdürmek zor olacaktır. Bu noktada, demokrasi için asgari bir milli birlik oydaşması gerektiği gibi devletin adaletli davranacağına ilişkin kanaat ile azınlıkta bulunanların çoğunluk olma ve iktidarda söz sahibi olma hakkı ve bireysel hak ve imkanlarının bulunması da etkili olacaktır”¹¹.

Ayrıca demokrasinin açık tartışmaya, ikna ve uzlaşmaya dayanmasının yanısıra “vatandaşlar arasında eşitliği olduğu kadar toplum içinde çoğulculuk ve farklılığı”¹² da öngörmesi gerekir.

1.1.1. Demokrasinin Tarihi Gelişimi

Siyasi alanda en çok istismar konusu yapılan “demokrasi” kavramı, en çok kullanılan kavram olma niteliğini günümüze kadar sürdürmüş, zaman zaman kesintiye uğrasa da cazibesi ile vazgeçilmezliğini kaybetmemiştir. Kavram, yaklaşık iki bin beş yüz yıllık bir geçmişe sahip olmakla birlikte; asıl gelişimi yeni çağ ve aydınlanma döneminde olmuş, ortaçağ boyunca etkisini önemli ölçüde yitirmiştir. Köken olarak demokrasi, ilk çağda eski Yunan döneminde ortaya çıkmış ve Atina şehir devletinde kısmen uygulanmıştır¹³.

İlk çağda: En iyi yönetim şeklinin ne olduğuna dair tartışmalar, Eflatun (M.Ö. 428-348) ve Aristo (M.Ö. 384-322)’ya kadar geriye gitmekte, bugün dahi birçok ülke demokrasi ile yönetildiğini iddia etmekteyse de hangilerinin rejim olarak demokrasiyi uyguladığı tartışılmaktadır. İşte bu farklı demokrasi anlayışı dolayısı ile, demokrasinin üzerinde anlaşılmalı tam bir tanımını yapmak mümkün olmamakta,

¹⁰ BANDUCCI, Susan A./DANOVAN, Todd, /KARP, Jeffrey A., “Proportional Representation and Attitudes About Politics: Results from New Zealand”, Electoral Studies 18, USA 1999, p.534.

¹¹ YILMAZ, Aytekin, a.g.e. s.26.

¹² BEETHAM, David/BOYLE, Kevin, a.g.e., s.4.

¹³ ERDOĞAN, Mustafa, **Anayasal Demokrasi**, Siyasal Kitabevi, 2.Baskı, Ankara 1997, s.173.

tanım kargaşası yaşanmaktadır. Aristo'ya göre, özgür fakat varlıklı kimselerin çoğunluğu oluşturarak yönetimi ellerine almaları demokrasidir ve değişik biçimlerde uygulanabilen demokrasi, eşitlik ilkesine dayanmaktadır¹⁴. Eflatun ise monarşiyi iyilerin yönetimine imkan sağladığı için ideal bir hükümet şekli olarak benimsemiş, buna karşılık tiranlığı, kötü bir yönetim olarak tanımlamıştır¹⁵. Atina demokrasisini de, şiddetli sınıf çatışmalarına ortam hazırladığı ve ahlaki dejenere ettiği için ağır bir şekilde eleştirmiştir¹⁶.

Yunan sitelerinde, Eflatun ve Aristo'nun ölümünden sonra, özellikle de M.Ö. III.yüzyıldan sonra gerileme ve çöküş yaşanmış; bu çöküş toplum hayatına ve politikaya da yansımıştır. Daha sonra kurulan okullar, daha çok insanoğlunun mutluluğu üzerine eğilmişlerdir. Bu görüşten yana olan Sinik okulu taraftarlarına göre, mutluluk hür insanlara özgüdür ve bu mutluluğa erişmenin yolu da toplum yasalarından kurtulmaya bağlıdır. Yine, M.Ö.III.yüzyılda Epikürcü okul kurulmuş, taraftarları felsefelerini ahlak üzerine kurmuşlar, toplum dışında yaşamayı savunarak, "insanın kendi kendine yeteceğini ispatlamak istemişlerdir"¹⁷. Toplumun bir sözleşme ürünü olduğunu savunan bu okulun taraftarlarına göre, bu sözleşme ile yönetilenlere birtakım haklar tanınmış, yöneticilerin de yetkileri sınırlandırılmıştır.

Stoacı okulun kurucusu Zenon da, sitelerin ortadan kalkmasını, sitelerin bir tek devlette birleşmesini ve dünya devletinin kurulmasını savunmuştur. Tarihi süreç gözönüne alındığında en yaygın uygulama alanı bulan devlet şeklinin monarşi olduğunu söylemek mümkündür. Zaten, "halkın halk tarafından yönetimi" şeklinde tanımlanan demokrasinin, gerçek anlamda ne eski Yunan şehir devletlerinde, ne de günümüzde uygulandığı görülmektedir. "Yönetim azınlığın değil, çoğunluğun elinde olduğu için demokrasi olarak nitelendirilmiştir"¹⁸ diyen Perikles'in eski Yunan'a ait demokrasi tanımı da bu görüşü destekler niteliktedir. Mutlak, meşruti ve parlamenter monarşi ayrımı yapılan monarşi yönetiminin, ortaçağlardaki uygulamaya konulan

¹⁴ GÖZE, Ayferi, *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş. 8.Baskı, İstanbul 1998, s.48.

¹⁵ ÜNAL, Şeref, *Temel Hak ve Özgürlükler ve İnsan Hakları Hukuku*, Yetkin Yayınları, Ankara 1997, s.45.

¹⁶ SARICA, Murat, *Siyasi Düşünce Tarihi*, Gerçek Yayınevi, 8.Baskı, İstanbul 1999, s.20.

¹⁷ AKIN, İlhan F., *Kamu Hukuku*, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., 6.Baskı, İstanbul 1993, s.26.

¹⁸ ÜNAL, s.46.

şekli olan mutlak monarşide, bütün yetki, gücünü ilahi kaynaktan aldığı iddiası ile iktidarı sınırsız bir şekilde elinde tutan hükümdara aittir.

Ortaçağda: Roma Devleti'nin hukukunu yaklaşık 700 yıl boyunca etkileyen Saint Augustin, doğal hukuk-pozitif hukuk ayrımını dünya devleti ve Tanrı devleti görüşüne uygun olarak yapmıştır. Özellikle kilise yaşamına çok büyük etkileri görülen St.Augustin, ruhani iktidar üzerinde önemle durmuş ve Tanrı sitesine bağlanma uğruna terör ve savaşın dahi mübah olduğunu savunmuştur. Bu görüşlerinden dolayı, Haçlı Seferlerinin bir bakıma hazırlayıcısı olmuştur¹⁹.

Kilisenin baskısı ve ortaçağın karanlığından çıkmak o kadar da kolay olmamıştır. Yavaş da olsa, Avrupa'nın aydınlanma çağına doğru yol almasında önemli katkıları olan Saint Thomas, Aristo'nun düşüncelerini yeniden ele alarak kiliseye mal etmiş, rönesansın hazırlanmasına da fikirleri ile öncülük etmiştir. St. Thomas'a göre, yönetici erkini Tanrı'dan alabilir; ancak bunun için temel şart, toplumu iyiliğe, mutluluğa ulaştırmak için çalışmaktır; bu amacı gerçekleştirecek en iyi yönetim de monarşidir²⁰.

Yeniçağda: Yeniçağa gelindiğinde, reform hareketleriyle, kiliseye dayalı doğal hukukun etkilerinin azaldığı, bilimsel siyasi düşünceye ulaşma yolunda önemli adımların atıldığı görülmektedir. Bu dönemin özelliklerinin anlaşılması açısından, söz konusu devrin temelindeki ekonomik, siyasi ve kültürel etkenlere bakmak gerekmektedir.

Bu etkenlerden birisi, feodal düzenden kapitalist düzene geçişteki gelişmelerdir. Bu gelişmeler üretim teknolojisinde ve buna bağlı olarak ticarete gelişmelere sebep olmuş; ticarete biriktirilen sermaye ise sanayi sermayesine dönüştürülerek hem ekonomide, hem de sosyal ve siyasal alanda gelişmeler yaşanmıştır.²¹ Ekonomide yaşanan gelişmeler siyasi alanda da bütünleşme düşüncesini geliştirmiş, burjuva ekonomisinin ve burjuva sınıfının gelişmesi sonucunda mutlak monarşiyi sınırlama hareketine paralel olarak, meşrutiyetçi

¹⁹ ÖKTEM, Niyazi, **Hukuk Felsefesi ve Hukuk Sosyolojisi**, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., 4.Basım, İstanbul 1988, s.123.

²⁰ ŞENEL, Alaeddin, **Siyasi Düşünceler Tarihi**, Bilim ve Sanat Yayınları, 5.Basım, Ankara 1996, s.259.

²¹ ÖKTEM, Niyazi, a.g.e., s.130.

parlamentar sistemin temelleri atılmış, demokratik kuramlar geliştirilmiştir²². Kapitalist üretim tarzının işleyebilmesi için üst yapı kurumlarının kurulmasını sağlamaya çalışan John Locke, sınırlı monarşiyi savunmuş, insan hakları ve özgürlükler konularındaki düşünceleri ile “Aydınlanma Çağı”nın temellerini atanlardan birisi olmuştur²³. Locke’a göre; “Siyasal düzenin kurulmasını sağlayan toplum, yasaları kendisi yapar ve yasaları uygulayacak görevlileri de kendi belirlerse, bu yönetim biçimine demokrasi denir²⁴.”

Aydınlanma Dönemi ve Sonrası: Aydınlanma döneminin önemli üç düşünüründen biri olan Montesquieu, bir devlette özgürlüklerin güvencesinin hükümet biçimine bağlı olduğunu savunmuş; siyasi özgürlüklerin gerektiği tarzda kullanılabilmesi için, devlet gücünün, dolayısı ile siyasi iktidar sahiplerinin yetkilerinin kısıtlanmasını istemiştir. Bunu sağlamanın yolu da Montesquieu’ya göre “kuvvetler ayrımı”nın uygulanmasına bağlıdır. Bu düşünceleri ile Fransız İhtilali’nin hazırlanmasına da öncülük etmiştir. Ancak Fransız İhtilali’nin doğuşuna asıl etki eden kişinin Jean Jacques Rousseau olduğu da söylenmektedir²⁵. J.J.Rousseau, cumhuriyetçi-demokratik devlet biçiminin ideal olduğunu, özgürlük ve hak eşitliği duygusunun insanın doğasında var olduğunu savunmuştur. Aslında Rousseau’ya göre “gerçek demokrasi hiçbir zaman varolmamıştır ve olmayacaktır da”²⁶. Bunun olamayacağını şu sözlerle ifade etmektedir: “Tanrıların bir halkı olsaydı, demokrasi ile yönetilirdi. Böylesine yetkin bir yönetim insanlara göre değil”. Rousseau’ya göre, hükümetlerin daralması, yani demokrasiden aristokrasiye geçiş ve yöneticilerin devleti yasalara göre yönetmemeleri devletin dağılma sebebidir.

“Amerika’da Demokrasi” adlı eseriyle ün yapmış olan Alexis De Tocqueville, eşitliğin insanlar için özgürlükten daha önemli olduğuna dikkat çekmiş; demokraside tehlikelerin yönetenlerden çok yönetilenlerden kaynaklandığına inanmıştır.

²² ŞENEL, Alaeddin, a.g.e., s.285.

²³ MUMCU, Ahmet, **İnsan Hakları Kamu Özgürlükleri**, Savaş Yayınları, 2.Baskı, Ankara 1994, s.62.

²⁴ GÖZE, Ayferi, a.g.e., s.159.

²⁵ GÖKBERK, Macit, **Felsefe Tarihi**, Remzi Kitabevi, 11.Basım, İstanbul 1999, s.342.

²⁶ ROUSSEAU, Jean Jacques, **Toplum Sözleşmesi**, Çev. ERENULUĞ, Alpogut, Öteki Yayınevi, Ankara 1999, s.113.

Tocqueville'e göre, insanların eşitlikten bireyciliğe kaymaları sonucunda demokrasi için tehlike doğacaktır. Demokrasi için bir diğer tehlike de anarşi ve despotizmdir²⁷.

Uygulamada da, demokrasi ile yönetildiği iddia edilen ülkelerin gerçekten demokratik bir yönetim kurup kurmadıkları tartışmalıdır. Katılımın yeterli olmadığı, yozlaşmanın ve siyasi ahlaktan yoksunluğun arttığı ortamlarda, bu durumun bedeli demokrasiden uzaklaşma olarak karşımıza çıkmaktadır. Demokrasinin varolabilmesi, katılımcı yönetim anlayışının yanı sıra, yönetimde şeffaflığın gerçekleşmesine de bağlıdır.

1.1.2. Demokrasinin Şartları

“Bir ülkedeki siyasi iktidarın oluşumunu, kullanılmasını ve sınırlarını, yönetenlerle yönetilenler arasındaki ilişkileri belirleyen”²⁸ demokrasinin, doğrudan demokrasinin, günümüzde uygulanamayacağı gerçeği dikkate alındığında, “halkın kendi kendini yönetmesini değil, iyi bir biçimde yönetilme garantisi”²⁹ ni ifade ettiği anlaşılmaktadır. Demokrasinin tanımında yaşanan yetersizlik dolayısıyla, demokrasiyi ifade edebilmenin yolları aranmış, kriterlerin “ne” ve “ne için” olduğu tartışılmıştır. Bu kriterlerin neler olduğunu Neumann, şöyle ifade etmektedir:³⁰

1. Egemenlik halka ait olmalıdır. Bu hangi yolla kullanılırsa kullanılsın, doğrudan ya da dolaylı, parlamenter bir yolla ya da plebisit yoluyla; sonuç fark etmez. Temsilcilere yetki sınırlı bir şekilde verilmiş olmalı ve her an geri alınabilmelidir.
2. Halkın katılımı kadar önemli bir husus, farklı seçenekler arasından bir seçim yapma imkanının verilmesidir.
3. Önderlik, demokrasinin bir başka önemli parçasıdır.
4. Demokrasi, ancak bir hukuk devletinde yaşar. Yasaların üstünlüğü sağlanmalıdır.

²⁷ GÖZE, Ayferi, a.g.e., s.251.

²⁸ ŞAYLAN, Gencay, a.g.e., s.10.

²⁹ ARBLASTES, Anthony, *Demokrasi*, Çev. YILMAZ, Nilüfer, Doruk Yayıncılık, Ankara 1999, s.75.

³⁰ ATEŞ, Toktamış, *Demokrasi Kavram Tarihi Süreç İlkeler*, Ümit Yayıncılık, Ankara 1994, s.117.

5. Siyasal partilerin ana ödevlerinden birisi, halka vatandaş olma bilincini sağlamak olmalıdır.
6. Demokrasi, salt seçimden seçime varlığını hatırlatan bir rejim değildir.
7. Demokrasinin işlevi, siyasal kurumlarla sosyal güçler arasında bir denge sağlamaktan ibaret değildir. Bu ideal, bireylerin yaşantılarının her aşamasında bir ana ilke olarak göz önüne alınmalıdır.
8. Kişisel özgürlükler ve girişim, zedelenmeden güvenlikler sağlanmalıdır.
9. Demokrasi, kişiye dayanan bir rejim olduğuna göre, herşeyden önce kişiler rasyonel olmalıdır.

S. Neumann'ın kriterlerini ortaya koyduğu çalışmaya paralel başka çalışmalar da yapılmış, demokrasinin “olmazsa olmaz şartları” ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu çalışmalarda farklılıklardan çok, ortak noktalara ulaşılmak hedeflenmiştir. Siyasi bir sistemi ifade etmesinin yanısıra, demokrasinin bir yaşam tarzı olduğu gerçeği, belirlenen ortak hedefler arasındadır.

1.1.3. Demokrasinin İlkeleri

Günümüz çağdaş demokrasi anlayışının iki temel ögesinden birisi birey, ikincisi ise, toplumda aynı değerleri, düşünceleri ve amaçları paylaşan gruplardır. Grupları da kendi arasında, demokratik baskı grupları ve siyasal partiler olarak ikiye ayırabiliriz. Baskı grupları da, siyasal partiler de demokratik siyasal sistemin araçları konumundadırlar. Asıl amaç ise, insanın mutluluğunun sağlanması, dolayısı ile amaçlarının yerine getirilmesidir. Kavram olarak ahlaksal anlayış ve insanın temel değer olarak ele alınmasını öngören demokrasi, aşağıdaki ilkelere dayanmakta ve bu ilkelere yaklaştıkça ideale ulaşmaktadır.

1.1.3.1. Özgürlük

Demokrasinin vazgeçilmez şartlarının başında temel hak ve özgürlükler gelmektedir. Özgürlüklerin olmadığı durumlarda, temel haklardan söz edilemez. Bir

ülkede demokrasinin bulunup bulunmadığının temel şartlarından birisi, kuşkusuz, özgürlüktür. Özgürlükten amaç, insanın her istediğini yapabilmesi değildir. Başkalarının özgürlüklerini kısıtlamadan eğitim, çalışma, yaşama, haberleşme, düşüncelerini açıklayabilme gibi haklardan yararlanmayı ifade eden özgürlük, herkesin hakkıdır³¹. İnsanların özgür iradeleri demokratik siyasi sistemlerin esasını oluşturur. Özgürlük ilkesi, din, ırk, düşünce farkına bakmadan insanların eşit oldukları inancına dayanır³².

1.1.3.2.Eşitlik

Eşitlik de, demokrasinin olmazsa olmaz şartlarından birisidir. Ancak eşitlik, her yönden bire bir eşitlik anlamında anlaşılmalıdır. İnsanlar arasındaki farklılıkların, her yönden eşitliğe engel teşkil edeceği unutulmamalıdır. Eşitlikten amaç, karar alma sürecine her bir bireyin tek bir oyla ve herhangi bir bireyin oyuna eşit ağırlıkta katılması gerektiği gerçeğinin kabul edilmesidir. Ayrıca, devletin vatandaşlara götürdüğü hizmetlerde eşit davranmasını; yasalar uygulanırken vatandaşlar arasında din, dil, ırk, yaş, eğitim, siyasi inanç, cinsiyet farkı gözetilmemesini, uygulamanın herkese eşit yapılmasını ifade etmektedir. Bu ölçüler çerçevesinde demokrasi sağlıklı işleyebilecek, aksi halde demokrasiden uzaklaşılacak ve demokrasi aksamaya başlayacaktır³³.

1.1.3.3.Hoşgörü

Demokrasi, hoşgörü ortamında uygulanma alanı bulur. Toplumda hoşgörü kültürü yeterince gelişmemişse; yani insanlar başkalarının farklı düşüncelerine tahammül edemiyorsa, herkesin buna hakkı olduğunu kabul etmiyorsa, böyle toplumlarda hoşgörüden söz edilemez. Dolayısı ile insanlar birbirine hoşgörülü davranacak anlayışa sahip değillerse, demokrasinin yerleşmesi ve korunabilmesi mümkün değildir. Demokrasi, insanların birbirlerine katlanmasını gerektiren bir

³¹ TANİLLİ, Server, *Devlet ve Demokrasi*, Çağdaş Yayınları, 8.Baskı, İstanbul 1996, s.39.

³² SAYBAŞILI, Kemal, *Siyaset Biliminde Temel Yaklaşımlar*, Doruk Yayıncılık, 1.Basım, Ankara 1999, s.31.

³³ ÖZTEKİN, Ali, a.g.e., s.63.

rejimdir. Demokrasinin kalıcı olması ve devamlılığı, hoşgörülü insanların oluşturduğu toplumun varlığına bağlıdır³⁴.

1.1.3.4.Tahammül

Demokrasi, “biz” ve “onlar” veya “ben” ve “öteki” ayırımına izin vermez. Kesin ve keskin ayırım çizgisini değil, tahammül etmeyi şart koşar. Farklılıkları S. Huntington’ın belirttiği gibi “biz ve onlar ilişkisi”³⁵ne indirgemek hem kollektif kimlik hem de etniklik üzerindeki tartışmaları derinleştirmektedir. Tarih, bu farklılıklara tahammülsüzlüğün kanlı örnekleriyle doludur. Öyle ki, coğrafi keşifler sırasında, Avrupalılar yerlilerin bir ruhu olup olmadığını tartışmışlardır³⁶. Bu tartışmalar ırkçılık teorilerinin üretilmesine zemin hazırlamış; “üstün ulusların uygarlaştırma görevi”³⁷ savunulmuştur. XVI. yüzyılda geliştirilen bu kuramlar, XIX. yüzyılda politik bir önem kazanmış;³⁸ II.Dünya Savaşı sırasında da toplu kıyımların (genocide) yaşanmasına sebep olmuştur. “Öteki”ne tahammülsüzlük demokrasi ile bağdaşmaz. Bu tahammülsüzlük “çoğunluğun desteği” alınarak yapıldığında “baskıların en korkuncu”³⁹ ortaya çıkmaktadır. Kongar’ın ifadesi ile “...her kültürel kimlik bir ideoloji”⁴⁰ yansıtır; demokrasi de kültürel kimliklere, farklılıklara hoşgörüyle yaklaşmayı ve tahammülü zorunlu kılar. Dünyayı uygarlaştırmayı Beyaz adamın yükü, dünya imparatorluğunu da ödülü⁴¹ olarak görmek, tahammülsüzlüğü de beraberinde getirecektir. Tahammülsüzlük ve hoşgörü yokluğu, demokrasiyi engelleyen önemli faktörlerdir.

Bir toplumda gruplar arasındaki kültürel ve ulusal farklılıklar çok derinse ve karşılıklı uyum sağlanmamışsa toplumun varlığı tehdit altında demektir. Bu derinlik

³⁴ ÇEÇEN, Anıl, *İnsan Hakları*, Gündoğan Yayınları, 2.Basım, Ankara 1995, s.578.

³⁵ HUNTINGTON, Samuel P., *Medeniyetler Çatışması*, Der.:Murat YILMAZ, Vadi Yayınları, 4.Basım, Ankara 2001, s.29.

³⁶ BİLGİN, Nuri, *İnsan İlişkileri ve Kimlik*, Sistem Yayıncılık, İstanbul 1996, s.120.

³⁷ TİMUR, Taner, *Küreselleşme ve Demokrasi Krizi*, İmge Kitabevi, 1.Baskı, Ankara 1996, s.130.

³⁸ DUVERGER, Maurice, *Politikaya Giriş*, Çev., Samih TİRYAKİOĞLU, Varlık Yayınları A.Ş., 2.Baskı, İstanbul 1984, s.24.

³⁹ KONGAR, Emre, *Demokrasi ve Kültür*, Remzi Kitabevi, 3.Basım, İstanbul 1997, s.18.

⁴⁰ KONGAR, Emre, *Demokrasi ve Laiklik*, Remzi Kitabevi, 3.Basım, İstanbul 1997, s.25.

⁴¹ SERGE, Latouche, *Dünyanın Batılılaşması*, Çev., Temel KEŞOĞLU, Ayrıntı Yayınları, 1.Basım, İstanbul 1993, s.41.

ve uyumsuzluk uç noktalara varmışsa, kültürel çeşitlilik bazılarınca “içerdeki düşman” olarak nitelendirilebilmektedir⁴².

1.1.3.5.Çoğulculuk

Siyasi liberalizmin özünü oluşturan çoğulculuk⁴³ “çoğunluğun yönetimi” anlamına gelmektedir. Kural olarak demokrasilerde çoğunluk ilkesinin geçerli olduğu kabul edilmiştir. Dolayısıyla çoğunluk, azınlığı kamu düzenine saygı göstermesi hususunda zorlama yetkisini elinde tutmaktadır. Ancak bu, azınlığın ezilmesi ve haklardan mahrum bırakılması anlamını taşımaz. Demokraside aslolan, çoğunluk kadar muhalefetin de eşit haklara sahip olduğunun kabul edilmesidir. Azınlığa iktidar olabilme şansının tanınması, demokrasinin gereği ve temel şartlarından biridir. Siyasetin genel gidişi her ne kadar çoğunluk tarafından belirlenirse de, demokrasilerde azınlığın çoğunluğu denetleme ve uyarma yetkisi vardır⁴⁴.

1.1.3.6.Kamuoyu

“Sorunlar karşısında halkın görüşü, halkın taşıdığı kanı”⁴⁵ olarak tanımlanan kamuoyu, Rousseau tarafından “devletin dört temel unsurlarından biri olarak”⁴⁶ kabul edilmiştir. Rousseau, yöneticinin siyasal bir karar almadan önce kamuoyunu araştırması, hazırlaması ve yönlendirmesi gereğine işaret etmiştir. Kamuoyunun etkinliğini kavrayan hükümetler, bazı kararları almadan önce kamuoyunun görüşüne başvurma gereği duymakta veya alacağı kararı kamuoyunun desteklenmesi için çalışmalar yapmaktadır. Kamuoyunun görüşlerini, beklentilerini, tepkilerini dikkate almanın demokrasinin bir gereği olduğunu kavrayan yöneticiler, kamuoyunun etkinliğini ve gücünü kabul etmektedirler. Ancak kamuoyu oluşturmada baskı ve

⁴² SOEN, Dan, “Democracy, The Jewish-Arab Cleavage and Tolerance Education In Israel”, Intercultural Relations, Tel-Avil 2002, pp.1-18.

⁴³ TANİLLİ, Server, a.g.e., s.38.

⁴⁴ TURAN, Mehmet, *Anayasa ve Siyaset*, Gündoğan Yayınları, 1.Basım, Ankara 1995, s.129.

⁴⁵ ERGUN, Turgay/POLATOĞLU, Aykut, *Kamu Yönetimine Giriş*, Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları, 4.Basım, Ankara 1992, s.329.

⁴⁶ ÜNAL, Şeref, a.g.e., s.59.

şiddetten kaçınılmalı, tartışma ve bilgilendirme yoluyla kamuoyunun oluşturulmasına özen gösterilmelidir. Kamuoyunun yeterince etkin olmasında basın ve diğer iletişim araçlarının rolü gözardı edilmemelidir. Bunlara ilaveten toplumun çeşitli kesimlerini temsil eden özerk ve özgür kuruluşların varlığı da kamuoyu oluşturmada etkili olmaktadır. Demokratik siyasi sistemin vazgeçilmez kavramlarından olan kamuoyu, aynı zamanda demokratik sistemin meşruiyet zeminini oluşturmaktadır.

1.1.3.7. Medya

Medya, kamuoyunu etkileyen ve biçimlendiren önemli bir araç olma özelliğine sahiptir. Kamuoyunu etkileme ve biçimlendirme işlevi, medyayı “güç odağı” haline getirmiştir. Gücünü halk iradesi ve yararı yerine, kendi düşünce, çıkar ve beklentileri doğrultusunda kullanırsa, o zaman toplum medya tarafından tuzağa düşürülmüş olur. Yani, bir gazetecinin ifade ettiği gibi “medyanın gücü, güçlerin medyasına” dönüşür. Kamuoyunun iradesini ortaya koyabilmesi, özgür tartışma ortamının varlığına bağlıdır. Böyle bir ortamın varlığı sayesinde toplumda herkes, toplumla ilgili sorunları öğrenme, anlama imkanını elde eder ve bu sayede karar almada daha etkin hale gelir⁴⁷. Ancak burada, kamuoyunun gündeminin medya tarafından oluşturulmasının mahsurlarından toplumun korunması gerekmektedir. Siyasal iktidarın aldığı, alacağı kararlar hakkında halkın aydınlatılması ve bilgilendirilmesi, medyanın doğru ve tarafsızlığını korumasına bağlıdır.

1.1.3.8. Temsil İlkesi

İlke olarak, temsili demokrasiyi benimseyen Batı demokrasisi, milli iradenin seçilmiş parlamentoda temsil edileceği düşüncesine dayanmaktadır. Esas itibarıyla şu üç boyut demokrasi açısından oldukça önemlidir. “Temel haklara saygı, yurttaşlık ve yöneticilerin temsilciliği”⁴⁸. Büyük topluluklarda herkesin bir araya gelerek karar

⁴⁷ GÜNEŞ, Sadık, *Medya ve Kültür Sessiz Yığınların Kültürel İntiharı*, Vadi Yayınları, Ankara 1996, s.199.

⁴⁸ TOURAİNE, Alain, *Demokrasi Nedir?*, Çev. Olcay KUNAL, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1997, s.45.

almasının imkansızlığı sonucunda gelişen temsili demokrasi, “demokratik seçimler için ülke yönetimine talip olan ve buna ehil en az iki siyasi partinin”⁴⁹ varlığını gerektirir. Milli iradeyi temsil edecek adayların belirlenmesi son derece önemlidir; çünkü seçilmiş bir parlamento milli iradeyi yansıtacak ve halk adına karar alacaktır. Bu ilkenin uygulanması da uzun mücadelelere sahne olmuştur. Vatandaşlara genel oy hakkının verilmesi yakın bir zamana rastlamaktadır. Genel oy ilkesi ile seçme ve seçilme hakkını elde edenler, temsilcileri, belirlenmiş zaman dilimleri arasında görev yapmaları için seçmektedirler. Her ne kadar seçmenle temsilcisi arasında güven ilişkisinin varlığını şart koşsa da, temsili demokrasi, iki seçim arasında halkın söz hakkının olmaması ve temsilcilere müdahale edememesi dolayısı ile eleştirilere muhatap olmakta, bu durum “sistemin önemli bir zaafı”⁵⁰ olarak değerlendirilmektedir.

1.1.3.9.Hukukilik

“Yönetimin hukuka bağlılığı”⁵¹ anlamını içeren hukuk devleti, mülk devleti ve polis devleti anlayışı aşamalarının sonunda ortaya çıkmıştır. Hukuk devleti anlayışından önce; insanların aile, kabile olarak örgütlendikleri ve sonuçta da hakların, özgürlüklerin güvencesi olsun diye devlet kurumunu oluşturdukları savunulmaktadır. Hak ve özgürlüklerin güvencesi amacı ile oluşturulan devletin bu amacı ihlal edişinin öyküsü ise oldukça trajik ve düşündürücüdür⁵².

“Konfüçyüs, öğrencileriyle birlikte Thai Dağı’nın eteklerinde gezinirken ağlayan bir kadın görür. Öğrencilerinden biri (Tze-Lu) kadına neden ağladığını sorar.

Kadın:-Çok acı çekiyorum. Bu çevrede bir kaplan var. Önce kaynatamı parçalayıp yedi. Sonra kocamı, şimdi de oğlumu öldürdü, der.

Konfüçyüs söze karışır ve “Öyleyse niçin bir başka yere gitmiyorsun?” diye sorar.

⁴⁹ ÇAM, Esat, a.g.e., s.363.

⁵⁰ ÜNAL, Şeref, a.g.e., s.50.

⁵¹ GÖZÜBÜYÜK, A. Şeref, *Yönetim Hukuku*, Turhan Kitabevi, 12.Basım, Ankara 1998, s.20.

⁵² SELÇUK, Sami, *Zorba Devletten Hukukun Üstünlüğüne*, Yeni Türkiye Yayınları, 5.Baskı, Ankara 1999, s.13-14.

Kadın şu ilginç yanıtı verir:-Çünkü burada insanlara baskı yapan bir devlet yok.

O zaman bilge Konfüçyüs öğrencilerine şunları söyler:

-“Kadıncağız haklı, çocuklarım! Baskı yapan devletler kaplanlardan daha korkunçtur. Bunu unutmayınız.”

“Çünkü, burada insanlara baskı yapan bir devlet yok” diyen kadından; sarayının bahçesini genişletmek için “arazini zorla alırım” diyen Büyük Frederik’e, değirmencinin, “Berlin’de yargıçlar var”⁵³ diyebilmesi için çok çetin mücadelelerin verilmesi, çok uzun bir mesafenin katedilmesi gerekmiştir. Hukuk devleti anlayışı, yalnız bireylerin değil, yönetenlerin de ülkede yerleşmiş hukuk düzenine uymalarını zorunlu kılar. Yönetimin hukuka bağlılığı demokratik düzenin egemen olduğu ülkelerde özellikle önemlidir.

Hukuk devleti özellikle devletin, daha önceden konulmuş kurallara uymasını, devletin hiçbir makamının anayasa veya kanunlarla tanınmamış yetkilere sahip olmamasını ifade eder. Bu sayede “devletin hukuk çerçevesinde kalması ve yönetimde keyfiliğe yerine hukukun egemen olması”⁵⁴ sağlanacaktır. İnsan hakları ve demokrasinin varlığı için, hukukun üstünlüğü prensibinin genel kabul görmesi gerekmektedir. Çünkü, “hukuk olmadan ne insan hakları ne de demokrasi olur”⁵⁵.

Hukuk devleti, bireyi yalnızca kişilere karşı korumasının yanında keyfiliğe ve keyfi yönetime karşı da korumayı amaçlar. Halbuki, “zora dayalı otoriter-totaliter sistemlerde hukuk, bireyi yönetime karşı koruyan bir sistem değil, sosyal bir disiplin aracı olarak ortaya çıkmaktadır”⁵⁶.

Hukuk devletinden amaç, keyfi idare ve yönetimi sınırlamaktır. Demokrasinin ulaşmak istediği hedeflerin başında, hukuk devleti anlayışını tamamlayacak bir sistem ortaya çıkarmaktır.

⁵³ SELÇUK, Sami, a.g.e., s.80.

⁵⁴ YILMAZ, Aytakin, “Hukuk Devleti ve Demokrasi”, Yeni Türkiye Dergisi, Eylül-Ekim 1999, Yıl 5, s.29, s.67.

⁵⁵ SUNGURLU, M. Oltan, “Demokrasi, insan Hakları ve Hukukun Üstünlüğü”, Yeni Türkiye Dergisi, Eylül-Ekim 1999, Yıl 5, s.29, s.63.

⁵⁶ YILMAZ, Aytakin, a.g.e., s.67.

1.1.4. Demokrasî-Bürokrasi İlişkisi

1.1.4.1. Tanımı ve Tarihi Gelişimi

İlkel toplumlarda bugünkü anlamda bir örgüte ve bürolara rastlanmamaktadır; çünkü insanlar yasalar yerine sözlü emirler ve gelenekler ile yönetilmekteydiler. Yani bütün faaliyetler “vasıtasız verilen emirlerin”⁵⁷ neticesinde gerçekleşmekteydi. Ancak toplumlar arasında yıllar sonradır ki, hükümdarlar aracılar kullanmaya ve bunlar aracılığıyla emirleri diğer kişilere ulaştırmaya başlamışlardır.

Her ne kadar adına bürokrasi denmese de ortaçağın sonlarında bir yönetim sistemi gelişmeye başlamış; bu yönetim sisteminin gelişmesinde de “krallık otoritesinin güçlenmesi ve daimi gelir kaynaklarının bulunması, matbaanın icadı ve diğer teknik ilerlemelerin önemli rolü olmuştur”⁵⁸. Bu gelişmeler örgüt ve kuruluşların kurulmasını zorunlu hale getirmiş; gelişen zaman içinde de bürokratik yapı, otoriter bir bünyeye bürünmüş ve neticede “rasyonel başka müesseselere de uygulanabilen, idare bilgisi ve idare tekniğinden ibaret bir hüviyet kazanmıştır.”⁵⁹ Her çağda kendine has biçimde varolan bürokrasi, sanayi toplumunun örgütlü hareket etmeye duyduğu ihtiyaçtan dolayı, bu dönemde ayrı bir önem kazanmıştır.

“Bir örgütün programlarını gerçekleştirmek için kullandığı insan gücü, binalar, yöntemler ve otorite sistemini belirtmek için kullanılan”⁶⁰ bürokrasi kelimesi bureau ve cratie kelimelerinden oluşmuştur. Üç değişik anlamda kullanılan ve birinci anlamda, tüm devlet, örgüt ve personelini ifade ederken; ikinci anlamda, belli bir örgütlenme ve yönetim biçimini; üçüncü ve olumsuz anlamda, kırtasiyeciliği ifade etmede kullanılan bürokrasiyi ilk kez, Max Weber, 1922’de Prusya idaresi üzerinde yaptığı bir çözümlenmeye dayanarak ortaya atmıştır. Weber’e göre, bürokrasi “yasal, ussal otoritenin en ileri biçimini ifade etmekte”⁶¹ ve bürokrasinin beş önemli özelliği

⁵⁷ ABADAN, Nermin, **Bürokrasi**, Ajans Türk Matbaası, Ankara 1959, s.15.

⁵⁸ TORTOP, Nuri/İSBİR, Eyüp G./AYKAÇ, Burhan, **Yönetim Bilimi**, Yargı Yayınları, Ankara 1993, s.205.

⁵⁹ ABADAN, Neriman, a.g.e., s.15.

⁶⁰ ERGUN, Turgay/POLATOĞLU, Aykut, a.g.e., s.45.

⁶¹ DUVERGER, Maurice, **Siyaset Sosyolojisi**, Varlık Yayınları, 5.Baskı, İstanbul 1998, s.186.

onu diğer organizasyon şekillerinden ayırmaktadır. Bu özellikler kısaca şöyle ifade edilebilir⁶²:

- İleri ve modern bir işbölümü,
- Otoritenin merkezileşmesi,
- Rasyonel bir personel yönetimi programı,
- Bürokratik kaide ve nizamlar,
- Yazılı kayıtlar ve ayrıntılı bir dosyalama sistemi,

Weber'in "ideal ve rasyonel tip" olarak nitelediği bürokrasinin "rasyonellik, objektiflik, gayri şahsılık, önceden tayin ve tespit edilmiş kurallara sahip olma, etkin ve önceden tahmin edilebilir bir çalışma düzenine dayanma"⁶³ gibi üstünlüklerinin yanısıra; sorumluluktan kaçmak, kararlarda gecikme ve bürokratik sabotaj gibi olumsuz yönleri bulunmaktadır. Bu olumsuzluklar, bürokratik yapıyı işletenlerde işten tatminsizlik duyma, işe karşı soğuma ve sonuçta da yabancılaşmaya sebep olmaktadır.

1.1.4.2.Bürokrasi Gerçeği

"Devletin sürekliliğini sağlayan hiyerarşik yapı ve sınıflandırılmış iş bölümünün adı; bir diğer ifade ile memurların hakimiyetine dayanan yönetim"⁶⁴ olarak da tanımlanan bürokrasinin 20.yy'ın başından itibaren sanayileşmeye paralel olarak geliştiği söylenebilir. Olumlu anlamının yanında; kırtasiyecilik, verimsizlik, devletin hantallığı anlamında da kullanılan bürokrasi, devlet düzenini işlemez hale getirdiği, tıkanıklığına sebep olduğu gerekçesiyle eleştirilere uğramakla kalmamış; bürokratikleşmenin demokrasinin yerleşme ve gelişmesine engel teşkil ettiği görüşleri de ağırlık kazanmıştır. Bu tespiti yapanlardan biri de, A.R. Michels'dır. Michels'a göre en demokratik örgütler bile, zamanla oligarşik bir yapıya bürünürler ve "önderler ve yönetilenler karşı çıksalar bile"⁶⁵ bu durum değişmez ve örgütsel

⁶² ERKAL, Mustafa E., *Sosyoloji*, Der Yayınları, 9.Basım, İstanbul 1998, ss.303-304.

⁶³ ERKAL, Mustafa, a.g.e., s.304.

⁶⁴ İŞÇİ, Metin, *Sosyal Yapı ve Sosyal Değişme*, Der Yayınları, 1.Basım, İstanbul 2000, s.143.

⁶⁵ ERGUN, Turgay/POLATOĞLU, Aykut, a.g.e., s.64.

oligarşi toplumsal oligarşi ile sonuçlanır. Tarihteki demokratik hareketleri birbiri peşi sıra gelen ve aynı kıyıya vurup kırılan dalgalara benzeten Michels'a göre, bu zulüm oyununun bir sona ulaşmadan sürmesi olasıdır⁶⁶.

Bürokrasi, Marx'ın da yakinen ilgilendiği konular arasındadır. Marx'ın, Hegel'in devlet felsefesini inceleyip eleştirerek geliştirdiği bürokrasi ile ilgili fikirlerini kısaca şöyle özetlemek mümkündür. Marx'a göre devlet, kamu çıkarlarını temsil eder. Toplumun gelişmesinin belirli bir aşamasında ortaya çıkan devlet, komünizm aşamasında ortadan kalkacaktır.

Bu aşamada yalnızca devlet değil, egemen sınıfın, toplumun diğer sınıfları üzerinde egemenlik kurmasını sağlayan araç durumdaki bürokrasi de ortadan kalkacaktır. Üretim süreci ile doğrudan ilişkili olmadığından, bürokrasi, toplumsal yapıda organik bir yer işgal etmez. Marx'a göre bürokrasi, kendini genel çıkarların koruyucusu gibi gösterip, aslında, sömürenler ile sömürülenler arasında bir sis perdesi yaratarak hakim sınıfın egemenliğini maskeleymektedir. Tıpkı devlet gibi, kapitalist sınıfın da aracı olan bürokrasi, proleterya devrimi gerçekleştirip sınıfsız toplum kurulduğunda ortadan kalkacaktır. Lenin'in bürokrasi konusundaki görüşü Marx'tan farklı değildir. Teorilerin tersine, Sovyetler Birliği'nde, Troçky'nin de işaret ettiği gibi, bürokrasi artan bir biçimde ezici karaktere sahip olmakla kalmamış, kapalı bir gruba da dönüşmüştür. Lenin'in artan bürokratikleşmeyi patalojik bir olgu olarak değerlendirip, uzun dönemde kalkacağını savunmasına karşılık, Bruno Rizzi, bürokrasinin Sovyet sisteminde organik bir yeri olduğunu ve halkı sömürüp baskı yaptığını ifade etmiştir. Sömürü ve baskı uygulayabilmektedir; çünkü Rizzi'ye göre bürokrasi, üretim araçlarını elinde bulundurmaktadır. Bu yüzden de kapitalist sistemde bireylerin elinde olan servet, Sovyetler Birliği'nde üretim araçlarının devletleştirilmesi ile devletin, dolayısı ile, bürokrasinin eline geçmiştir. Sonuçta sömürü bireysel olmaktan çıkmış, kollektif hale gelmiştir⁶⁷.

Halkın mutluluğu için hizmet vermesi gereken bürokrasi ile ilgili sorunları, şu genellemelerle özetlemek mümkündür⁶⁸:

⁶⁶ ERGUN, Turgay/POLATOĞLU, Aykut, a.g.e., s.65.

⁶⁷ ERGUN, Turgay/POLATOĞLU, Aykut, a.g.e., s.55.

⁶⁸ OKTAY, Cemil, *Siyasal Sistem ve Bürokrasi*, Der Yayınları, 2.Baskı, İstanbul 1997, s.62.

1. Biçimsel ve kişiler üstü kurullarla yapılan düzenlemelerden her zaman beklenen sonuçlar alınamayabilir.
2. Bürokratlaşma sistemin işleminde uyumsuzluklar doğurabilir ve çevreye uyumda tutukluklara sebep olabilir.
3. Demokratlaşmanın birlikte geliştirdiği bir olgu olarak bürokratlaşma, ters sonuçlar yaratarak aşırı merkeziliğin ve yönetilenlerin uyumsuz cevaplanmasının nedenlerini ortaya çıkarabilir.

Olumsuzluklarına rağmen bürokrasiden vazgeçme mümkün görünmemektedir. Vazgeçme bir yana, yasal-ussal örgütlerin, yasal düzenleme alanlarını genişletmek ve daha ayrıntılı yasal-ussal örgütler geliştirmek gerektiği ileri sürülmektedir.

1.1.5.Aristokrasi-Demokrasi İlişkisi

Eski Yunanda ve ortaçağda mevcut olan bu yönetim biçiminde hakimiyeti bir kişi değil, “mahdut bir zümre elinde tutar ve kullanır. Bazen bu zümre zenginlerdir, bazı yerlerde hakimlerdir, bazen askerlerdir”⁶⁹.

Aristoteles’in “iyi yönetim şekilleri” sınıflamasına dahil ettiği aristokrasi, sadece Yunan sitelerinde uygulanmış bir yönetim biçimi değildir. Saygı gören azınlığın yönetimi olan aristokrasinin cumhuriyetçi biçimindeki en iyi örneğini Roma’da görmek mümkündür. Roma cumhuriyeti döneminden on yedinci yüzyıl sonuna kadar Avrupa’da sınırlı olarak aristokrasi yönetimine rastlanmıştır. “Venedik ve bir bakıma daha pek çok ortaçağ kenti, tüccarlar aristokrasisinde”⁷⁰ yönetilmişlerdir.

Mutlak monarşiden yana olmasına rağmen Bodin, aristokrasi ve demokrasiyi de tümüyle karalamaz. Her üç devlet biçimini de olumlu ve olumsuz yönleriyle inceleyen Bodin’e göre, “...aristokrasinin olumlu yanı, zenginlerin, soyluların, bilgelerin, kısacası seçkinlerin (elitlerin) iş başında bulunmasıdır. İlimli bir yapıya

⁶⁹ ÖZÇELİK, Selçuk, *Anayasa Hukuku Umumi Esaslar*, Mimoza Yayınları, 1.Cilt, Konya, 1994, s.116.

⁷⁰ PARKINSON, C. Nortcote, *Siyasal Düşüncenin Evrimi*, Çev. Mehmet HARMANCI, Remzi Kitabevi, 2.Basım, İstanbul, 1984, s.104.

sahip olan aristokrasi, elitist özü nedeniyle doğaya da uygundur”⁷¹. Aristokrasinin mahsurlarını sıralayan Bodin, sorumlulukların seçkinler arasındaki en seçkin kişiye verilmesini salık verir.

İngiltere, Roma’yı örnek alarak aristokrasi yönetimini benimsemişse de, 17.yüzyılda, İngiltere’de monarşi ile aristokrasi arasında din konusundaki anlaşmazlıktan kaynaklanan çatışmalar yaşanmıştır⁷². 17.yüzyılda Locke, “İnsanlar eşit doğarlar, Doğa Yasası altında eşit haklara sahiptir” tezi ile ortaya çıkmıştır. Bu dönemde her ne kadar soylular, kral karşısında gücü kendi ellerinde tutmak istiyorlarsa da, orta sınıf, yönetimde bir pay almaktan çok, özgürlük peşindedir. Zaten 18.yüzyılın sonlarında İngiliz sisteminin ruhunu özetleyen Ermund Burke’nin de, “aristokraside bulunduğu üstünlük özgürlüktür”⁷³.

Aristokraside belirli bir zümreye tanınan hakimiyeti kullanma yetkisi, demokrasi ile çelişir. Demokraside yönetenler yetkilerini halktan alır, halk adına halkı yönetirler. Bu yetki kendilerine seçimle verilir. Aristokrasinin tersine, demokrasilerde ayrıcalık tanınmış zümre veya sınıf yoktur. “Eşitlik” düşüncesi demokrasinin temel niteliklerinden birisidir. İnsanlar, eşit haklara sahip bireyler olarak yönetime katılırlar. Demokraside asıl olan “şartların eşitlenmesi”dir.

1.1.6.Monarşi-Demokrasi İlişkisi

Monarşik devlet şeklinde hakimiyetin kaynağı veya sahibi tek bir şahıstır. Hakimiyet, sadece hükümdara ait olduğu için hükümdarın iradesi hakimiyetin tek kaynağıdır. Bu durum özellikle mutlak monarşi için söz konusudur. Mutlak monarşide, tüm iktidar tek kişidedir. Kişi toplumda her şeyin, herkesin efendisidir⁷⁴. Mutlak monarşide hükümdar, anayasa vafına haiz bulunmamakla beraber, bazı teamüli esaslara bağlı bulunmakta iken; müstebit monarşide hükümdarın hareket ve faaliyetini önleyecek hiçbir kayıt ve müeyyide yoktur.

⁷¹ AĞAOĞULLARI, Mehmet Ali/AKAL, Cemal Bali/KÖKER, Levent, **Kral Devlet Ya Da Ölümlü Tanrı**, İmge Kitabevi, 1. Baskı, Ankara 1994, s.40.

⁷² PARKINSON, C. Nortcote, a.ge., s.105.

⁷³ PARKINSON, C. Nortcote, a.ge., s.112.

⁷⁴ GÖZE, Ayferi, a.g.e., s.45.

Monarşinin diğeri bir türü olan patrimonyal monarşide, hükümdar karşısında devlet adeta bir çiftlik, hükümdar bu çiftliğin sahibi, teb'a da o çiftliğin serfleridir⁷⁵. Bazı monarşilerde hükümdar, hükümranlık hakkını seçimle kazanır. Ancak hükümdarı halk değil de asilzadeler kayd-ı hayat şartıyla, ölüncüye kadar bu makamda kalmak üzere seçerler. İrsi monarşilerde ise hükümdar, hükümdarlık makamına bir hanedana mensup olduğu ve belirli şartları haiz bulunduğu için geçer. İrsi monarşilerde genellikle erkek evlat tahta varis olur; istisnai olarak bu hak kız evlatlara da tanınabilir.

Meşruti monarşide ise; hükümdarın hak ve yetkilerini sınırlayan bazı kamu hukuku kuralları ve yaptırımları, bir anayasa vardır. Hükümdar, hükümranlık haklarından bir kısmını anayasa gereğince, millet tarafından seçilmiş bir yasama organına, parlamentoya vermeye, yetkilerini onunla paylaşmaya rıza göstermiştir⁷⁶.

Monarşinin savunucularından Bodin, bir grup insanın yönetiminden söz edilemeyeceğini, devlette en başta bir egemen gücün yani kralın bulunması gerektiğini söylerken bu fikirlerinde yalnız değildir. Voltaire de aynı görüşleri savunmaktadır. Voltaire'e göre tek bir insanın tiranlığı ile çoğunluğun tiranlığı arasında farklar vardır. "Hangi tiranlığın altında yaşamak isterdiniz?" sorusuna ise Voltaire, şöyle cevap vermektedir: "Hiçbirinin; fakat eğer ben seçme imkanı bulsam tek bir insanın tiranlığını çoğunluğun tiranlığına yeğ tutardım. Bir despotun iyi olduğu anlar vardır, ama bir despotlar topluluğunun hiçbir zaman yoktur"⁷⁷.

Demokrasilerde, monarşinin tersine hakimiyetin kaynağı halktır. Halk bu yetkisini seçimler aracılığı ile kullanır. Seçimler sonucunda iktidar olanlar, halkın bir sonraki seçimlerdeki tercihi göre iktidara gelirler. Monarşik yönetimlerde sıkça rastlanan "keyfi yönetim" demokrasinin özünde barındıramayacağı bir uygulamadır. Demokrasilerde "hukukun üstünlüğü ilkesi" yönetimi sınırlar ve keyfiligi önler. Eşitlik, demokrasinin özünü oluşturan temel değerlerden birisidir.

⁷⁵ ÖZÇELİK, Selçuk, a.g.e., s.115.

⁷⁶ PARKINSON, C. Nortcote, a.ge., ss.29-76.

⁷⁷ PARKINSON, C. Nortcote, a.ge., s.82.

1.1.7.Oligarşi-Demokrasi İlişkisi

Tüm otoritenin birkaç birey ya da ailede toplandığı bir hükümet biçimi veya ekonomik ya da başka bir güce sahip bir grup bireyin resmi otoriteleri olmasa da hükümet politikasını önemli ölçüde etkiledikleri bir sistem olan oligarşi, “Gemileri yüzdürecek kaptanların en zenginlerin eline bırakılması”⁷⁸ olduğu için Aristoteles’in de onaylamadığı bir yönetim biçimidir.

Oligarşik yönetim biçiminde yöneticiler, otoriteyi kullanma yetkilerini geleneklerden almaktadırlar. Bu şekilde varlığını sürdüren geleneksel oligarşiler, “...çoğunlukla monarşi rejimleriyle yönetilen, siyasal kuralı anayasa yerine geleneklere dayanan ve iktidara akrabalık yoluyla gelen siyasal sistemleri kapsamaktadır.”⁷⁹ Geleneksel oligarşi, her ne kadar tarihin tasfiye etmekte olduğu sisteme örnekse de, halen bazı ülkelerde varlığını sürdürmektedir.

Geleneksel oligarşiler, modernleştirici ve totaliter oligarşilere dönüşebilmektedir. Modernleştirici oligarşilerde güdülen temel amaç, geleneksel toplumu ortadan kaldırılıp, çağdaş toplumun temellerinin atılmasıdır. Bu tür oligarşilerde anayasal kurallar iktidarda bulunan sivil veya asker olan yöneticilere bağlıdır. Bu yöneticilerce, iktidarın bütünlüğünü elinde bulundurmamak modernleşme aşaması için zorunlu sayılmaktadır. Hızlı bir modernleşmeyi ve iktisadi kalkınmayı gerçekleştirmek için geçmişin bütün engellerinin yıkılmasını amaçlayan yöneticiler, siyasal alanda partilerin kurulmasına izin vermemektedirler. Geleneksel toplumla geçiş toplumu arasında yer alan bu tip oligarşik rejimlere günümüzde de rastlanmaktadır⁸⁰.

Oligarşilerde siyasal sistemin kaynağını gelenekler oluşturmakta ve yönetimdekilerin keyfilikliğini sınırlayan hukuk kuralları bulunmamaktadır. Demokrasilerde “hukukun üstünlüğü ilkesi” gereğince, keyfilikten tamamen uzak bir yönetim anlayışı söz konusudur. Ancak, oligarşik yönetimlerle demokratik yönetimler arasındaki farklılıklara rağmen, demokratik kurumlar kendi özünde bir risk taşımaktadır. Bu riskin özünü, demokratik kurumların zamanla oligarşik bir

⁷⁸ AĞAOĞULLARI, Mehmet Ali, *Kent Devletinden İmparatorluğa*, İmge Kitabevi, 2.Baskı Ankara 1994, s.210.

⁷⁹ AĞAOĞULLARI, Mehmet Ali, a.g.e., s.210.

⁸⁰ ÇAM, Esat, a.g.e., s.192.

yapıya bürünmeleri oluşturmaktadır. Michels bu olguya “Oligarşinin Tunç Yasası” adını vermektedir. Michels’a göre, “en demokratik sanılan örgütlerde bile oligarşik bir eğilim”⁸¹ vardır; yani, yönetsel güç artan oranda birkaç önderin elinde toplanmaktadır. Tarihteki demokratik hareketleri birbiri peşi sıra gelen ve aynı kıyıya vurup kırılan dalgalara benzeten Michels’a göre, bu durum sürekli tekrarlanmaktadır⁸².

1.1.8. Demokrasî, Farklılık ve Çokkültürlülük

Yeryüzünde ırk, din, dil, kültür açısından tamamen homojen kalabilmiş bir toplum hemen hemen yok gibidir. Göçler, savaşlar, sınırların değişmesi, evlilikler gibi sebeplerle toplumlar homojen yapıdan kopmuşlardır. Bu kopuş toplumda farklılaşmalara sebep olmuş; varlığımızı, ötekilere karşı algılayarak ifade etmeye başlamışız. “Öteki” ifadesi, farklılığın anlaşılmasında belki de temel kavramı oluşturmaktadır. “İnsanca şeyler bana hiç yabancı gelmiyor.” diyen Kartacalı ozan Terrence, “Ben ötekiyim” diyerek, farklılaşmanın, yabancılaşmaya meydan vermemesi gerektiğini en iyi şekilde dile getirmiştir.

Toplumlar farklılıkları sayesinde zengin bir kültüre sahip olurlar. “Bireye kimlik, özgünlük ve şahsiyet kazandırmasının yanında potansiyel bir tehlikeyi de bünyesinde barındıran”⁸³ farklılıkları kutsamak da demokrasi açısından tehlike arz etmektedir. Her ne kadar demokrasiler, çeşitliliğe, farklılığa kendisini ifade etme imkanı tanımak ve farklılıklara devlet ve toplum yaşamında eşit mesafeden bakmak zorunda ise de; bu farklılıkların sosyal bölünmeye meydan vermesine de engel olmak zorundadır. “Demokrasi farklılıkları barış içinde bir arada tutabilmenin en etkili aracı”⁸⁴ olduğuna göre, “bireysel farklılıklar sorununu”⁸⁵ yani, başkalık, ötekilik,

⁸¹ ÇAM, Esat, a.g.e., s.191.

⁸² ERGİL, Doğu, *Toplum ve İnsan*, Turhan Kitabevi, 2.Baskı, Ankara 1994, s.152.

⁸³ YENİÇERİ, Özcan, “Farklılıklar Sorunu, Demokrasi ve Türkiye” *2023 Dergisi*, S.10, Şubat 2002, s.60.

⁸⁴ YENİÇERİ, Özcan, a.g.m., s.60.

⁸⁵ GÜVENÇ, Bozkurt, *Kültürün ABC’si*, Yapı Kredi Yayınları, 1.Basım, İstanbul 1997, s.47.

heterojenlik, aykırılık halini “kültürel savaş çılgılığı”⁸⁶ haline getirmemek gerekmektedir.

Farklılığı anlamada, öncelikle, psikolojinin konusu olan bireysel farklılığı incelemek faydalı olacaktır. Aynı toplumda, aynı ailede doğup büyüyen, aynı kültürü alan kişilerin, kardeşlerin ve hatta ikizlerin farklılıkları söz konusu olduğuna göre; “kişilerin, aynı zaman-mekan boyutunda yani aynı kültür ortamında yetişmeleri temeldeki ‘ötekine karşı ben’ yönelimini, algılamasını ortadan”⁸⁷ kaldırmamaktadır. Bu yüzden de kişiler açısından ilk kimlik unsuru hayat karşısında ortaya çıkmaktadır. Kişi hayatını bir aile ve toplum içinde devam ettirmekte, bunun sonucunda da, aynı kültürün birçok üyesince paylaşılan “toplumsal kişilik”⁸⁸ ortaya çıkmaktadır. Toplumsal kişilik, belli bir kültürde insanların çoğunluğunda bulunan kişilik özelliklerinin toplamı, yani sayısal bir kavram değildir. Toplum ancak kendine özgü yapısının çerçevesi içinde işleyerek varolabileceğine göre, toplumsal kişiliğin işlevi, toplumdaki üyelerin enerjilerini, o toplumun düzenini izleyip izlememek yolunda bilinçli bir karara götürecek biçimde yönlendirmek değil; tersine onlara davranmak zorunda oldukları biçimde davranmayı istetmek ve onları aynı zamanda kültürün gereklerine göre davranmaktan doyum alacak biçimde yönlendirmektir. Başka bir deyişle “toplumsal kişiliğin işlevi, belli bir toplumdaki insan enerjisini, o toplumun sürekli işleyebilmesi amacıyla kalıplamak ve yönlendirmektir.”⁸⁹ Ancak, farklılığın kabulünün kendi içinde bazı önemli çelişkiler taşıdığı da gözardı edilmemelidir. Günümüz demokratik siyasi söylemi, farklılıklara (çıkarlar, görüşler ve çeşitliliklere meşruluk kazandırma anlamında) değer atfederken, şu çelişkileri de kendi içinde barındırmaktadır: “Herkesin kendi farklılığından doğan hakları diğerlerinden üstün tutması..... Farklılığın ayrıcalık talebine dönüştürülmesi..... Eşitliğin bir değer olarak dışlanma tehlikesi”⁹⁰.

Fromm’un da belirttiği gibi, “....insan, her kültürün, üstüne istediğini yazdığı boş bir kağıt değildir.” İnsan, kendi toplumsal kültürünü özümsemezse, kültürel

⁸⁶ BENHABİB, Seyla, “Demokratik Moment ve Farklılık Sorunu”, Demokrasi ve Farklılık, WALD Yayınları, İstanbul, 1999, s.14.

⁸⁷ GÜVENÇ, Bozkurt, a.g.e., s.79.

⁸⁸ FROMM, Erich, a.g.e., s.81.

⁸⁹ FROMM, Erich, a.g.e., s.82.

⁹⁰ SARIBAY, Ali Yaşar, *Siyaset Demokrasi ve Kimlik*, Asa Kitabevi, Bursa, 1998, s.64.

farklılıklar derinleşecek, kişi hem kendisi, hem de toplumla çatışmaya düşecektir. Bu çatışma, kişinin kendisine yabancılaşmasına, toplumun da yozlaşmasına sebep olacaktır. Bu durum kişiyi, “çağdaş hastalıkların en bilineni olan kimlik bunalımıyla yüz yüze”⁹¹ getirecektir.

1.1.8.1.Farklılık, Çok Kültürlülük ve Kültürel Kimlik

Değişik kültürlerde yaşayan insanların farklı biçimde düşünmeleri, kavramları değerlendirme ve davranışları, kültürler arası farklılaşmaları ortaya çıkarmaktadır. Toplumların kültürel farklılaşmalarının ortaya çıkış sebeplerinden birini çocuk yetiştirme biçimine bağlayan Sargut, konu ile ilgili görüşlerini şu şekilde aktarıyor:

“Japon kadını bebeğini sakinleştirip ninni söyleyerek, okşayıp kucağına alarak onunla iletişim sağlamaya çalışırken, Amerikalı anne sanki bebek anlıyormuş gibi sürekli konuşarak iletişim sağlar. Annelerin davranış biçimlerinden de açıkça görüleceği gibi Japon anne sessiz bir çocuğun peşindeyken, Amerikalı anne ise daha girişken bir çocuğun peşindedir. Bunun nedeni girişken kişilerin Amerikan toplumunda daha popüler olmasıdır”⁹².

Nasıl ki fertlerin farklı kişiliği varsa ve bu kimlik oluşumunda soya çekim, aile, okul, çevre gibi faktörler etkiliyse, toplumların da ortak tarih bilinci, dil, din, coğrafya, ortak kültür gibi faktörlerin şekillendirdiği milli kimlikleri vardır. Bu kimlik, milletleri birbirinden farklılaştırmakta ve milletler bu kimlikleri ile tarih sahnesinde yerlerini almaktadırlar.

Farklı toplumların farklı stratejik bakış açılarına sahibi oluşlarını, mekan ve zaman boyutlarına dayanan farklı dünya algılamalarının ürünü olarak açıklayan Davutoğlu, bir toplumun stratejik zihniyetinin, “....coğrafi verilere dayalı mekan algılaması ile tarih bilincine dayalı zaman algılamasının kesişim alanında ortaya”⁹³ çıktığını belirtmektedir. Davutoğlu’na göre, stratejik zihniyet, bir kimlik bilincinin

⁹¹ TOFFLER, Alvin, *Gelecek Korkusu Şok*, Altın Kitaplar Yayınevi, Çev., Selami SARGUT, İstanbul 1981, s.268.

⁹² SARGUT, A. Selami, *Kültürler Arası Farklılaşma ve Yönetim*, İmge Kitabevi 2. Baskı, Ankara 2001, s.66.

⁹³ DAVUTOĞLU, Ahmet, *Stratejik Derinlik, Türkiye’nin Uluslararası Konumu*, Küre Yayınları, 6.Basım, İstanbul, 2001, s.29.

tarihi süreç içinde biçimlenmesinin ve yeniden şekillenmesinin sonucunda ortaya çıkar ki, bu stratejik zihniyet geçici siyasi dalgalanmaların ötesinde bir süreklilik arz eder.

Tarihin hafızası, insan hafızasından daha derindir. Bu yüzden milletlerin kimlik bilinci siyasi yönetimlerin değişmesine rağmen, kolay kolay değişmemektedir. Ortadoks Rus Çarlığı ile ateist Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin stratejik öncelikleri arasındaki paralellik, bu konudaki en çarpıcı örneklerinden biridir. Kişi ve toplumların kimliklerini oluşturmada çeşitli faktörlerin etkili olduğunu; örneğin, iklimin etkilerini İbn-i Haldun ortaya koyarken; coğrafyanın da “belirgin bir kimlik belirleme/belirlenme alanı”⁹⁴ olarak ortaya çıktığını biliyoruz. Farklılıklar, milletlerin birbirleriyle olan ilişkilerinin içerik ve tarzını da belirleyen bir etkidir. Milletlerin birbirleriyle olan ilişkilerini şekillendiren etkenlerin başında, “karşılıklı çıkarların uyuşması veya çatışması gelmekte”⁹⁵dir. Tarihi perspektif içinde anlam kazanmış, dolayısıyla milli kimlikleri oluşturan referans kaynaklarının farklılığı da ayrıca önem kazanmaktadır.

“Küresel ya da bölgesel iddia taşıyan ülkeler”⁹⁶in engin bir tarihi birikim, coğrafi ve kültürel bir zemin üzerinde, geleceğe yönelik uzun dönemli vizyonlara dayalı stratejik bir zihniyetle stratejik planlama yaptıklarını belirten Davutoğlu, konu ile ilgili şu tespitleri yapıyor:

“19.yüzyılda üzerinde güneş batmayan Britanya İmparatorluğu'nun uzun dönemli iddi taşıyan bir stratejisi vardı; yükselen Alman gücü bu stratejiye meydan okuduğu ölçüde bir tehdit tanımlaması içinde ele alınmıştı. II. Dünya Savaşı'ndan sonra küresel iddia taşıyan bir Amerikan stratejisi oluşturulmuştu; komünist Sovyet tehdidi bu stratejinin önüne engel koyduğu ölçüde bir tehdit tanımlaması olarak taktik bir değerlendirmeye tabi tutulmuştu. Japonların bir Pasifik stratejisi, Almanların 7B (Berlin-Budapeşte-Belgrat-Bükreş-Boğazlar-Bağdat-Bombay) esasına dayanan bir Avrasya stratejisi vardır ve hem Almanlar hem de Japonlar kökü

⁹⁴ KILIÇBAY, Mehmet Ali, *Uyruktan Vatandaşa Geçimden İktisada*, İmge Kitabevi, Ankara 1996, s.76.

⁹⁵ DAVUTOĞLU, Ahmet, “Kuzey-Güney, Doğu-Batı Ekseninde Türkiye'nin Stratejik Derinliği”, *2023 Dergisi*, Aralık 2001, s.8.

⁹⁶ DAVUTOĞLU, Ahmet, a.g.e., s.62.

asırlara uzanan bu iddialı stratejilerini geçici tehdit tanımlamaları ile güdükleştirmişlerdir. Araçlar değişmiş ama stratejik esaslar ve öncelikler sabit kalmıştır⁹⁷.

Ancak bu durum sabit değildir. Ülkelerin, zaman-mekan boyutunda, uluslar arası platformda değişik roller üstlendikleri ya da kendilerine böyle bir rol biçildiği görülebilmektedir. Soğuk savaş döneminde Sovyet tehdidine karşı NATO kayıtlarında Anadolu coğrafyasının “Turkish Barrier”, yani “Türk Bariyeri” olarak görülmesi, konuya örnek teşkil eden ifadelerden birisidir. Asıl tehlikeli ve ürkütücü olanı ise, farklılıkları fanatikliğe dönüştürüp, kendi kimliğinin üstünlüğü tezi ile “ötekiler”i yok etmeye, yani ırkçılığa davetiye çıkarmaktır.

1.1.8.2.Farklılık, Irkçılık ve Demokrasi

Huntington’un belirttiği gibi, “insanlar kimliklerini etnik ve dini terimlerle tanımladıkça, farklı din ve etnik yapılara mensup insanlarla kendileri arasında birbirlerine karşı bir ‘biz’ ve ‘onlar’ ilişkisinin var olduğunu muhtemelen göreceklerdir⁹⁸. Bu farklılıklar kolektif kimlik veya etniklik üzerindeki tartışmaların derinleşmesine sebep olmuştur. Her ne kadar kolektif kimlik konusundaki tartışmalar yeniye de, ırksal farklılıklar konusundaki tartışmaların kökeni çok eskilere dayanır.

Düşünürlerden bir kısmına göre “ırkçılık” Batılı bir metadır ve kapitalizmle ortaya çıkmıştır⁹⁹. Cornaton’a göre ise ırk sorunu beş yüz yıl öncesi döneme kadar götürülebilir. Bu dönem büyük coğrafi keşiflerin yapıldığı çağdır ve keşifler sırasında, yeni kıtalarda keşfettikleri yerlilerin doğasını sorgulamaya başlayan Batı toplumlarının düşünce dünyasında yeni bir sorun belirmiştir: Yerlilerin bir ruhu var mıdır? Onlar da bizim gibi Tanrı’nın çocukları mıdır; onların doğası bizimkiyle aynı mıdır?vb. Bu soruya 1537 tarihinde papalık “evet” cevabını vermiştir. Batılılar yerlilerde gördükleri bu farklılıkları, bir taraftan kültüre, bir taraftan da onların

⁹⁷ DAVUTOĞLU, Ahmet, a.g.e., s.62.

⁹⁸ HUNTINGTON, Samuel P., a.g.e., s.29.

⁹⁹ TANİLLİ, Server, *İnsanlığı Nasıl Bir Gelecek Bekliyor*, Adam Yayınları, 3.Basım, İstanbul 2001, s.229.

doğasına bağlamışlardır. Sonuçta da, fark kültürden geliyorsa, yerlileri uygarlaştırmak ve değiştirmek (convertir) için bu kültürün yıkılması; doğalarından geliyorsa, bu koca çocukların eğitilmesi ve hatta korunması gerekir, anlayışına varmışlardır¹⁰⁰.

“Laik ilkokulları herkes için bedava ve zorunlu kılarak çağdaş Fransız’ı yaratan devlet adamı Jules Ferry bile üstün ulusların uygarlaştırma görevinden”¹⁰¹ bahsedebilmiştir. Aslına bakılırsa insanlar arasındaki farklılıklar çok önceden beri bilinmekteydi. Tarihçi Herodot, Helenlerle Persler arasındaki davranış farklarını törelerle açıklarken; Homeros, Truva savaşlarından dönen Odysseia’nın, Akdeniz çevresinde yaşayan garip insanlar arasındaki serüvenlerini anlatıyordu. Farklılıklar, merak duygusunun ötesinde şüpheleri de arttırınca şu soru sorulmaya başlandı: Diğerleri, beyazlardan neden farklı? Teknolojinin de yardımıyla, kendilerini geri kalmış insanlara medeniyet götürmekle görevli sayan beyazlar, kendinde, öteki insanları yönetme hakkı görmeye başladılar. Bu düşüncelyi Darwin’in Evrim Kuramı’na dayandırmaya çalışanlar “En güçlünün kalıcılığı” ilkesi doğrultusunda üstünlüklerine delil bulmaya çalıştılar. Kùltürler arasındaki farkı “ırk”la açıklamaya çalışan Gobineau gibi bilim adamları sayesinde tezlerini güçlendirmeye ve haklılıklarını ispatlamayı amaçladılar¹⁰².

Etnolojik manada, millet kavramından daha geniş bir anlam içeren ırk, “uzun bir tarihi dönemde bir devlet içinde beraber yaşamış, bu sayede örf, adet, dil ve inanç bakımından birleşmiş kavimler topluluğu... birbirine yakın dilleri konuşan ve ortak ruhi eğilimlere sahip olan milletlerin bütünüdür.”¹⁰³ şeklinde tanımlanabileceği gibi, ırkçılığı, “bir birey veya grubun, ya elindeki imkanları almak (ekonomik çıkar), ya onu sosyal veya psişik bozuklukların sorumlusu kılmak (politik çıkar, psikolojik yarar) için aşağılayıcı bir kanaatle dışlanmasıdır”¹⁰⁴ şeklinde tanımlayanlar da vardır.

İrkçı kuramlar, ortaçağda Hıristiyan hükümdarlar Yahudi bankerlerin servetlerine el koymak istedikleri zaman doğmuştur. (Katolik kilisesinin koyduğu

¹⁰⁰ BİLGİN, Nuri, a.g.e., ss.120-121.

¹⁰¹ TİMUR, Taner, *Küreselleşme ve Demokrasi Krizi*, İmge Kitabevi, 1.Baskı, Ankara, 1996, s.130.

¹⁰² GÜVENÇ, Bozkurt, a.g.e., s.44.

¹⁰³ İŞÇİ, Metin, a.g.e., s.125.

¹⁰⁴ BİLGİN, Nuri, a.g.e., s.122.

yasaklar dolayısıyla, yalnız Yahudiler faizle ödünç para verebiliyorlardı.) İspanyollarla Portekizliler Amerika'daki sömürgelerini değerlendirmek için Afrikalı köleleri kullanınca, bu kuramlar XVI. yüzyılda gelişmeye, XIX. yüzyılda da politik önem kazanmaya başlamıştır¹⁰⁵.

Tanımlar, eğer kağıt üzerinde varsayım olarak kalsaydı, korkutucu olmazdı. Tanımların, siyaset yoluyla iktidara taşınmış olması sonucunda, kendileri dışındaki “ötekiler”e hayat hakkı tanımayanlar geride derin izler bırakarak tarih sahnesinden çekilmişlerdir. Irkçı düşüncüyü iktidara taşıyanlar farklılıklara nasıl bakmışlardır? Bu bakış açısında günümüzde değişiklik var mıdır? Tarihte bıraktığı izler nelere mal olmuştur? Bu sorular çerçevesinde faşizmin ve Marksizm'in farklılığa bakışı ele alınacaktır.

1.1.8.3.Faşizmin Farklılığa Bakışı

Faşist ideolojinin dayandığı temel öğelerden biri de, ırkçılıktır. İtalya'da faşizm, Roma İmparatorluğu'nu diriltmek ideali ile iktidara gelirken; Almanya'da üstün ırk düşüncesi ağır basmış; Franko İspanyası'nda ise Hristianlığın korunması ön planda tutulmuştur. “Üstün ırk” düşüncesinin fikir babalığını yapanlardan Kont de Gobineau, Vacher de Lapouge, Houston Chamberlain, Germen ırkından değil, Fransız ve İngilizdir¹⁰⁶.

Alman faşizmi, “Kuzeyli Aryen ırkı”nı üstün ırk; Yahudi ve farklı renkteki ırkları ise aşağı ırklar olarak sınıflandırmakta; ırklar arasındaki eşitsizlik düzenine uyulmadığında, insanlığın büyük felakete uğrayacağı iddialarına dikkat çekmektedirler. Hitler, bu konudaki görüşlerini ve devletin işlevini şöyle açıklamaktadır: Irkçı devlet, ırkı, toplum hayatının merkezi durumuna getirmeli ve ırkın saf kalmasını gözetmelidir¹⁰⁷. En önemli görevin melezleşmeyi önlemek olduğunu belirten Hitler, konu ile ilgili şu görüşleri ileri sürmektedir:

“..... İnsanın sadece bir tek kutsal görevi vardır. İnsanlıkta var olan en iyi şey ırkın korunması, üstün kimselerin gelişmelerinin daha yüksek duruma sokulması için

¹⁰⁵ DUVERGER, Maurice, a.g.e., s.24.

¹⁰⁶ TANİLLİ, Server, **Devlet ve Demokrasi**, s.70.

¹⁰⁷ HİTLER, Adolf, **Kavgam**, Toker Yayınları, 16.Baskı, Ankara 2001, s.300.

kanının saf bir halde kalmasına dikkat etmek. Irkçı bir devlet evlenmelerin sürekli bir ırk değişmesine yol açan biçimini de önlemelidir”¹⁰⁸.

Siyasi sebeplerle ırkçılık konusundaki görüşlerinde değişiklik yapan Almanlar, Japonlarla dostluk kurmak zorunda kaldıkları için, renkli ırkları aşağı ırklar arasında saymamaya özen göstermişlerdir. Ancak, aynı hoşgörüyü Yahudiler için göstermemişler; 6 milyondan çok Yahudiyi aşağı ırk kabul ettikleri için öldürmüşlerdir. Bu durum, Allport’un ırkçılıkta önyargıdan en uç davranışa doğru tırmanan beş basamaktan 4.ve 5.basamağı içermektedir ki, bunlar¹⁰⁹:

1. 4. basamak, fiziksel saldırganlık düzeyidir; hedef kişilerin şahsına ve mallarına yönelik şiddeti içerir.
2. 5. basamak, yok etme düzeyidir; linç olaylarını, toplu kıyımı (genocide) ve katliamı içerir.

Bugüne kadar Almanlar “Yahudi soykırımı” yapmış olmakla suçlandılar. Tek suçları buymuş gibi belleklere kazındılar. Oysa, 2.Dünya Savaşı’nın müsebbibi olarak, sadece işgal ettikleri ülkelere karşı değil; bütün insanlığa karşı suç işlediler. Bu suçu işleme cesaretini, “çoğunluğun desteğini” arkalarına almış olmalarına bağlayan Kongar, “...baskıların en korkuncu çoğunluğun baskısıdır”¹¹⁰. teşhisinden sonra; “Çağdaş demokrasi anlayışı bu yüz kızartıcı eylemlerden sonra çoğunluğun yönetimi kavramına, bireyin hak ve özgürlükleri kavramını da ekleyerek insanlık birikimini günümüze aktaran bir siyasal rejim haline dönüşmüştür.”¹¹¹ çözümlemesini ilave etmektedir.

“Her kültürel kimlik bir ideoloji”¹¹² yansıtırsa da; demokrasi, kültürel kimliklere, farklılıklara hoşgörüyle yaklaşmayı zorunlu kılar. Halbuki ırkçılık, Hitler Almanyası, Mussolini İtalyası ile sınırlı kalmamıştır. Irk ayrımı düşüncesinin kökeni çok eskilere dayanmaktadır. Öyle ki, “XIX. yüzyılda beyaz ırkın üstünlüğüne herkes inanmıştır. Dünyayı uygarlaştırmak Beyaz adamın yükü, dünya imparatorluğu da

¹⁰⁸ HİTLER, Adolf, a.g.e., s.415.

¹⁰⁹ BİLGİN, Nuri, a.g.e., s.125.

¹¹⁰ KONGAR, Emre, **Demokrasi ve Kültür**, s.18.

¹¹¹ KONGAR, Emre, a.g.e., s.18.

¹¹² KONGAR, Emre, a.g.e., s.35.

ödülü olacaktır.”¹¹³ efsanesinden Asya’yı kurtaran, Japonya’nın tartışma götürmez başarısıdır. Çağdaş değerlerin hüküm sürdüğü ve çeşitli milletlerden gelen insanların erime potası içinde birlikte yaşadığı ülke olarak kabul edilen ABD’de bile, halen ırk ayrımı devam etmektedir. Siyahların siyasi arenada rol almaları, beyazların okuluna, beyazların bindiği otobüslere binerek gitmeleri bugün bile engellenmektedir. İlk siyah vali 1988 yılında Virginia’da seçilmiş, 1992 yılına kadar sadece bir tek siyah senatoda görev yapmıştır. Yalnızca iki siyah Anayasa Mahkemesi’nde ardarda hizmetler vermiştir¹¹⁴. Bu durum, ırk ayrımcılığının halen devam ettiğinin açık göstergesidir. İster Beyaz ırkın, isterse Aryen ırkının olsun, kendi ırklarının üstünlüğü tezi ile diğer ırktan olanlara hayat hakkı tanımaması ya da onları yok sayması insanlık adına işlenmiş en büyük cinayettir.

İrkçilik adına işlenen cinayetlerin bittiği ümit edilirken, 1994’te Charles Murray ve Richard Herrnstein tarafından gerçekleştirilen “Çan Eğrisi: Amerikan Yaşamında Sınıf Yapısı ve Zeka” adlı bir çalışma ile ırkçılık, bilimsel araştırma alanına tekrar sokulmuştur. Araştırmacılar, istatistiki yöntemlere başvurarak beyaz Amerikalıların siyahlardan 15 puan daha zeki olduğunu ileri sürmüşler; IQ farklarını açıklamak için genetik bir fark bulamamalarına rağmen, henüz bilinmeyen bir genetik etkenin rol oynamış olabileceğini söylemekten de geri kalmamışlardır¹¹⁵. Konu ile ilgili araştırmalar devam etmekte olup, teoriler üretmeye devam etmektedirler.

1.1.8.4.Marksizmin Farklılığa Bakışı

Marksizm’e göre, tarih insanlığa şunu öğretmiştir: “Toplumlar sınıflara bölünmüştür ve sınıflar arasındaki mücadele toplumların gelişiminin motorudur”¹¹⁶. Üretim araçlarına sahip olanlar ve olmayanlar ayrımı sınıfları doğurmuştur. Üretim araçlarına sahip olanlar burjuvazi sınıfını oluştururken; üretim araçlarını burjuvazi yararına kullanmaya mahkum olan sınıfsa, işçi sınıfıdır. Devlet de, egemen sınıfın, kendi ayrıcalıklı durumunu sürdürmesine yarayan bir araçtır. “.....sınıflarla birlikte

¹¹³ SERGE, Latouche, a.g.e., s.41.

¹¹⁴ VURAL, M. Ragıp, “Kartezyen Dünyanın Makyajı Akarken,” *2023 Dergisi*, s.6, Ekim 2001, s.58.

¹¹⁵ TANİLLİ, Server, *Yaratıcı Aklın Sentezi*, Adam Yayıncılık, 4 Basım, İstanbul 1998, ss.49-50.

¹¹⁶ TANİLLİ, *Devlet ve Demokrasi*, s.47.

öteki sınıfları egemenliği altına almak için”¹¹⁷ oluşturulan devlet, komünizmle birlikte ortadan kalkacaktır.

Marksistlere göre sadece devlet değil, Batı demokrasisi de, burjuvazinin, feodaliteye karşı kazandığı zaferden sonra kurduğu bir rejimdir. Bu rejim, amaç olarak, burjuvazinin çıkarlarını korumayı benimsemiştir. Böyle bir düzende proleteryanın zincirlerinden başka yitirecek bir şeyi yoktur. Komünist düzene ulaşmak için, işçi sınıfının, demokrasi mücadelesi içinde olgunlaşması gerekmektedir. Bu olgunlaşma sonucunda burjuvazinin iktidarı bir devrimle yıkılacak, işçi sınıfı da egemen duruma gelecektir. Sonuçta, komünizme erişmek için zorunlu bir aşama olan proletarya diktatörlüğü kurulmuş olacaktır.

Komünizme ulaşıldığında, devlete gerek kalmayacak, devlet tamamen ortadan kalkacaktır. Bunu da, Lenin’in ısrarla üzerinde durduğu örgüt, yani işçi sınıfının partisi (Komünist Parti) gerçekleştirecektir. İktidar karşısında azınlığın haklarına, muhalefete yer veren Batı demokrasisinin tersine, Marksist demokrasi eşitliğe dayanmayacaktır. Çünkü Marksizm’e göre, azınlık ve çoğunluk kavramı sömürenler ve sömürülenler anlamını içermektedir. Sömürülenler hiçbir zaman birbirine eşit olamazlar, Lenin’e göre bunun iki sebebi vardır: Ezilen sınıf, iktidarı aldıktan sonra da, burjuvaziden daha aşağı düzeyde kalacaktır. Burjuvazi ile işçi sınıfı, iktidarı kullanmak bakımından aynı bilgi ve niteliklere sahip değildir. İşçi sınıfı tek bir ülkede burjuvaziye yense bile, yine de öteki kapitalist ülkelerin dayanağından yararlanacağı için burjuvazi güçlü kalacaktır¹¹⁸. Komünist topluma ulaşıldığında eşitsizlik ortadan kalkacak, işçi sınıfının önderliğinde “eşitlik” ve “barış” sağlanacak ve uluslar kendi kaderlerini tayin haklarını kullanacaklardır. Bu vaatlerle Çarlık yönetimini 1917’de devirmeyi başaran Lenin ve arkadaşları, uygulamada, yönetimleri altındaki diğer milletleri “eşitlik” adına Slavlaştırmayı tercih etmişlerdir. I. Dünya Savaşı sırasında cephelelerdeki uygulamalar, ırkçılık yapıldığını su yüzüne çıkarmıştır. “Yüzde yüz ölüm hattı olan ilk hat Rusça bilmeyenler için, ikinci hat Rusça bilip Slav soyundan ve Komünist Partisi’ne üye olmayanlar için, üçüncü hat Rusça bilen, Komünist Partisi’ne kayıtlı olan ve Slav

¹¹⁷ MARK/ENGELS/LEHİN, *Anarşizm ve Anarko Sendikalizm*, Çev.: Sevim BELLİ, Sol yayımları, 1.Baskı, Ankara 1979, s.33.

¹¹⁸ TANİLLİ, *Server*, a.g.e., s.55.

soylu olmayanlar için, ölüm riski en düşük muharebe hatları komünist ve Slav soyundan gelenler için ayrılmış”¹¹⁹tır.

Marksizm, toplumları sınıflar bazında değerlendirdiği için, millet gerçeğini reddetmektedir. Devletin de gelecekte ortadan kalkacağı iddiasındaki Marksimin çöküşü, dünyada demokrasinin zaferi olarak kabul edilmiştir.

---

¹¹⁹ YENİÇERİ, Özcan, **Yeniden Türkleşmek**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2001, s.278.

İKİNCİ BÖLÜM

ABD VE FRANSA'DA DEMOKRASİ VE SORUNLARI

2.1.ABD'DE DEMOKRASİ

Batı Avrupa ile birçok noktada birleşen ve Batı uygarlığını Amerika kıtasında temsil eden Birleşik Amerika, siyasi rejim olarak Batı demokrasisini, iktisadi ve sosyal sistem olarak da kapitalizmi kabul etmiştir. Bu benzerliklerin yanısıra kendine özgü birtakım özellikleri de vardır ki, bu özellikleri Birleşik Amerika'yı Batı Avrupa'dan ayırmaktadır.

2.1.1.Demokrasi Açısından ABD'nin Doğuşu

Batı Avrupa'da, Batı uygarlığını yüzyıllardan beri o topraklarda yaşayarak kuranların aksine, Birleşik Amerika, 16.yüzyıldan sonra Avrupa'ya göç edenler tarafından kurulmuştur. Birleşik Amerika'ya göç edenler¹;

1. Amerika'ya, beraberinde ayrıldıkları ülkenin örf ve adetlerini de getirdiler.
2. Göçmenler, Amerika'ya Avrupa'daki siyasi baskıdan ve zorluklardan kaçarak geliyorlardı. Amerika onlar için bir özgürlük beldesiydi. Neticede çok geçmeden, Avrupalıya karşı çıkan ve kendisini "Amerikalı" olarak gören bir kuşak doğmaya başladı.

Amerika'ya göç edenler, Avrupalı beyazlarla sınırlı değildir. Amerika'ya bunların dışında, bugün de Amerikan nüfusunun yaklaşık %10'unu oluşturan Afrikalı zenciler de geldiler, getirildiler. Bu durum, "bir toplumu bölmek ve ayrılık duvarı yaratmak isteyenler için açık ve kolay bir reçete oluşturan"² ilk ayrımcılığın tohumlarının atılmasına ve farklı ırklara mensup kitleler arasında toplumsal barışın sarsılmasına da sebep oldu.

¹ TANİLLİ, Server, *Uygarlık Tarihi*, Adam yayımları, 5.Basım, İstanbul 2001, s.155.

² LIPSON, Leslie, *Demokratik Uygarlık*, Çev., Haldun GÜLALP/Türker ALKAN, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, I.Baskı, Ankara 1984, s.82.

Halbuki Tocqueville'in de belirttiği gibi, "Amerika, toplumun tabii ve sakin büyüme seyriinin gözlemlenebildiği"³ tek ülke olma özelliği gösterebilmiştir. Bu yüzden de Amerika, aynı tecrübeden geçen ülkeler arasında demokrasiyi en barışçıl şekilde geliştiren ülke olmuştur.

2.1.2.ABD'de Farklılıklar ve Demokrasi

2.1.2.1.ABD'de Irklar

Bireyler, ırksal özelliklerini biyolojik olarak ailelerinden miras alırlar. Bireylerin ırklarını seçme şansına sahip olmamaları, bir ırka veya ırkların karışımına ait olmaktan kaçınmamaları gerçeğini doğurur. Bu yüzden de kişilerin toplumsal konumlarının, daha "aşağı" veya daha "üstün" olarak değerlendirilmelerinin temelini ırklara bağlamak, söz konusu ölçütün objektif olmadığını gösterecektir.

Fertlerin bir ırka katılma veya ondan ayrılma seçenekleri olamayacağına göre, ırk ilişkileri sorunları ile demokrasinin ilkeleri arasındaki bağlantıyı, bir "özgürlük" sorunu olarak değil, bir "eşitlik" sorunu olarak değerlendirmek gerekecektir.

Lipson, "Farklı ırklardan insanların yaşadığı bir toplumda demokrasi işleyebilir mi?" sorusunu sorduktan sonra; "Evet eğer farklı ırklara yasal ve rasyonel olarak eşit konum verilmişse işleyebilir; hayır, eğer ırksal farklılıkları eşitsiz davranış ve ayrımcılık için ölçü olarak kullanılıyorsa işleyemez"⁴ diye cevaplamaktadır. Birleşik Devletlerin kültüründe, demokrasi adına çözemediği sorunlardan birisi Amerikan halkının ırksal çeşitliliğidir. Birleşik Devletlere göç olgusunun uzun tarihçesi gözden geçirildiğinde "zenci ırkından olan azınlığın özümsemesindeki"⁵ başarısızlığın günümüze dek devam ettiği gözlenmektedir. Zenciler, Yeni Dünya'ya göç edenlerin en eskilerinden olmaları dolayısıyla, bugün itibarıyla dil ve din açısından çoğunlukla ayırt edilmeleri mümkün olmamakla beraber, ırkları onları ayıran bir öge olarak kalmış ve özellikle güney eyaletlerinde siyahlarla beyazlar arasında bir ayrım

³ TOCQUEVILLE, Alexis, *Amerika'da Demokrasi*, Çev., İhsan SEZAL/ Fatoş DİLBER, Yetkin Yayınları, Ankara 1994, s.32.

⁴ LIPSON, Leslie, a.g.e., s.82.

⁵ LIPSON, Leslie, a.g.e., s.83.

politikası uygulanagelmiştir⁶. Öyle ki, 1816-1865 yıllarının iç savaşında köleliğin kaldırılmış olması bile, zenci sorununu kökten çözmeye yetmemiştir. “Bu ülkenin siyasal sisteminden demokrasi diye söz etmenin kabul edilir ve yaygın bir şey olmasından önce bile, eşitliğe ve bireyciliğe olan inanç, yani ulusun temelinde yer alan kavramlar arasında üstün bir yere sahip”⁷ olmasına rağmen, cumhuriyetin kurulmasından bu yana, zenci sorunu, Amerika’nın ideallerinin uygulanmasına bir tehdit oluşturmuştur. Ekonominin motoru konumunda görülen bu insanlar, fiziksel emeklerinin karşılığında kendileri kazanç elde etmezlerken, ekonomik güce sahip bir oligarşinin, bütün bir bölgedeki kafalar, duygular ve anlayışlar üzerinde kurduğu egemenliği ve bu durumun toplumsal boyutunu Lipson şöyle ifade ediyor: “O günden bugüne Amerika, düşünsel açıdan ilkesel bir tutarsızlık ve duygusal açıdan da bir vicdan bunalımı ile ikiye bölünmüştür”⁸. Ekonomik olarak sömürülenlerin siyasal olarak da baskı altına alınmalarını haklı çıkarma davasına “din adamları, bilim adamları, anayasa hukukçuları ve gazetecilerin”⁹ katılmaları, Amerika’da ırkçılığın toplumsal boyutunu vurgulamaktadır. Günümüzde bile zenciler, “Hem toplumsal, hem de siyasal yapı içinde öyle kalmaya zorlanmaktadır. Toplumun geri kalan bölümüyle kaynaştırılmamış ve genellikle aşağı bir sosyal statüde bırakılmış ve düşük ücretli işlerde kullanılmış olan zenciler, bugüne kadar Amerikan ülkülerinden ancak kısmen yararlanabilmiş tek önemli azınlık”¹⁰ olma özelliğine sahiptirler.

Birleşik Devletlerde, ırk açısından sadece zenci sorunundan bahsetmek, konuyu eksik ifade etmek olacaktır. Göç olgusunun yaşandığı dönemlerde “Kızılderililer küçülerek o kadar önemsiz bir azınlık halini almışlardır ki, bir zamanlar batıya doğru göçün karşısında ne kadar ciddi bir engel oluşturdukları unutulabilmektedir”¹¹. Zenciler gibi, Kızılderililer de beyazların üstünlüğünü kabul etmek zorunda bırakılmışlardır. Sonuçta bu insanların özgür olması, eşitlik için bir güvence oluşturmamıştır. Çünkü, yasalar ayırım yapmasa da, toplum bu ayırmadan yana tavır sergilemeye günümüzde de devam etmektedir.

⁶ TANİLLİ, Server, a.g.e., s.156.

⁷ LIPSON, Leslie, a.g.e., s.84.

⁸ LIPSON, Leslie, a.g.e., s.85.

⁹ LIPSON, Leslie, a.g.e., s.85

¹⁰ LIPSON, Leslie, *Politika Biliminin Temel Sorunları*, Çev.: Tuncer KARAMUSTAFAOĞLU, Birlik Yayıncılık, 4.Baskı, Ankara 1986, s.160.

¹¹ LIPSON, Leslie, *Demokratik Uygarlık*, s.85.

2.1.2.2.ABD’de Dil

Aynı dili paylaşmak, toplumda yalnız iletişimi sağlama aracı değildir. Dilde birlik, toplumsal bütünlüğün temelini oluşturur. Dilde homojen bir yapının olması, insanları bir devletin çatısı altında birleştirmede kolaylık sağlayan önemli bir unsurdur. Aynı dili paylaşanlar arasında ortak duyguların gelişmesi, toplumsal birliğin gelişmesine de katkı sağlayacaktır¹².

Amerika, toplumsal birliğin sağlanmasında, dil faktörünü çok iyi değerlendiren ülkelerin başında gelmektedir. Birleşik Amerika’ya farklı zamanlarda gelen göçmenler “Birçok bakımdan birbirinden ayrılan insanlardı. Gayeleri aynı olmayan bu insanlar, kendilerini farklı ilkelere yönetiyorlardı. Paylaştıkları ortak noktalar bulunduğu gibi, içinde buldukları durumlar da oldukça benzerlikler taşıyordu. İnsanlar arasındaki en kuvvetli ve devamlı bağ denilebilir ki, dil bağıdır. Göçmenlerin hepsi aynı dili konuşuyorlardı ve aynı halkın mensuplarıydı”¹³.

Dil açısından türdeşliği sağlamak, merkezi hükümetlerin gücü veya eğitim birliği sayesinde gerçekleştirebilmiştir. Günümüzde bu açıdan türdeş gözüken ülkelerde bile, geçmişte sorunlar yaşanmıştır. Çağdaş devletlerin çoğunluğunda, dinsel devletlerin çoğunluğunda, dinsel azınlık sorunu bir ölçüde taşınabilirken¹⁴, bazı toplumlarda-İsraililer ve Araplardan oluşan toplumlar buna örnek gösterilebilir-bölünmeye sebep olabilmektedir. Dilde birliğin yarattığı avantajı uluslar arası alana da taşıyan Amerika, İngiltere İngilizcesinin tahtını sallamaya başlamıştır. Bu durumu Fuller şöyle ifade etmektedir:

“Kraliçenin İngilizcesi, İngilizce için uluslararası mükemmellik standardı olabilir, ama şimdiden İngiltere’de hatta BBC’de can çekişmektedir. Gerçek şu ki, herkesçe rağbet edilen Amerikan İngilizcesi, şimdi bütün dünyada yabancı dil kurslarının İngilizcesine örnek olmuştur. Amerikan lehçesi, güncel gayri resmi deyimler açısından çok zengindir; bunlar ise yalnız Amerika’yı değil, gitgide daha politik, ekonomik, teknik bilimsel ve toplumbilimsel alanlarda ve yeni kavramları ilk önce Amerika’da icat edilen başka alanlarda Amerika’nın ilerleyişini yansıtmaktadır.

¹² YENİÇERİ, Özcan, a.g.m., s.62.

¹³ TOCQUEVILLE, Alexis, a.g.e., s.32.

¹⁴ LIPSON, Leslie, a.g.e., s.104.

Amerikan medyası Amerikan lehçesinin, dünyanın her yerinde en geçerli uluslararası dil olmasına katkıda bulunmuştur”¹⁵.

Dil, düşünce ve sanat yaşamının oluşum ve aktarım aracıdır. Bu alanda da Amerikalı yazar ve sanatçıların dünya çapında eserler verdikleri; özellikle romanda, “Amerikan buluşu olan cep kitabı biçimiyle”¹⁶ büyük okuyucu kitlelerine ulaştıkları bilinmektedir.

Kısaca belirtmek gerekirse; Amerika dilde birlik sağlamanın avantajını eğitim yoluyla kendi lehine çevirmeyi başarmış olmanın rahatlığını yaşamakta ve Amerikan lehçesinin hakimiyetini ülke içinde sağlamış olmanın ötesinde, uluslararası arenada da bu üstünlüğünü pekiştirmektedir.

2.1.2.3.ABD’de Din

“Amerika’da Demokrasi” çalışması ile ünlü Tocqueville, başka yörelerde çatışan iki değer-din ile hürriyet ruhunun-Amerika’da hayranlık uyandıracak şekilde iç içe geçtiğinden bahsederek, dinin Amerikalılar için önemini şöyle ifade ediyor:

“New England’a yerleşenler aynı anda koyu dindar, yürekli ve yaratıcı kişilikleri olan insanlardı. Dini görüşleri dar olmasına karşılık politikada önyargılardan tamamiyle uzaktırlar. Böylelikle iki farklı ama birbirine zıt olmayan eğitim ülkenin davranış ve yasalarında kendini gösteriyordu. Arkadaşlarını, çilelerini ve ülkelerini bir dini inanç uğruna terk etmek zorunda kalan bu insanlar, ödedikleri bu söz konusu yüksek bedel yüzünden kendilerini bu hazineyi korumaya adanmışlardı”¹⁷.

Bu insanların İngiltere’den göç etmelerine sebep yoksulluk değil, dini inançlarını hiçbir baskı altında kalmadan yaşatmaktı. “Göçmenler, Püriten adı verilen bir mezhebe mensup ve dini ilkelere de sıkı sıkıya bağlıydılar. Mensubu oldukları

¹⁵ FULLER, Graham E., *Demokrasi Tuzağı*, Çev., Meral GASPIRALI, Altın Kitaplar, 1.Baskı, İstanbul 1996, s.65.

¹⁶ TANİLLİ, Server, a.g.e., s.164.

¹⁷ TOCQUEVILLE, Alexis, a.g.e, s.41.

‘puritenizm’ sadece dini bir doktrin olmayıp, birçok noktalarda en mutlak demokratik ve cumhuriyetçi teorilerle yüklüydü”¹⁸.

Amerika’nın New England-aynı adı taşıyan eyalet-bölgesine yerleşen ve Tocqueville’in ifadesiyle, döneminin “Avrupa ulusunda görülemeyecek kadar büyük bir beyin gücüne sahip olan” bu topluluk, dini bağılıklarında aşırılığa kaçmasına rağmen, politik ön yargılardan uzak olmayı ve bu sayede de “dinle siyasetin alanını büyük bir ustalıkla ayırmayı başarmışlardır. Thomas Jefferson’ın kaleme aldığı federal bildirmede, yetkin ifadesini bulan liberalizmin, Amerikan Devleti’nin yapılanmasıyla çok somut biçimde ortaya koyduğu karakteristiğini açığa vuran hukuki düzenlemelerle siyasi gücün dini inançlar karşısında tamamen tarafsız kalmasını esas almışlardır”¹⁹.

Tarih boyunca, bir anlamda toplum yaşamını biçimlendirmiş, dolayısı ile politik yaşamı da etkilemiş olan “din”e Amerikalılar, bilgiye giden yol olarak ayrı bir önem atfetmişlerdir. Dini kurallara uyumun kişiyi özgürlüğe ulaştıracağına; dinin ahlakın yılmaz bekçisi, kanunların garantisi ve hürriyetlerin teminatı olacağına inanıyorlardı. Bu yüzden de Amerikan Cumhuriyeti’nin kurucuları, “çeşitli eyaletlerde dinin resmen tanınmasına müsaade etmeyi kesinlikle liberalizmin bir ihlali olarak görmüyorlardı”²⁰. Esasen “örgütlenmiş dini zulüm Amerika’ya göçün başlıca güdüsünü”²¹ oluşturduğundan, Amerikalılar için din ayrı bir öneme sahiptir. Kendilerini dünyanın en dindar halklarından biri olarak gören Amerikalıların %60’ı düzenli olarak kiliseye gitmekte, %98’i de Tanrı’ya inandığını söylemektedir.

Egemen dinin Hıristiyanlık olduğu Amerika’da, kiliseler devletten tamamen bağımsızdır. Protestan mezhebine mensup olanlar, diğer mezheplere göre daha çoğunluktadır. Ülkede 1954’te 57 milyon Protestan’a karşılık, 32 milyon Katolik ve 5 milyon da Yahudi’nin yaşamakta olduğu tespit edilmiştir²².

¹⁸ TOCQUEVILLE, Alexis, a.g.e., s.35.

¹⁹ YÜRÜŞEN, Melih, *Çeşitlilikten Özgürlüğe Çokkültürlülük ve Liberalizm*, LTD Yayınları, 1. Baskı, Ankara 1998, s.93.

²⁰ BARRY, Norman, *Birey Cemaat Piyasa*, Çev.: Aliye Mavili AKTAŞ, Liberte Yayınları, Ankara, s.70.

²¹ FULLER, Graham E., a.g.e., s.206.

²² TANİLLİ, Server, a.g.e, s.165.

Amerika’da, insanlar biçimselliğe ve dinin dışı dönük uygulanmasına fazla önem vermezler. Bu durumun bilincinde olan Amerikalı din adamları, dünyevi işlerden uzak durmaya, egemen olduğu alanın dışına çıkmamaya özen gösterirler. Çoğunluğun üstünlüğünü bildiklerinden, çatışmaya da girmezler. Çeşitli mezheplerin varoluşuna rağmen, Hıristiyanlığa inanan Amerikalılar için Tocqueville, şöyle bir tespitte bulunmaktadır: “Amerika, dünyadaki en demokrat ve aynı zamanda da Katolikliğin en çok yayıldığı bir ülkedir”²³. Belki de Amerika’ya gelenler, “....politika, ırk, din veya ekonomi alanında kendilerini ezen başka bir hükümet ya da toplumdan”²⁴ kaçmış olmalarından dolayıdır ki; farklılıkların ayrılıkçılık yaratmaması gerektiğini çok iyi kavrayıp, bu kavrayışla eşitlik ve demokrasi bilincine ulaşmışlardır.

2.1.3.ABD’de Demokratik Toplumun Doğuran Faktörler

Demokratik toplum ortamının doğmasını etkileyen faktörlerin dereceleri ülkeden ülkeye farklılık gösterebilir. Bunda, o ülkenin coğrafi yapısı, sosyo-ekonomik yapı, kültür, eğitim gibi özellikler etkili olur.

Birleşik Devletlerin demokratik toplum ortamını hazırlayan etkenler de birçok faktöre bağlı olarak gelişmiştir. Başka ülkelerden Amerika’ya göç ederek gelen insanların, bugün ulaştığı demokratik yapıyı anlayabilmek için, bu yapıya temel olmuş değerleri iyi anlamak gerekmektedir.

2.1.3.1.Eşitlik ve Egemenlik

Mülteci toplum olma özelliğine sahip olan Amerika’da buraya gelen bütün etnik grupların gönüllü ve birey olarak geldikleri bilinmektedir. Bu bireyler, yani Amerikan göçmenleri, arkalarında bir etnik anayurtları olduğunu hiçbir zaman unutmadılar. Bu durum onların politik ve toplumsal kültür yaratmada toplu hareket etmelerine engel olmadığı gibi, tersine demokratik toplum ortamı yaratmalarına imkan sağlamıştır. Bu insanlar için bilgi birikimi önemli olmakta birlikte, eşitlik fikri

²³ TOCQUEVILLE, Alexis, a.g.e., s.132.

²⁴ FULLER, Graham E., a.g.e., s.167.

daha da vazgeçilmezdir. Tocqueville'in tespiti ile, "Orada insanlar tarihin hiçbir döneminde görülmediği gibi ve başka hiçbir ülkede rastlanmadığı bir şekilde servet ve yetenek yönünden eşittir"²⁵.

Demokratik şartlara sahip toplumların özgürlükten daha çok eşitliğe taptıklarını ifade eden Tocqueville'in bu tür toplumların "kölelikteki eşitliği özgürlükteki eşitsizliğe yeğleyeceklerini" belirtmesinde ve hatta devamında "...eşitlikten başka bir şey onları asla tatmin etmez, onu yitireceklerine ölmeyi yeğlerler"²⁶ demesinde abartı aranmamalıdır. Bu düşünce onları, herkesin bir diğeri kadar aydın, dürüst ve güçlü olduğu varsayımına ulaştırmıştır. On dokuzuncu yüzyılın sonunda, Ferguson davasında Yüksek Mahkeme'nin "ayrı ama eşit olmalı"²⁷ doktrinin kabulünden önce anayasaya eklenen on dördüncü ekle "...bir federe devletin kendi yetki alanı içinde herhangi bir kişiyi kanunların eşit korumasından yoksun bırakması"²⁸ yasaklanmıştır. Ancak, Amerikalıların değer verdikleri tek şey eşitlik değildir. Eşitlik kadar önem verdikleri bir kavram da "halkın egemenliği" kavramıdır ki, bu ilke Amerika'da "diğer ülkelerde olduğu gibi gizli ve kısır değildir"²⁹. Halk egemenliği ilkesi, Amerika'daki İngiliz kolonilerinin temel taşıdır. Çünkü, bireycilik Amerikalıların ruhuna işlemiştir ve diğer demokratik toplumlara oranla, Birleşik devletlerde "devlete daha olumsuz gözle bakılmaktadır"³⁰. Bu yüzden de Amerika'da gücün merkezi devlet değil, toplumdur ve toplum kendini kendisi için yönetir. Amerika'da politik hayata hakim olan güç halktır, yeni Tocqueville'in ifadesi ile, "Her şeyin nedeni ve sonucu odur; her şey ondan kaynaklanır ve her şey onda sonuçlanır"³¹. Amerika'da, sadece yönetimlerin bağımsızlığı değil Amerika'yı büyük yapan yaratıcılığının temelinde "halk egemenliği" ve "bireycilik" vardır.

²⁵ TOCQUEVILLE, Alexis, a.g.e., s.47.

²⁶ TOCQUEVILLE, Alexis, a.g.e., s.48.

²⁷ LIPSON, Leslie, *Politika Biliminin Temel Sorunları*, s.162.

²⁸ LIPSON, Leslie, a.g.e., s.27.

²⁹ TOCQUEVILLE, Alexis, a.g.e., s.49.

³⁰ LIPSON, Leslie, a.g.e., s.227.

³¹ TOCQUEVILLE, Alexis, a.g.e., s.50.

2.1.3.2.Doğal Yapı

Siyasal bir topluluk oluşturabilmek için insanların öncelikle bir kara parçasına ihtiyaçları vardır. Eğer bir kara parçası denizle bağlantılıysa, o ülkenin jeopolitiği daha da önemli hale gelecektir. Bu önemden dolayı, siyasetin yalnızca “insanların yönetimini” değil, toplumun yaşadığı alan üzerindeki egemenliğini de³² içereceği genel kabul görmüştür. Bazı yazarlar daha da ileri giderek, siyasal oluşumların coğrafyanın gerekleri tarafından belirlendiğini ifade etmişlerdir. Bu yazarlara göre, “Yaşamı sürdürmek için yaşanan yerin güvenliğinin gereklerine uymak zorunda olduğuna göre, siyasetin hedefleri ve biçimleri, coğrafi koşullar tarafından belirlenmektedir”³³.

Napolyon, “devletlerin politikası coğrafyalarına bağlıdır”³⁴ diyerek, coğrafya ile siyaset arasındaki yakın ilişkiyi ortaya koymuştur. Coğrafya ile siyaset arasındaki ilişki önemli olmakla birlikte, coğrafyanın siyaset üzerindeki etkileri daha çok “coğrafi temel üzerinde yaşayan insanları, sadece birkaç konuda seçim yapmaya imkan vermeyen zorlamalarla karşı karşıya bırakır. Bunların dışında, insanın yaşadığı yer, üretim, savunma ve ulaşım sorunlarını çözmesinin koşullarını belirler ve seçim imkanları bir ölçüde sınırlı olsa da, seçenekler hiç yok değildir”³⁵. Devletler askeri güvenlikleri açısından kara ve deniz gücüne ihtiyaç duymaktadırlar. Sahip olunan kara ve deniz gücünün siyasal sistemle bağlantısı konusunda-tarihsel veriler dikkate alındığında-ileri sürülen önlemlerden birisi şöyledir:

“Şimdiye kadar karada büyük güce sahip olan bütün devletler otoriter bir biçimde yönetilmiştir. Yani, kara orduları dışarıda üstünlük sağlayan devletler, içeride çeşitli otokratik türlerden biri ile mutlakıyetçi krallık, soylular oligarşisi, paralı askerlerin yönetimi, veya bazı diktatörlük türleri tarafından-yönetilmiştir. Başka ülkeleri ele geçirecek ya da dış saldırılara karşı koyabilecek kadar güçlü olan ordular, içeride de özgürlükleri kısıtlayabilecek kadar güçlü olabilmişlerdir”³⁶.

³² LIPSON, Leslie, a.g.e., s.135.

³³ LIPSON, Leslie, a.g.e., s.135.

³⁴ ÇAM, Esat, a.g.e., s.24.

³⁵ LIPSON, Leslie, a.g.e., s.136.

³⁶ LIPSON, Leslie, a.g.e., s.140.

Karada büyük güce sahip olan ülkelerde, demokrasi, karadaki güç ile bir arada gidebilmiştir. Bir donanmanın, hiçbir zaman demokratik yönetim için tehlike oluşturmadığını ifade eden Lipson'a göre, "Tarih boyunca asker yöneticiler, amiraller arasından değil, hep generaller arasından çıkmıştır"³⁷.

Birleşik Devletlerde demokrasinin gelişmesinin denizin sağladığı yararları çok şey borçlu olduğunu vurgulayan Lipson, bağımsızlık savaşının bile, okyanusun büyüklüğünün sömürgecilere sağladığı yarar sayesinde kazanıldığını ilave ettikten sonra, bu iki okyanusun sağladığı güvenliğin "Amerika'ya göç edenlerin çabalarını, bu kıtanın kaynaklarını değerlendirme konusuna yoğunlaştırmasına"³⁸ imkan sağladığını ifade etmiştir. Okyanusların sağladığı bu avantaj sayesinde Birleşik Devletler, dünyadaki gerginlik ve çatışmalardan etkilenmemiş, böylece büyümesinin ilk dönemlerinde birlik içinde olmayı sağlayabilmiştir. "Kocaman bir kıtanın ortasında, tüm dünyadan adeta tecrit edilmiş"³⁹ olmaları sayesinde, büyük bir savaş sonucu yok olma tehlikesinden de uzak olabilmişlerdir.

Yakın veya uzak komşularıyla savaşan ülkeler, devletin gücünü artırmak zorunda kalırlar. Bu durum, bir yandan güçlü bir orduyu silah altında bulundurmaya gerektirirken, diğer yandan da ülkenin kaynaklarının askeri alanlara akması dolayısıyla, ekonomik gelişmenin önünde ciddi bir engel oluşturur.

Birleşik Devletler bir yüzyıl boyunca çok az bir kara gücüyle kalmış; silah altında tutulan bir ordunun tehlikelerine karşı korunmuştur. Anayasa kaleme alınırken, sivil yetkilerin askeri yetkilere üstünlüğünün güvenceye alınması için harcanan özel çaba, silah altında tutulan ordunun tehlikelerine karşı korunma fikrini destekler niteliktedir. Bu amaçla "silahlı kuvvetlerin denetlenmesi için Kongre'ye yasa koyma ve ödenek sağlama, başkana ise atama ve komuta etme yetkileri"⁴⁰ verilmiş; rakipsiz güvenlikleri ve cömert bir kıtada yaşama imkanları sayesinde, Amerikalılar birtakım talihli şartların ilginç birleşiminden yararlanabilmişlerdir.

³⁷ LIPSON, Leslie, *Demokratik Uygarlık*, s.140.

³⁸ LIPSON, Leslie, a.g.e., s.151.

³⁹ TOCQUEVILLE, Alexis, a.g.e., s.75.

⁴⁰ LIPSON Leslie, a.g.e., s.151.

2.1.3.3.Yerel Yönetimler

Coğrafi etkenlerin, toplumların siyasal davranışları üzerindeki etkilerinin boyutlarını kesin olarak belirlemek mümkün değildir. Buna rağmen, coğrafi etkenlerin siyasal davranışların oluşumunu kolaylaştırıcı veya sınırlandırıcı etkileri gözardı edilemez. Aradaki geniş denizlerin varlığı, zamanın büyük devletlerinin ABD'ye müdahalelerini önlemiştir. Bu durum bir yandan Amerikalıların kendi kendilerine yetmelerini zorunlu hale getirmiş, diğer yandan da kendilerine özgü bir ulusal bilince ulaşmalarını kolaylaştırmıştır⁴¹.

Demokrasi nasıl tanımlanırsa tanımlansın, “iktidarın sonuçta halkta olduğu ve hükümetin de halkın ihtiyaçlarına hizmet için kurulduğu”⁴² bir sistemdir. Avrupa’da siyasi şuur, çoğunlukla toplumların seçkinleri arasında başlamış, daha sonra diğer kesimlere yayılmıştır. Amerika’da ise tersi bir gelişme ile, önce kasabalar, sonra şehirler, sonra eyaletler en sonunda da Birleşik Devlet siyasi teşkilatlanmasını gerçekleştirmiştir. Halkın kamu işlerine müdahalesi, vergilerin serbestçe oylanması, idari güç sahiplerinin sorumluluğu, kişi hürriyetleri, jüri tarafından yargılanma gibi önemli hususların hepsi tartışmaksızın kabul edilmiştir.

“New England kanunlarında... bugünkü Amerikan hürriyetlerinin can damarı ve kaynağı olan mahalli idarelerin”⁴³ temelleri atılmıştır. New England’da ilçelerin idari birim olarak 1650’lerde oluşmasıyla tam demokratik ve cumhuriyetçi bir siyasi ortamın oluşumu hayat bulmaya başlamıştır. Bütün kasaba ve şehirlerde kök salan cumhuriyetçi siyasi hayat sayesinde, şehirler yüksek memurları kendileri tayin edip, vergi miktarını kendileri belirlemişler ve toplamışlar, (Eski Atina’da olduğu gibi) halkla ilgili hususları, vatandaşların katılımıyla pazar yerinde tartışıp kararlaştırmışlardır⁴⁴.

Yerel yönetimler çocukların eğitimi konusunda da zorlayıcı davranabiliyor, çocukları, ebeveynleri tarafından okula göndermeye zorlayabiliyor, buna karşı gelenler cezalandırılabilirdi. Eylemlerinde ısrar eden ailelerin çocukları ellerinden

⁴¹ ÇAM, Esat, a.g.e., s.26.

⁴² LIPSON, Leslie, a.g.e., s.237.

⁴³ TOCQUEVILLE, Alexis, a.g.e., s.39.

⁴⁴ TOCQUEVILLE, Alexis, a.g.e., s.39.

alınıyordu⁴⁵. Bütün bunlar, halkın egemenliği kuramının doğal sonucu olarak gelişen yerel yönetimlerin bağımsızlığı inancının ortaya çıkardığı uygulamalardır. Diğer bir husus da, Amerika'da yerel yönetimlerin, kent bilinciyle yaşatılıyor ve destekleniyor olmasıdır.

Tocqueville, Amerika'da adem-i merkeziyetçiliğin yönetimine değil, politik etkilerine hayran olduğunu şu cümlelerle ifade etmiştir :

Birleşik Devletlerde ülkenin çıkarları herkes tarafından ve her yerde göz önünde bulundurulur, her yurttaş bu ortak çıkarlara kendi çıkarıymış gibi bağlıdır. Ülkesinin şanıyla gurur duyar, kendisinin de payı olduğu ülke başarılarıyla övünür ve yararlandığı refah da onu mutlu kılar. Devlete karşı beslediği duygular Tanrı'ya duyduğu duygularla kıyaslanabilir, onu ülkesinin çıkarlarıyla uğraştıran işte bu tür bir bencilliktir⁴⁶.

2.1.3.4.Yargı

Güçler ayrılığı ilkesinin benimsenme gerekçesini, siyasal iktidarı kullanan yöneticiler arasında görev ayrımı, her birinin görev iktidarını diğerinin sınırlaması gereği oluşturur. Klasik güçler ayrılığı teorisi, XVII. yüzyılda John Locke, XVIII. yüzyılda ise Montesquieu tarafından ileri sürülmüş, 1787 Amerikan ve 1789 ihtilali sonrasında da Fransız anayasalarında uygulama alanı bulabilmiştir. XIX. yüzyıl ise güçler ayrılığı teorisinin yaygınlaştığı ve uygulama alanının iyice genişlediği bir dönem olmuştur⁴⁷. Yasama, yürütme ve yargı görevlerinin ayrılmasının amacı, hak sahibinin yetkileri kötüye kullanmasına ve böylece vatandaşların özgürlüklerini tehlikeye sokmasına engel olmaktır.

Anayasa kurumu olan Yüksek Mahkeme, Amerikan yargı örgütünün başıdır. Yargıçlar kararlarını yasalara göre değil, anayasaya dayanarak verirler. Yani yargıçlara, anayasaya aykırı yasaları uygulamama yetkisi verilmiştir⁴⁸. Mahkemenin

⁴⁵ TOCQUEVILLE, Alexis, a.g.e., s.40.

⁴⁶ TOCQUEVILLE, Alexis, a.g.e., s.61.

⁴⁷ ÇAM, Esat, a.g.e., s.343.

⁴⁸ TOCQUEVILLE, Alexis, a.g.e., s.65.

çeşitli yetkileri vardır. Bunlardan belki de en önemlisi “adi mahkemelerden gelen kanunların anayasaya aykırılığı iddialarına”⁴⁹ bakmaktır.

Amerikan mahkemelerinde yargıç, eğer yasaı anayasaya aykırı bulursa, uygulamayı geri çevirme yetkisine sahiptir. Yargıcın uygulamasını reddettiği bir yasa, zamanla gücünü yitirir ve işlemez hale gelir, sonrasında iki seçenek vardır. Ya anayasa değişir veya yasama organları tarafından yasa iptal edilir. Mahkemelere tanınan bu politik gücün kötüye kullanılması, yasalara itiraz yalnızca mahkeme yoluyla yapılabileceğinden en aza indirilmiştir⁵⁰.

Vatandaşların, kamu görevlilerini dava etme hakları vardır. Mahkemelerde kamu görevlilerinin yanısıra, yasaları çiğneyen hükümet üyelerini de cezalandırma yoluna gidilmektedir. Mahkemelerin bu özelliklerinin yanısıra, jüri tarafından yargılama da Birleşik Devletlerdeki adalet yönetimine ayrı bir anlam ve önem katmaktadır. Bu sistemde, kurayla seçilen belli sayıdaki kişiler, bu süre için yargılama hakkına sahip olmaktadır. Jüri kurumu ile halkın bir bölümü yargıç düzeyine yükseltilir. Bu yolla yurttaşların bir bölümüne toplumu yönetme görevi de verilmiş olur. Her bireye, topluma olan sorumluluklarını hissettirmesinden dolayı, jürinin milli yapıyı güçlendirici bir etkisi vardır. Jüri tarafından yargılanma sistemi, kişileri, hükümetin işleyişinden sorumlu kılar⁵¹. Kişiyi yönetime katma yollarından biri olan jüri tarafından yargılama, kişiye en etkili biçimde yönetmeyi de öğretmiş olur. Kişilere adaleti uygulamayı öğreten bu sistem, kişilerin doğal zekalarını geliştirmelerinde de önemli bir paya sahiptir.

2.1.3.5. Alışkanlıklar ve Gelenekler

Tocqueville, Amerikan demokrasisini liberal kılan sebepleri sıralarken, üç tür üzerinde ağırlıklı olarak durmuştur. Bunlar⁵²;

1. Amerikan toplumunun içinde bulunduğu özel ve rastlantısal durum,
2. Yasalar,

⁴⁹ TANILLI, Server, a.g.e., s.161.

⁵⁰ TOCQUEVILLE, Alexis, a.g.e., s.66.

⁵¹ TOCQUEVILLE, Alexis, a.g.e., ss.110-111.

⁵² ARON, Raymond, *Sosyolojik Düşüncenin Evreleri*, Bilgi Yaynevi, 4.Basım, Ankara 2000, s.188.

3. Alışkanlıklar ve Gelenekler

Amerika'ya göç edenlerin geleneklerine olan düşkünlüklerine ve yukarıda sıralanan üç tür neden arasındaki hiyerarşik yapıya bakıldığında; coğrafi ve tarihi koşulun yasalardan daha az ağır geldiği; yasaların alışkanlıklarından, geleneklerden ve dinden daha az önemli olduğu anlaşılmaktadır⁵³. Tocqueville'in görüşlerini Aron da teyit etmekte ve Amerikan demokrasisinin eriştiği özgürlüğün gerçek nedenlerini iyi yasalara, dahası alışkanlıklar, gelenekler ve inançlara bağlamaktadır. Amerika'da özgürlüğün ana şartı insanların gelenek ve inançlarına bağlı oluşlarıdır ki, bu geleneklerin belirleyici etkeni de dindir. Tocqueville, Amerikan toplumunun din anlayışı ile özgürlük anlayışını birleştirmesini bilmelerinin, özgürlüğün Amerika'da yaşamasını olanaklı kıldığını belirterek, bu topluma özgü önemli bir gerçeğe işaret etmiştir. Daha da önemlisi, Amerikan toplumu gelenekleri yasaların güvencesi olarak kabul etmiştir. Amerika'ya gelenekleri ile göç eden insanlar, geleneklerine bağlılığı sürdürerek "hem ateşli yobaz, hem coşkulu yenilikçi"⁵⁴ olabilmenin örneğini vermişlerdir.

2.1.3.6. Yasalar

Amerika'da seçime katılanlar dolaysız yoldan yasaların yapılmasına ortak olurlar. Herkesin yasalara uyması istenir ve her sınıftan insan yasal organlara güvenir ve onlara aile sevgisiyle bağlıdır. Tocqueville'in belirttiği gibi, "Birleşik Devletlerde yasayı doğal düşmanı olarak gören, ona korku ve kuşkuyla bakan bir çoğunluk yoktur"⁵⁵. Amerika Birleşik Devletlerinde halk, yasaları kendi yaptığı için anayasaya boyun eğer. Halk gerektiğinde yasaları değiştirebilir.

Amerikan Federal Anayasası bir yandan malları, insanları ve sermayenin serbest dolaşımını güvence altına alırken; diğer yandan Amerikan topraklarının oluşturduğu ekonomik birliğin dağılmasını önlemiştir. Amerika'da özgürlüklerin korunması, yasalara saygıya bağlanmış; toplum yasalara gönüllü olarak boyun eğmiştir. Tocqueville'e göre, "herkesin toplumun yasalara uymasını zorlamakta bir

⁵³ ARON, Raymond, a.g.e., s.189.

⁵⁴ ARON, Raymond, a.g.e., s.192.

⁵⁵ TOCQUEVILLE, Alexis, a.g.e., s.93.

çıkartı vardır; aksi halde azınlık kısa sürede çoğunluğu kendi ilkelerine uymak zorunda bırakabilir"⁵⁶. A.B.D.'de demokrasinin yerleşme ve gelişmesindeki temel etkenlerden biri olan "yasalar"a halkın inancı ve güveni tamdır. Bu güven, yasalara bağlılığı arttırıcı rol oynamaktadır.

2.2.FRANSA'DA DEMOKRASİ

2.2.1.Fransa'da Demokratik Toplumu Doğuran Faktörler

Fransa'da demokratik toplumu doğuran faktörler incelendiğinde, ABD'den farklı oluşumlar sonucu demokrasiye ulaşıldığı anlaşılmaktadır. Fransa'nın sınıflı toplum yapısı, uzak ve yakın komşularının tehdidi, ekonomik, siyasi ve kültürel yapısı demokrasiye sancılı, sıkıntılı ve devrimle ulaşmayı zorunlu kılmıştır.

Rousseau, Voltaire, Montesquieu, Locke gibi düşünürler, fikirleri ile devrimin hazırlayıcısı olmuşlardır. Bu düşünürlerce, bir yandan insanların eşit ve temel haklara sahip olduğuna vurgu yapılırken, bir taraftan da milliyetçiliğin gelişme ve yayılmasına zemin hazırlanmıştır. Fransa'da 1789'da gerçekleştirilen Devrim, ülke sınırlarını aşmış, imparatorlukların yıkılmasına ve dünyanın yeniden şekillenmesine sebep olmuştur.

2.1.1.1.Tarihi Faktörler

19.yüzyılda, Avrupa tarihi için ani ve keskin dönüşümlerin yaşanmasına sebep olan devrimler, yalnızca siyasi hayatı değil, iktisadi ve sosyal hayatı da derinden etkilemiştir. Aslına bakılırsa, meydana gelen değişim ve gelişme, devrimin de hazırlayıcısı olmuştur. Siyasi alanda yaşanan gelişmelerin mimarlığını, 18.yüzyılda filozoflar, akıl adına, örflere dayanan mutlak monarşiyi sert bir eleştiriye tabi tutarak yapmışlardır⁵⁷. Locke, Voltaire, Rousseau, Jefferson gibi düşünürler, İngiliz, Amerikan ve Fransız devrimlerinin temelini oluşturan "bütün insanlar eşit yaratılmıştır"⁵⁸ görüşünün toplumda yaygınlaşmasını sağlamışlardır. Dönemlerinin

⁵⁶ TOCQUEVILLE, Alexis, a.g.e., s.93.

⁵⁷ TANILLI, Server, a.g.e., s.109.

⁵⁸ LIPSON, Leslie, *Politika Biliminin Temel Sorunları*, s.147.

filozoflarının fikirlerinden esinlenen devrimciler, yönetilenler tarafından denetlenemeyen hükümet rejimlerini devirmek amacıyla hareket etmişlerdir. “İlk kıvılcımını Cenevre’de Rousseau’nun yazıları ile alan, ayrıcalıklara karşı ayaklanma hareketi, Fransız Devrimi ile alevlendi.... Liberte (özgürlük) ve egalite (eşitlik) ateşi altında kalan oligarşiler, kalelerinin dışına atıldılar”⁵⁹. Bu düşüncelere, İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi ile evrensel nitelik kazandırılmıştır. Hükümetlerin insanların doğal ve zamanaşımına uğramaz haklarını korumak amacıyla kuruldukları kabul edilmiştir. Hürriyet, güvenlik ve mülkiyet haklarının yanısıra; doğa ve kanun önünde bütün insanların eşitliği prensibi de genel kabul görmüştür. Temel ülkü olarak benimsenmiş olan eşitlik fikri, o çağın toplumsal ve siyasal olgularına da uygun düşmüştür. Çünkü eşitliğin alanı evrenseldir ve bütün insanlar, kayıtsız şartsız bu kavramın içinde konumlanmıştır.

Eski rejimin dayanağını mutlakıyetçilik oluşturmaktaydı. Mutlakıyetçilik, en özgün ifadesini, XIV.Louis’in “Devlet benim” ve XV. Louis’nin “Tahtımız ve kudretimiz Allah’a dayanmaktadır”⁶⁰ sözlerinde bulmuştur. Devrimin hazırlanmasında, iktisadi ve sosyal alandaki gelişmeler en az siyasi alandaki gelişmeler kadar etkili olmuştur. O dönemde Fransa, İngiltere’ye göre daha çok tarımsal bir ülke konumundaydı. Tarım, gelirin büyük bir bölümünü oluştururken; toprak mülkiyeti de, onun sahiplerine, yani “toprak aristokrasisi”ne toplum içinde bir ayrıcalık tanıyordu⁶¹. Bunlar soylular olarak anılırken, ruhban sınıfı da ayrı bir güç olarak örgütlenmişti. Fransız toplumunun bu ayrıcalıklı sınıflarının yanında, bir de köylüler vardı ki, bunlar çok yoksul ve kültürsüz, ilkel şartlar altında sefalet içinde yaşayan insanlardı.

Devrimin hazırlayıcısı olan sınıf ise, siyasi haklardan, ayrıcalıklardan yararlanamayan; ama iktisadi planda toplumda zengin duruma gelen burjuvalardı. Ayrıcalıklı sınıf ve zümrelerin varlığı toprağa dayalı iken, burjuvazi toprağa bağlı değildi. Ticaret ve zenaatle zengin olan bu sınıf, zamanla feodal toprak düzeni ile çıkar çatışmasına düştü. Burjuvazinin, soylulara karşı giriştiği bu mücadelede

⁵⁹ LIPSON, Leslie, *Demokratik Uygarlık*, s.175.

⁶⁰ ÇAM, Esat, a.g.e., s.520.

⁶¹ TANİLLİ, Server, *Yüzyılların Gerçeği ve Mirası, 18.Yüzyıl: Aydınlanma ve Devrim*, Adam Yayınları, 2.Basım, İstanbul 1999, s.191.

başarıya ulaşması, halk kitlelerinin gözünde “feodalitenin ve onun yükümlülüklerinin tasfiyesi anlamına geliyordu”⁶².

Fransız devrimi, İngiliz ve Amerika Birleşik Devletleri devrimlerinden sonra olmuş; ama diğerlerine oranla daha silinmez izler bırakmıştır. Fransız devrimi sonrasında eski düzenin temsilcileri güçlerini yitirmişler ama ezilmemişlerdir. Soylular ve otoriter eğilimliler cumhuriyeti ve demokrasiyi küçümsemişlerdir. Fransa’da demokrasiye, daha doğrusu toplumsal eşitlik fikrine nasıl ulaşıldığı sorusunu Tocqueville şöyle cevaplamaktadır: “Toplumsal hiyerarşide asiller bir basamak inerken, halk bir basamak yukarı çıktı; birinin inişi, diğerinin yükselişine denk düşerken her geçen yarım yüzyıl iki toplumsal sınıfı buluşma noktasına doğru yakınlaştırmış oldu”⁶³.

2.21.2.Devrim

1789 Devrimi, Voltaire’in sosyal ve iktisadi reformlar görüşü; Montesquieu’nun kuvvetler ayrımı ilkesi ve Rousseau’nun kişi hakları ve sosyal sözleşme görüşleri ile beslenmiş⁶⁴ ve Fransızlar, 1789 Devrimi’nin başlamasıyla birlikte bütün “Kıta”ya özgürlük yanlısı bir etki yaymışlardır. Lıpson’un da belirttiği gibi, “düşünceler ve ilkeler alanında, hiçbir ulus demokrasi konusunda Fransızlardan daha fazla derinlik ve çeşitlilik taşıyan şeyler yazmamış, savlar ileri sürmemiştir”⁶⁵.

Fakat Fransa’da kalıcı kurumların kurulması konusunda, felsefe alanındaki bu başarıya ulaşamamıştır. Buna rağmen Fransa, demokratik doğrultuda, komşuları Almanya ve İtalya’ya nazaran daha fazla yol almıştır. Çünkü Fransızlar, Almanlar ve İtalyanların çözemedikleri iki önemli sorunu daha önceden çözebilmişlerdir. Fransa komşularından çok önce, ulusal birliğini gerçekleştirmiş ve güçlü bir merkezi hükümet aygıtını kurmuştur. Bunun yanında Fransızlar 1789’da mutlakıyetçi krallığa, kilisenin yetkilerine ve feodal kalıntılara karşı ayaklanmışlardır⁶⁶.

⁶² TANİLLİ, Server, a.g.e., s.110.

⁶³ TOCQUEVILLE, Alexis, a.g.e., s.20.

⁶⁴ ÇAM, Esat, a.g.e., s.521.

⁶⁵ LIPSON, Leslie, a.g.e., s.191.

⁶⁶ LIPSON, Leslie, a.g.e., s.192.

Fransız siyasi geleneğini derinden etkileyen bir önemli sebep de ekonomiktir. Fransız halkı, Sanayi Devrimi öncesinde yaşadığı bölünmüşlüğü (monarşi, imparatorluk ve cumhuriyet arasında seçim yapma veya kilisenin desteklenmesi ya da ona karşı konulması gibi) halledemeden; Sanayi Devrimi'nin getirdiği “kendine özgü, kentsel ile kırsal, sanayi ile ticaret ve tarım, zengin ile yoksul büyük toprak sahibi ile köylü, büyük firma ile küçük firma arasında”⁶⁷ ortaya çıkan yeni sorunlarla karşılaşmıştır.

Devrimden önce burjuvaların baskısı iyice artmış, ancak krallık gelişmelere yeterince uyamamıştır. Monarşi, reformlara başlamış, ancak istenen ve beklenen netice elde edilememiştir. Öncelikle aristokrasinin gücü kırılmamış, ayrıcalıklara karşı başlattıkları başkaldırı ile devrim süreci başlamıştır. Yaşanan devrim, monarşik bir temele dayanan bireyle devlet arasındaki ilişkiyi ortadan kaldırmıştır. Krallık ortadan kalkınca, ortaya çıkan boşluk, ulusal egemenlik düşüncesi ile doldurulmuştur.

2.2.1.3. Merkezi Yönetim

İngiliz ve Amerikan devrimlerinden sonra gerçekleşen Fransız Devrimi'ni diğerlerinden ayıran birtakım farklılıklar vardır. Fransa, devrim öncesinde bütün iktidarın tek bir üstün organda toplanma düşüncesinin yoğunluğunu yaşamış, merkezi yönetim idari vesayetle sertliğini sürdürmüştür⁶⁸. Bunun böyle olması da doğaldır. Çünkü, “Fransız devriminin Avrupa’da uyandırdığı yankılar, Fransa’ya saldırıya uğrama tehlikesi ile karşılaştırmış ve çok geçmeden baş gösteren iç karışıklıklar bu ülkeyi yabancı devletlerle savaşa sürüklemiştir”⁶⁹.

Amerika ve İngiltere okyanusların bu ülkelere sağladığı yararlılardan faydalanırken, Fransa, komşularıyla uzun ve yıkıcı çatışmalara sürüklenmiştir. Bu çatışmalar, Bonaparte’ın askeri dehasını ortaya çıkarmıştır. Ancak Bonaparte’ın diktatörlüğü, Cromwell’in İngilizler üzerindeki diktatörlüğünden daha uzun sürmüştür. Bunda da, dış savaşların, ülkenin varlık ve bütünlüğünü iç savaştan daha

⁶⁷ LIPSON, Leslie, a.g.e., s.193.

⁶⁸ TANİLLİ, Server, *Yüzyılların Gerçeği ve Mirası*, s.200.

⁶⁹ LIPSON, Leslie, *Politika Biliminin Temel Sorunları*, s.338.

tehlikeli bir duruma sokması ve Napolyon'un aşırı tutkusu etkili olmuştur. Napolyon'un bu etkisi, "Fransız hükümet sistemi üzerinde öyle derin izler bırakmıştır ki Napolyon İmparatorluğu'nun yerini sonradan meşruti monarşi ve demokratik cumhuriyet rejimleri aldığı halde, kuvvetler birliği ve merkeziyetçilik ilkeleri, Fransız hükümet sistemine Napolyon'dan sürekli bir miras olarak kalmıştır"⁷⁰. Fransa'nın güvenliği, biri Atlantik'te diğeri de Akdeniz'de olmak üzere iki uzun kıyı şeridine dayanması ve bu sebeple deniz gücüne de sahip olmasına rağmen, kara ordusu tarafından sağlanmıştır. Fransa'nın güvenliği, güçlü bir ordunun varlığını zorunlu kılmış, fakat ordunun önderliği, demokratik ideallerden çok, devlet kavramına bağlı kalmıştır. Bu durum, "Fransa'da istikrarlı bir demokrasinin evrimi"⁷¹nin engelleyicisi olmuştur. Bu yüzden de 1789'da başlayan devrim, hiçbir zaman son bulmamıştır. Devrimin ardından, Fransa'da on dört ayrı rejim uygulanmış, bunların bazıları pek kısa sürmüş, en uzun süreni Üçüncü Cumhuriyet (1875-1940) olmuştur.

Amerika Birleşik Devletleri ile kıyaslandığında, devrimin neden Fransa'da kanlı, Birleşik Devletlerde ise kansız yaşandığı daha kolay anlaşılır. Kanlı olup olmaması bir yana, Fransa'da neden daha güç bir süreçten sonra demokrasiye ulaşıldığı da daha iyi değerlendirilebilir. Her iki ülkedeki gelişim süreci gözönüne alındığında farklılıkları şu şekilde ortaya koyabiliriz:

1. Amerika'ya gelen göçmenlerin ortak bir amaçları vardı. Amerika'nın bakir topraklarını keşfetmek ve zengin olmak. Ülkelerinden göç etmelerine sebep olan baskılardan kurtulmak da diğer bir amaçlarıydı. Oysa Fransa'da yerleşik bir hayat vardı.
2. Amerika'ya göç edenler arasında sınıf farkı düşüncesi yoktu. Aristokrasi yoktu, böyle bir sınıf oluşmamıştı. Fransa'da toplum sınıflardan oluşuyordu. Bu sınıflar arasındaki farklılıkların sınırları ise çok derindi.
3. Amerika'nın okyanuslardan dolayı dış saldırılara karşı korunaklı olması, kara ordusu bulundurma zarureti ortadan kaldırmıştı. Bu

⁷⁰ LIPSON, Leslie, **Demokratik Uygarlık**, s.339.

⁷¹ LIPSON, Leslie, a.g.e., s.155.

durum, bir taraftan ordunun siyasi yönetim üzerinde baskı kurma riskini azaltmış, diğer taraftan da bu alana yapılacak harcamalar başka alanlara kaydırılabilmektedir. Ayrıca siyasi örgütlenme Amerika'da şehirlerden başlamıştır. Bu durum katılımcı, yerel ağırlıklı bir siyasi gelişim sürecini başlatmıştır. Fransa'da ise özellikle ayrıcalıklı sınıf gücünü kaybetmemek için mevcut yapıyı korumaya çalışmıştır. Denizlerle kıyası olmasına rağmen, kara komşularının yakın tehdidine maruz kaldığından, hem kara ordusunu, hem de merkezi yönetimi güçlendirmek zorunda kalmıştır.

4. Amerika'da daha ilk baştan itibaren "Kuvvetler Ayrılığı" ilkesi uygulanırken; aynı şey Fransa'da kanlı yaşanan bir devrimin ardından, zorlu süreçlerden sonra gerçekleşmiştir.
5. Amerika Birleşik Devletleri'nde katılımcılık ve eşitlik fikri tabandan tavana doğru yükselen bir çizgide gelişmiştir. Fransa'da toplumdaki sınıflar arasında katılımcılık ve eşitlik fikrine ulaşma, daha uzun bir süreç gerektirmiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE DEMOKRASİNİN YERLEŞMESİNİN GECİKMESİNDE KÜLTÜREL FAKTÖRLERİN ROLÜ

3.1.TÜRKİYE'DE ÇAĞDAŞLAŞMA VE DEMOKRASİ

Türkiye'de çağdaşlaşma çabalarının tarihi seyri, cumhuriyetin kuruluşundan çok öncelere dayanır. 17. yüzyılın sonlarından itibaren Batı'nın her alanda üstünlüğü kendini hissettirmeye başlamıştır. Batı'nın kudreti artarken, Osmanlı idare sistemi, özellikle de ordu hızla bozulmaya yüz tutmuş, "Osmanlı imparatorluğu reformların ilham kaynağı olarak Batı"¹yı model kabul edip, yönünü Batı'ya çevirmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu'nda gerçek anlamda reformlar 18. yüzyılda ve ilkin orduda başlamıştır. Bu dönemde Batı, özellikle de Fransa "Batılı fikirlerin kabulüne daha da müsait bir hava"² yaratmıştır. Reform hareketleri 19. yüzyıl boyunca devam etmiş; orduda başlayan reformlar kök salmaya başlayınca, başka alanlara yönelik reform hareketleri de hız kazanmıştır³. Girişilen tüm çabalara rağmen imparatorluğun gerilemesine engel olunamamış; 30 Ekim 1918' de imzalanan Mondros Mütarekesi İmparatorluğun dağılımını resmileştirmiştir.

Mustafa Kemal'in Anadolu topraklarına ayak bastığı 19 Mayıs 1919'da Kurtuluş Savaşının tohumları atılmış; ülkenin düşman işgalinden kurtulması öncelik amaç olarak belirlemiştir. Bu amaç, 29 Ekim 1923'te bağımsız Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu ile gerçekleşmiştir. Bundan sonra, "çeşitli yönleri ile Tanzimat'a, Birinci Meşrutiyet'e ve Genç Osmanlılara, 1908 Devrimine ve Genç Türklere uzanan, Cumhuriyet dönemi ile kesin dönüşüm geçiren ve büyük bir ihtimalle halen devam eden"⁴ modernleşme sürecine hız verilmiştir.

¹ KARPAT, Kemal H., *Türk Demokrasi Tarihi, Sosyal, Ekonomik, Kültürel Temeller*, Alfa Yayınları, 2. baskı, İstanbul 1996, s. 31.

² Daha geniş bilgi için bkz. KARPAT, s.32 vd. ayrıca Bernard LEVİS'in *Modern Türkiye'nin Doğuşu* adlı kitabın IV. Bölümü.

³ DEMİRCİ, Mehmet, "Türkiye'nin Çağdaşlaşma Sürecinde Tarikatlar", *Türkiye Günlüğü Dergisi*, Mart – Nisan 1997, s.15.

⁴ KAZANCIGİL, Ali, "Türkiye'de Modern Devletin Oluşumu ve Kemalizm", *Türkiye'de Siyaset: Süreklilik ve Değişim*, Der Yayınları, İstanbul 2000, s.185.

3.1.1.Siyasal Alanda Çağdaşlaşma

Mustafa Kemal, olumsuz şartlar ve imkansızlıklara rağmen ülkenin öncelikli amacı olan bağımsızlığını sağladıktan sonra; “Osmanlı İmparatorluğu’ndan beri süregelen bir yaraya melhem olmak, Avrupa üstünlüğü altında ezilen ülkesini bu gelişmiş ülkelerin çağdaş uygarlık düzeyine erdirmek”⁵ için çalışmalara başlamıştır.

Bu doğrultudaki çalışmaların temelleri Kurtuluş Savaşı sırasında atılmaya başlanmış; örneğin, 1 Kasım 1922’de saltanat kaldırılarak iki başlı yönetime son verilmiştir. Siyasi alanda yapılan bu reformla Mustafa Kemal, “... dini unsurların siyasi değişikliğe karşı muhalefetini yatıştırmak, meşru sayılan bir otoritenin faydalarını politikanın üstünde tutmak ve aynı zamanda padişahın şahsi hakimiyetine son vermek umundaydı”⁶. Saltanatın kaldırılmasının doğal sonucu olan cumhuriyetin ilanı, eski devlet düzeninin kesin sona erişini perçinlemekle kalmamış; “...eski düzeni devirmek için dört ay sonra girişilecek çok can alıcı başka bir operasyonu, hilafetin kaldırılmasını”⁷ da hazırlamıştır. Altıok ilkelerinden birinci okun temsil ettiği cumhuriyetçilik ilkesi, işlevsel açıdan asıl önemini “milliyetçi ideolojinin giriştiği bütün Batıcı düzeltimlerin dayanacağını oluşturarak”⁸ kazanmıştır.

3.1.2.Ulus Yaratma

Batı Avrupa’da, feodal toplumun çözülme sürecine paralel olarak gelişen ulus olgusu; 16. yüzyılın sonuna doğru tamamlanmış; ulusal duygunun, ulusal ideolojiye dönüşmesi yani milliyetçilik ideolojisinin gelişmesi için ise iki yüzyıl beklemek gerekmiştir. Milliyetçilik fikirleri, çok uluslu imparatorlukların dağılmasına ve dünya haritasında yeni devletlerin yer almasına sebep olmuştur.Bu dağılan imparatorluklardan birisi de Osmanlı İmparatorluğu’dur.

⁵ ORAN, Baskın, *Atatürk Milliyetçiliği*, Bilgi Yaynevi, 5.Basım, Ankara, 1999, s.180

⁶ LEWIS, Bernard, *Modern Türkiye’nin Doğuşu*, Çev., Metin KIRATLI, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1Baskı , Ankara 1998, s. 257

⁷ ORAN, Baskın, a.g.e., s. 190.

⁸ ORAN, Baskın, a.g.e., s. 190.

İmparatorluğu içine düştüğü olumsuz durumdan kurtarmak için ortaya atılan fikir tartışmaları, 1908’de Meşrutiyetin ilanından sonra sistemli bir şekilde hız kazanmıştır. Bu fikir akımlarının ortak amacı bir çare bularak, imparatorluğun çökmesini önlemek ve “...ona dünya devletleri arasında saygıdeğer bir yer kazandırabilmektir”⁹. İmparatorluktaki fikir akımlarını Ziya Gökalp şöyle izah etmektedir:

“Ülkemizde üç fikir akımı vardır. Bu akımların tarihi incelenirse görülür ki, düşünürlerimiz önce muasırlaşmak ihtiyacını duymuşlardır. Üçüncü Sultan Selim devrinde başlayan bu eğilime, İnkılap (2. Meşrutiyet)’tan sonra İslâmlaşmak emeli de katıldı. Son zamanlarda ortaya Türkçülük akımı çıktı.”¹⁰

Birinci Dünya Savaşı sona erdiğinde, Turancılıkla İslâmcılığın gerçekleşmeyeceği anlaşıldığından; Jön Türkler devrinde gelişen ve fikir babalığını Ziya Gökalp’in yaptığı Türk Milliyetçiliği fikri, anlamını daha da genişletmiştir. Özellikle 1923 – 1925 yılları arasında üç fikir, cumhuriyetin temel prensipleri olarak belirlemiştir. Bunlar; Milliyetçilik, lâiklik ve halkçılıktır.

Cumhuriyetin ilanından sonra, toplumun gelenekçi usul ve adetleri yerine çağdaş, akılcı fikirleri yerleştirerek Türk toplumunu günün ihtiyaçlarına göre yenileştirecek devrimlere hız verilmiştir. Toplumunu değiştirme çabalarının arkasında yatan gerçeğe bakıldığında, ulus yaratma düşüncesinin ön planda olduğu görülmektedir. Bu bağlamda özellikle lâikleşme ve dil üzerinde durmak gerekmektedir.

Dil, “insanla beraber yaşayan, onun bütün sosyal ve psikolojik hayatından ayrılmayan canlı bir varlık”¹¹ olmasının yanı sıra, “farklılıkları belirleyen ve farklılıklara dayanan şey”¹² leri kapsar.

Cumhuriyet döneminin milliyetçi ideolojisi, yaratmak istediği ulus toplumu din temeline yaslanmaktan kurtarmak için bir taraftan lâiklik ilkesini uygularken; bir taraftan da yaratılmak istenen ulus toplumuna temel olmak üzere, dil ve tarih

⁹ KARPAT, Kemal H., a.g.e., s. 41.

¹⁰ GÖKALP, Ziya, *Türkleşmek İslâmlaşmak Muasırlaşmak*, Toker Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 1997, s. 7.

¹¹ KAPLAN, Mehmet, *Büyük Türkiye Rüyası*, Dergah Yayınları, 4. Baskı, İstanbul 1998, s. 273.

¹² DOĞANAY, Şenol, “Dil’in Mantığı ve Milli Kültür”, *2023 Dergisi*, Sayı 3, Ankara 2001, s. 8.

alanlarında uluslaşma hareketi başlamıştır. Milliyetçilerin nazariyecisi Ziya Gökalp, Türk kültürüne milli bir karakter verebilmek için bir dizi reform yapılmasını ve “milli dil”in de İstanbul şivesinde Türkçe olmasını savunmuştur¹³. Dil konusundaki uluslaşmaya, Batılılaşma girişimi ile başlanmış ve Arap harfleri bırakılarak yerine Latin harfleri konulmuştur (1928). Aslında alfabe konusu, ilk defa İzmir İktisat Kongresi’nde gündeme gelmiş; ancak bu konu eğitimi ilgilendirdiği gerekçesi ile reddedilmiştir¹⁴.

Atatürk’ün dilde yaptığı inkılabın amacını Faruk K. Timurtaş şu şekilde tespit etmektedir:

“Atatürk’ün dil inkılabının gayesi dili sadeleştirme meselesini tamamıyla çözmek ve sonuca ulaşmak, Türk dilini ilmi olarak incelemek (sözcük ve gramerini meydana getirmek); dili işlemek, çağdaş medeniyetin bütün mefhumlarını anlatabilecek bir zenginliğe eriştirmek idi.”¹⁵

Bu amaçla Atatürk, milli dilin yaratılması için alfabede değişiklik yapılmasını sağlamıştır. Dilde yapılacak çalışmalarını bilimsel bir temele oturtmak amacıyla 1932’de Türk Dili Tetkik Cemiyeti (adı daha sonra Türk Dili Araştırma Kurumu; sonrasında da Türk Dil Kurumu olarak değiştirilmiştir) kurulmuştur. Cemiyetin amacını Atatürk, “Türk dilini yabancı diller boyunduruğundan kurtarmak” olarak açıklamıştır.

Milli kültürün oluşumunda dilin önemini “Türk demek Türkçe demektir; ne mutlu Türküm diyene”¹⁶ vecizesi ile ifade eden Atatürk, ölümüne yakın Türk bilimci ve eğitimcisine şu vasiyeti yapmıştır: “...Türkçe’nin bir kültür dili olarak gelişmeye devamı yolunda çalışacaksınız. Çünkü Türkiye ve Türklük, uygarlığa ancak bu yolla kavuşabilir”¹⁷.

¹³ KARPAT, Kemal H., a.g.e., s. 45.

¹⁴ YILMAZ, M./ ERTAN, T.F./SARINAY, Y./DAĞISTAN, A./KILINÇKAYA, D./SEZER, A./AYTEPE, O./ AKTAŞ, A., *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Siyasal Kitabevi, 1. Baskı, Ankara 1998, s. 211.

¹⁵ TİMURTAŞ, Faruk K., *Diller ve Türkçemiz*, Hazırlayan : ÖZKAN, Mustafa, Alfa Basım Yayım Dağıtım, 1. Basım, İstanbul 1996, s. 187.

¹⁶ SİNANOĞLU, Oktay, *Bye – Bye Türkçe*, Otopsi Yayınevi, 3. Basım, İstanbul 2002, s. 197.

¹⁷ SİNANOĞLU, Oktay, a.g.e., s. 198.

Ulus yaratma bağlamında 1930'da Türk Tarihi Tetkik Encümeni (sonra, Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti, daha sonra da Türk Tarih Kurumu) kurulmuş, Atatürk ve bazı Avrupalı Türkologların yardımıyla Türk Tarih Tezi ortaya atılmış; bu tez ile millete tarih yoluyla milli bilinç aşılacak istenmiştir.

Gerek dil, gerekse tarih bilinci oluşturmada hedef, bir ulus yaratmak, anadil ve tarih aracılığıyla milli kimlik kazandırmak olmuştur. Böylece Atatürk, "dayanışma içinde olacak biçimde türdeş"¹⁸ bir millet oluşturmak istemiştir. Dil inkılabı ile; bir yandan Türkçe'yi çağdaş medeniyetin gerektirdiği her türlü ihtiyaçları karşılayabilecek kelime ve kavramlara sahip, yaratıcı, işlek bir dil durumuna getirebilmek; diğer yandan da Türkçe'nin kendi kaynaklarından beklenen terimlerle ilim dili haline gelmesini sağlamak amaçlanmıştır¹⁹.

3.1.3.Lâik Toplum Yaratma

Batıda, büyük çapta kilisenin sebep olduğu lâiklik, ortaçağda yasama, yargı ve yürütme konusunda "kilise ile devlet arasındaki yetki çatışmalarından"²⁰ kaynaklanmıştır. Lâikliğin Türkçe karşılığı olarak, uzun zaman asrileşme kelimesi kullanılmıştır. Fakat bu kelime zamanla dilimizde; "züppelik, köksüzlük, sathilik ve dinsizlik anlamına gelmeye"²¹ başlamış, kelimenin bu anlamını kaldırmak isteyen Ziya Gökalp "muasırlaşmak" ifadesini kullanmıştır.

Cumhuriyet ilan edildiğinde Türkiye'de ayakta kalabilmiş fikir ve ideolojiler ya Türkçü, ya da Batıcı idiler. Cumhuriyetin ilk yıllarında milliyetçilik, rejiminin temeli kabul edilmiştir. Lâikliğin de, milliyetçiliğin gayeleri sayılan modern, milli egemenliğe dayanan, milli bir devleti, Türkiye Cumhuriyeti'ni gerçekleştirmek için yegane yol olarak görülmesini Karpat şöyle açıklamaktadır:

"Gerek Birinci Cihan Savaşı, gerekse cumhuriyetin ilanı ve halifeliğin kaldırılması ve daha bazı iç çekişmeler Türk milliyetçiliği anlamını daha da

¹⁸ ORAN, Baskın, a.g.e., s. 208.

¹⁹ EROĞLU, Hamza, **Türk İnkılap Tarihi**, Savaş Yayınları, 1. Baskı, Ankara 1990, s.276.

²⁰ SEZEN, Yümmi, "Lâikliğin Türkiye'de Anlaşılması, İslâmiyet, Millet Gerçeği ve Lâiklik", Aydınlar Ocağı Yayını, Açık Oturumlar Dizisi: 6-14, İstanbul 1994, s. 66.

²¹ YILMAZ, M./ERTAN, T.F., vd.a.g.e., s. 320.

genişletmiş ve biricik hakim ideoloji haline getirmişti. Turancılıkla İslâmcılığın gerçekleşmeyeceği anlaşıldığından bunların siyasi önemleri kalmamıştı. Hıristiyan azınlıklarının Anadolu'dan gitmesi, Türkiye'yi kültürel bakımdan bir bütün haline getirmiş, böylece milli bir devlet yaratmak ve Türklerde milli şuuru kuvvetlendirmek çok kolaylaşmıştı. Lâiklik milli amaçları gerçekleştirmek vasıtasıydı”²².

Siyasi projesi demokrasiye dayanan modernite gerçeğinin içinde lâiklik de yer almaktadır ve “özgürleşmenin amacı”²³ olarak tanımlanmaktadır. Modern Türkiye'nin kurulması ve Atatürk'ün, Türk halkının, insanlık ailesinin uygar bir üyesi olarak gördüğü çağdaş uygarlığı yakalama gayretlerini somutlaştıran kanunlar üzerinde önemle durmak gerekmektedir. 3 Mart 1924 tarihinde aynı gün kabul edilen ve lâik uygulamalarının temelini oluşturan bu kanunlar; Hilafet'i ilga eden, Şer'iyeye ve Evkaf Vekaleti'ni kaldıran ve Tevhid-i Tedrisat'ı kabul eden kanunlardır²⁴. Sonrasında, 30 Kasım 1925 tarihinde çıkarılan 677 numaralı kanunla tekke, zaviye ve türbelerin kapatılması kararlaştırılmış; böylece Türkiye Cumhuriyeti, “...yeni rejimin ruhuna aykırı saydığı vasıflardan”²⁵ temizlenmek istenmiştir.

Anayasamıza 1937 yılında giren Lâikliğin ne anlama geldiği konusunda gençler arasında yapılan bir araştırmada şu bulgular elde edilmiştir. Lâikliği;

“Gençlerin ... % 40.1'i din ve devlet işlerinin ayrı ayrı ele alınması, % 19.1'i devletin hiçbir şekilde dine müdahale etmemesi, % 24'ü din ve vicdan özgürlüğü, % 8.5'i dinsizlik olarak algılamaktadır.”²⁶

Lâikleşmenin en önemli işlevi, hiç şüphesiz iktidarın meşrutiyetinin kaynağını tanrısalardan uzaklaştırmak olmuştur. “Cumhuriyetin getirdiği siyasal düzenin temeli olarak lâikliğin seçilmesi”²⁷ nin en önemli gerekçesini, devlet yönetiminde dinsel kurallara uymayı kaldırıp, aynen cumhuriyetçilik ilkesinde

²² KARPAT, Kemal H., a.g.e., s. 210.

²³ TÜRKÖNE, Mümtaz'er, “Milli Devlet – Lâiklik – Demokrasi”, *Türkiye'de Politik Değişim ve Modernleşme*, Der. Ersin KALAYCIOĞLU/ Ali Yaşar Sarıbay, Alfa Basım Yayım Dağıtım, İstanbul 2000, s. 319.

²⁴ MİRKELAMOĞLU, Necip, *Atatürkçü Düşünce ve Uygulamada Din ve Lâiklik*, Çağdaş Eğitim Vakfı Yayınları, 1. Basım, İstanbul 2000. s. 473.

²⁵ KARPAT, Kemal H., a.g.e., s. 69.

²⁶ OCAK, Caner, “Üniversite Gençliğinin Siyasi Tutumları Üzerine Bir Araştırma”, *Yeni Türkiye Dergisi*, Eylül – Ekim 1999, Sayı 29, s. 172.

²⁷ ORAN, Baskın, a.g.e., s. 191

olduğu gibi, batılılaşmaya hız kazandırmak oluşturmuştur. Böylece lâiklik, milli devletin kurulabilmesi için, devleti dini kuralların etkisinden kurtarmayı amaçlayan bir devlet politikası haline gelmiştir.

Atatürk, çağdaş uygarlık için Batıyı model olarak almıştır; ama bu model alış Batı'yı körü körüne taklit anlamında değildir. Lâikliğin Batıdaki oluşum şartları ile Türkiye'deki oluşum şartları birbirinden farklıdır. Nitekim, "Batıda lâiklik milli bir devletin kuruluşundan sonra ortaya çıkmıştır"²⁸. Lâiklik, Türkiye için milli birlik ve bütünlüğün vazgeçilmez şartını oluşturmaktadır. Lâik devlet anlayışı sayesinde, Anadolu Türklüğünün zayıflamasına yol açan, geçen yüzyıllardaki kardeş kavgalarının sebep olduğu mezhep çatışmalarının da önü kesilmiştir. Lâikliğin, sosyal barışı sağlama, çatışma ortamının doğmasını önleme işlevinin yanısıra; çağdaşlaşma, demokrasi, milli birlik ve bütünlüğü sağlama rolü de unutulmamalıdır.

Güntümüzde lâiklik, "dinin devlete, devletin de dine karışmamasıdır" ifadesinden öte anlamlar taşımaktadır. Bu anlamda lâiklik, "din devlete karışmasın, devlette dine karışmasın ile başlayacak; ama lâik devlet herhangi bir inanç grubunun, özellikle de çoğunlukta olan inanç grubunun azınlıkta bulunan inanç gruplarına veya inançsızlara baskı yapmasını önleyecek"²⁹ tedbirleri almakla yükümlüdür. Yani lâik devletin işlevi, "herhangi bir inanç grubunun başka inanç gruplarına baskı yapmasını"³⁰ önlemek olmalıdır.

3.1.4.Hukuk Reformu Ve Diğer Çabalar

Atatürk milliyetçiliğinin temel işlevi bağımsızlıktır. Bağımsızlık kazanıldıktan sonra çağdaş uygarlığa erişme uğruna mücadele edilmiştir. Bu mücadelede Batı ile bütünleşme amaçlanmış; özellikle hukuk alanında yapılan reformlarla bu bütünleşmeye hız kazandırılmıştır.

Cumhuriyetin devraldığı hukuk sisteminde, hukuk birliği ve ihtiyaçları karşılayabilecek kanunların varlığından söz etmek mümkün değildir. Osmanlı hukuk sistemi; bir taraftan dini içerikli, diğer taraftan da "bir imparatorluk hukuku olduğu

²⁸ YILMAZ, M./ERTAN, T.F., vd.a.g.e., s. 327.

²⁹ KONGAR, Emre, *Küresel Terör ve Türkiye*, Remzi Kitabevi, 3. Basım, İstanbul 2001, s. 109.

³⁰ KONGAR, Emre, a.g.e., s. 109.

için ulusal devletle; monarşiyle özdeşleştiği için de genç cumhuriyetle uyumuyordu”³¹. Bu gerekçeler Türkiye’nin yeni bir hukuk sistemine geçmesi ve bunun için de Batı hukukuna yönelmesini kaçınılmaz kılmıştır. Yeni hukuk sisteminin kurulması ile ilgili ilk ciddi adım 1925’te Ankara Hukuk Mektebi’nin açılmasıyla atılmış; asıl atılım ise 1926’da yapılmıştır. Bu yıl içerisinde Türk hukuk sistemi, Batıdan alınan kanunlarla yeni bir çehre kazanmıştır.

Cumhuriyetin ilanından sonra Batıdan alınan kanunlar arasında Medeni Kanun özel bir yer ve öneme sahiptir. Medeni Kanunun önemi, ”insan ve toplumla doğrudan ilişkili ve istisnasız bütün bireylerin yaşamını doğrudan etkileyen hukuk alanı”³² olmasından kaynaklanmaktadır. 17 Şubat 1926’da onaylanıp 4 Ekim’de yürürlüğe giren Medeni Kanunun kabul edilmesiyle Türk aile yapısında önemli değişiklikler meydana gelmiş; çok kadınla evlenme yasağının yanısıra, evlilikte kadın ile erkek arasında eşitliğin sağlanması amaçlanmıştır. Bir önemli sonucu da, miras konusunda kız ve erkek çocuklar arasında eşitliğin sağlanmış olmasıdır³³.

1 Mart 1926’ da kabul edilip 1 Temmuz 1926’da yürürlüğe giren Türk Ceza Kanunu İtalya’dan alınmış; Alman Ticaret Kanunu’ndan etkilenecek hazırlanan Türk Ticaret Kanunu, 29 Mayıs 1926’da kabul edilmiştir. Hukuk Mahkemeleri Usulü Kanunu ise 4 Nisan 1929’da Almanya’dan iktisap edilerek yürürlüğe konulmuştur. Nisan 1929’da çıkarılan İcra ve İflas Kanunu ise Adliye Vekili Mahmut Esat Bey başkanlığındaki bir komisyon tarafından hazırlanmıştır. Bir diğer önemli kanun da Deniz Ticaret Kanunu’dur ki, 13 Mayıs 1929’da kabul edilmiştir.

Hukuk alanındaki düzenlemelerin dışında toplumsal bazı gelişmeler daha yaşanmıştır. 1930’da kadınların oy hakkını kazanarak belediye seçimlerine katılmaları; 1935’te ise on beş kadının Büyük Millet Meclisi’ne seçilmesi toplumsal açıdan çağdaşlaşmanın önemli örneklerini oluşturmaktadır³⁴.

Bütün bunlara rağmen hukukta yapılan reformlarla “...kadın-erkek eşitliğinin mutlak olarak sağlandığını, tüm sorunların çözümlendiğini”³⁵ söylemek mümkün

³¹ YILMAZ, M./ERTAN, T.F., vd.a.g.e., s. 186.

³² YILMAZ, M./ERTAN, T.F., vd.a.g.e., s. 187.

³³ LEWIS, Bernard, a.g.e., s. 271.

³⁴ KARPAT, Kemal H., a.g.e., s. 66.

³⁵ YILMAZ, M./ERTAN, T.F., vd.a.g.e., s. 189.

değildir. Bunun sebebi ise, kanunların yetersiz olması değil, Türkiye’de sosyo-kültürel ve ekonomik şartların, değişim sürecinin (toplumların değişimi bir süreç gerektirir) hızını yavaşlatıcı özellik taşımasıdır. Mümtaz Turhan “Garplılışmanın Neresindeyiz?” adlı esrinde, neden garplılışamadığımızı ve sebeplerini şöyle açıklıyor.

“...Garp medeniyetini iyi anlayamadığımız ve onun hakiki kıymetlerini esas unsurlarını alıp kendimize mal edemediğimiz, onun yerine tâli, ehemmiyetsiz unsurlarla iktifa ettiğimiz için garplılışamadık şeklinde cevaplandırmak mümkündür. Hakikatte, biz insanımızın umumi, mesleki, teknik bilgisini arttırmadan, ona yeni maharetleri kazandırmadan, istidatlarını inkişaf ettirmeden ve dünya görüşü, zihniyetini ilmi esaslara göre değiştirmeden, yani ona ilim zihniyeti aşlamadan sadece fabrikalar, geniş caddeler açmak, parklar, barajlar, limanlar yaptırmak, lüks otomobiller, kombine ziraat aletleri, radyolar, buzdolapları vs. almak ve batılı kanunlar, nizamlar vazetmek suretiyle garplılışacağımızı zannetmişiz... Bu müşahedeler de bize gayet sarîh bir şekilde, insan unsurunun dışında, yeni bir memleket insanının bilgi ve görüşünü arttırmadan, ona yeni teknik maharetler kazandırmadan, düşünüş ve sanayileşmenin, ne de garplılışmanın mümkün olamayacağını göstermektedir”³⁶.

Osmanlı İmparatorluğu’nun son zamanlarında başlayıp; cumhuriyetin kuruluşundan sonra hız kazanmasına rağmen, 200 yılı aşkın süredir Batılılaşma ve çağdaşlaşma çabalarından beklenen sonuç elde edilememiştir.

3.2.AİLENİN ROLÜ

Osmanlı döneminde başlatılan Batılılaşma hareketi ile diğer kurumlarla birlikte Türk aile yapısında da değişim başlamıştır. Özellikle kent yaşamında başlatılan ve İstanbul’un öncülük ettiği Alafranga – Alaturka ikilemenin aile yapısını önemli biçimde etkilediği bilinmektedir. Batı kültürü, Türk ailesinin yaşam tarzını ve alışkanlıklarını etkilemiş ve aile içinde erkeğin egemen olduğu hiyerarşik yapıyı

³⁶ TURHAN, Mümtaz, *Garplılışmanın Neresindeyiz?*, Yağmur Yayınevi, 5. Baskı, İstanbul 1972, ss. 69-73.

yumuşatmıştır. Aile içinde cinsiyete dayalı hiyerarşik yapının eşitlikçi yönde değişmesi sonucunda erkek çocuk tercihi azaldığı gibi, kız ve erkek çocuğun sosyalleşmesi arasındaki büyük fark da yavaş yavaş azalmaya başlamıştır³⁷.

Cumhuriyetin kurulması ile birlikte geleneksel ve geniş aile kabuk değiştirmeye başlamıştır. Bu değişimde, 1926 yılında Mecelle'nin yerine kabul edilen Medeni Kanunun büyük payı olmuştur. Bu yasa, gerek aile mallarının yönetiminde, gerekse ölümden sonra malların paylaşılmasında kadınla erkeği eşit hakka kavuşturduğu gibi, erkeğin birden fazla kadınla evliliğine de son vermesi bakımından önemlidir.

Aile yapısındaki bu değişimde, Türk kadınına tanınan hak ve özgürlüklerin büyük katkısı olmuştur. 1930'da kadınlara yerel seçimlerde oy kullanma hakkı verilmiş; bunu 1934'te genel seçimlerde seçme ve seçilme hakkı izlemiştir. Kentleşme ve sanayileşmenin gelişmesi kadınlara çalışma hayatının kapılarını açmış; kadın bir taraftan ekonomik bağımsızlığına kavuşurken, diğer taraftan ataerkil aile yapısı değişime uğramış ve kadının aile içi fonksiyonları değişmeye başlamıştır. Çağdaşlaşma süreci ile çekirdek aileye doğru yapı değişimine uğrayan aile, geleneksel toplum içinde işlevlerinden bir kısmını başka kurumlara devretmeye başlamıştır. Toplumsal iş bölümü, bireyselleşme, ihtisaslaşma, devletin toplumda etkin kontrol mekanizması haline gelmesi gibi sebepler ailenin fonksiyonlarını azaltmış; öte yandan aile kurumunda çocukların küçük yaşlardaki sosyalizasyonu, eşlerin psikolojik dengesinin sağlanması, aile içi bağlılık gibi fonksiyonlar derinlemesine yerine getirilmeye başlanmıştır³⁸.

Modernleşme süreci ile değişime uğrayan aile yapısına paralel olarak, kadının aile içindeki ve toplumdaki yerinde de önemli gelişmeler yaşanmıştır. Atatürk, cumhuriyetin ilanından önce kadınlara biçtiği rolü, cumhuriyetle birlikte hayata geçirme imkanı bulmuştur. Türk kadınına biçilen rolü sembolize edenlerden biri Sabiha Gökçen' dir. "...eğer çağdaşlaşma projesinin amacı Batılılaşmaya dönük liberal, demokratik ve lâik bir toplum yaratmaksa, kadın bir pilot bütün bunların

³⁷ KAĞITÇIBAŞI, Çiğdem, "Türkiye'de Aile Kültürü", İ.Ü. Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi, *Kadın Araştırmaları Dergisi*, S.1., İstanbul 193, s. 55.

³⁸ ÖZER, Ahmet, *Modernleşme ve Güneydoğu*, İmge Kitabevi, 1. Baskı, Ankara 1998, s. 216.

habercisi”³⁹ olmuş ve bu, Türkiye için yeni bir imaj ve Türk kadınları için de önemli bir model olmuştur. Böylece kadınlar kamusal alanda kendilerinden beklenen mesleki görevi hem içselleştirmişler, hem de hayata geçirmişlerdir. Ancak çağdaşlaşma sürecinin kadınlar açısından istenen düzeyde olmadığı da bir gerçektir. 1985 verilerine göre ortaokul mezunu kadınların % 7.3, fakülte ve yüksekokul mezunu kadınların da % 1.6 gibi bir orana sahip olduğu gözönüne alınırsa, kadının toplum içindeki yeri daha iyi kavranabilir⁴⁰. Tabii ki bu durum ailenin türüne, gelir durumuna, yerleşim yerine göre farklılık arz etmektedir. Bu durum dikkate alındığında Türk aile tipini üç ayrı çerçevede inceleyebiliriz. Kırsal, kentsel ve gecekondu aileleri. Gecekondular her ne kadar kent çevresinde oluşturulan yerleşim yerleriye de, kentin sosyo-ekonomik ve kültürel yaşamını yansıtmadıklarından, üçüncü bir çerçevede incelememiz uygun olacaktır.

3.2.1.Kırsal Aile

Türkiye’de kırsal aile, çekirdek ve geniş aile olmak üzere ikili bir modeli bünyesinde barındırmaktadır. Türkiye’de yaşanan hızlı değişimin kırsal aileyi etkileyerek, çekirdek ailenin kırsal kesimde de yaygınlaşıyor olması, değişimin hızını göstermesi açısından önem taşımaktadır.

Modern sanayi toplumlarının özelliği olan çekirdek aile anne-baba ve evlenmemiş çocuklardan oluşur. Çocukların aile içinde bulunduğu yıllarda dayanışma daha güçlü olup; sonraki yıllarda , arkadaş gruplarının, coğrafi ve toplumsal hareketliliğinin etkisiyle çocuklar aileden uzaklaşmakta, dayanışma da azalmaktadır⁴¹. Çekirdek aile modeli kırsal alanlarda yaygınlık kazanmasına rağmen, aileler, kaynaklarını biraraya getirerek birbirlerini destekleme eğilimini sürdürmektedirler. Aynı çatı altında yaşamaları, ekonomik ve toplumsal birlik olma niteliklerine engel olmamaktadır. Genellikle kırsal kesimde aileler arasında bir

³⁹ ARAT, Yeşim, “Türkiye’de Modernleşme Projesi ve Kadınlar”, Türkiye’de Modernleşme ve Ulusal Kimlik, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1999, s. 85.

⁴⁰ SERTER, Nur, *Türkiye’nin Sosyal Yapısı*, Filiz Kitabevi, İstanbul 1994, s. 118.

⁴¹ BOTTOMORE, T.B., *Toplumbilim*, Çev., Ünal OSKAY, Der Yayınları, 6. Baskı, İstanbul 2000, s. 188.

ortaklık söz konusudur. Hanenin dışında kalanlar ekonomik kaynaklar üzerinde hak iddia edemezler. Bu da hane halkının birbirine bağılılığını arttırıcı etki yapmaktadır.

Kırsal alandaki ikinci aile tipi geleneksel geniş ailedir. Aile reisi, eşi, çocukları, anne ve babanın yanısıra, hala, amca ve bazen de dayıların da barındığı aile modelidir. Sayıları giderek azalmakla birlikte birden çok eşle evliliklerin söz konusu olması halinde, çoğu defa eşler aynı evi paylaşırlar. Çok eşli evlilikte en yaygın sebep, kadının kısırılığıdır⁴².

Yaşlılık sebebiyle çalışamaz duruma gelen anne-babaların bakımını çocuklar üstlenmektedir. Babanın ölümü ile toprak bölünmekte, toprağın bölünmesi ise ailenin beslenmesine çoğu kez yetmemekte ve göçlere sebep olmaktadır. Evlenme yaşı da kırsal kesimde, kentlere oranla, daha düşük olmaktadır. Evlenme yaşı kızlar için ortalama 17, erkekler için ise 20 dolaylarındadır⁴³. Eş seçiminde çoğunlukla anne ve babanın, bazı hallerde de sadece babanın kararı geçerlidir. Çiftlerin evlenmeden önce yalnız buluşma imkanları çoğu yerde mevcut değildir. Evlilik, imam nikahı ile medeni nikahın birlikte kıyılması ile gerçekleşir. Kırsal ailelerin belirgin özelliklerinden biri de kızın ailesine ödenen başlık parası geleneğinin hala varlığını koruyor olmasıdır. “Kadının köyde, yasal açıdan olmasa bile sosyal açıdan erkeklerle aynı haklara sahip olmayışı ve ataerkil aile yapısı”⁴⁴ başlık parasının gerekçesini oluşturmaktadır.

Kırsal alanların pazar ekonomisi ile bütünleşmesi, kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması, kırsal aile yapısının değişimini etkilemiştir. Bu durum kırsal aile yapısının kentsel aile yapısına doğru gelişimine zemin hazırlamıştır.

Kırsal aile tipinde baba soyuna dayalı akrabalık ilişkilerinin geçerli oluşundan dolayı, aile içi ilişkiler eşitlikten uzaktır. Erkeğin kadına egemenliği (patriarchal) söz konusu olduğundan, otorite de babada bulunmaktadır. Kırsal alandan kentlere göçün artması ile aile daralmakta, otorite parçalanmakta; kısacası aile yapısında değişim yaşanmaktadır. Buna rağmen, kadın konusunda değişimin

⁴² SERTER, Nur, a.g.e., s. 109.

⁴³ KONGAR, Emre, 21. Yüzyılda Türkiye, Remzi Kitabevi, 26. Basım, İstanbul 200, s. 588.

⁴⁴ SERTER, Nur, a.g.e., s. 110.

yavaş seyretmesi, kadının statüsü ve yeri ile ilgili sorunun devam etmesi, kültürel gecikme olayını gündeme getirmektedir.

3.2.2.Gecekondü Ailesi

Kır özelliklerini şehre taşınmasından dolayı kimi nitelikleri ile kırsal aileyi andırmakta olan gecekondü ailesi, şehre uyum sağlayamama sorunu ile de karşı karşıyadır. Kendine özgü yapısından dolayı, bu nüfusa ve barındırdığı alana kır-kent denmektedir. Kırdan kente doğru yaşanan göç olgusu, hızlı bir değişimi de beraberinde getirmiş, evin dışında, tarım dışı işlerde çalışan kadınların sayısında artışa sebep olmuştur. Göç olgusu, gecekondü nüfusunun şehir nüfusu içindeki payını da arttırmıştır. 1955'te % 4.7 olan oran, 1960'ta % 16.4, 1970'te % 23.6, 1980'de % 26.1, 1990'da % 33.9 olmuştur⁴⁵.

Gecekondü ailesi, içinde yaşadığı kentin sanayileşme düzeyinden etkilenmekte, gözlediği kentsel yaşamın imkanlarından yararlanmak istemekte, bunların sonucunda da hızla kentsel değerleri benimsemektedir. Bu ailelerin çoğunluğu, köylerinde günlük yaşamlarını sürdürmedikleri için göç etmiş olduklarından, kente uyum sağlama konusunda daha yoğun çaba harcamaktadırlar.

Gecekondü ailesinin geniş aile tipinden çekirdek aile tipine dönüşümün hızlandığı gözlenmekteyse de, babanın aile içindeki denetimi son derece güçlüdür⁴⁶.

Kente göçün ardından, hemen bütün gecekondü aileleri, bir konut sahibi olmayı hedeflemektedirler. Ardından iş arama girişimleri başlamaktadır. Çocuklarını, eğitimin en üst basamaklarına kadar desteklemeyi istemektedirler. Kırsal alanda birincil ilişkiler, yerini ikincil ilişkilere bırakmaktaysa da, akrabalık ilişkilerinin sürdürülmesine özen gösterilmektedir.

Kente göçle birlikte kadınlar da çalışma hayatına dahil olmaya başlamışlardır. Bu durum kadına sosyo-ekonomik anlamda güç katarken, küçük çocuk sahibi kadınlar açısından da yeni sorunlara zemin hazırlamıştır. Kadının iş hayatına katılımı, bir yandan çocukların bakım problemini gündeme getirmiş; bir

⁴⁵ ERKAL, Mustafa E., a.g.e., s. 191.

⁴⁶ KONGAR, Emre, a.g.e., s. 590.

yandan da yalnız ülkemizde değil, tüm dünya ülkelerinde kadınların aile içindeki rolü ve görevleri tartışılmaya başlanmıştır. A.B.D.'de yapılan bir araştırma “Amerikalı çocukların düşüşte olduklarına”⁴⁷ işaret ederek, uyuşturucu kullanımından intihar oranlarına, akademik başarımdan şiddet suçlarının yaygınlaşmasına kadar bir çok göstergenin aile ve annelerin ilgisizliğinden kaynaklandığına dikkat çekmektedir. Çocuk bakıcılığı ve kreşteki bakıcılar çocuğa yetmemekte, sevgiden yoksun büyüyen çocuklar, büyüdüklerinde sorunlu bireyler olarak topluma katılmaktadırlar. İşçi kesimin çocukları için EÇBE (Erken Çocukluk Bakım ve Eğitimi) ise, orta üst sınıf ailelerin çocuklarına hizmet veren eğitim ağırlıklı okulların tersine, salt bakım içermektedir. Zaten Türkiye’deki EÇBE hizmetlerinin miktarı, ekonomik düzeyi çok daha düşük olan Afrika ülkelerinden daha azdır⁴⁸.

Çağdaşlaşma bağlamında, gecekondu ailesi içindeki kadının “daha çok özel alanda yuva kurma sürecine düzen, disiplin ve rasyonellik getiren Batı tarzı”⁴⁹ çağdaşlaşma anlayışına ne kadar uyum sağladığı tartışmalıdır. Uyum konusundaki tek problem de bu değildir. Kırsaldan kente yaşanan göç sonucunda, gecekondu ailesi, kendisini köydeki komşularıyla değil, kentin en üst tabakalarında yaşayanlarla kıyaslamaya başlamış, kentin imkanlarını eline geçiremeyen, geleneklerinden de kopmayan bu aileler, kendilerine özgü yeni bir yaşam tarzı geliştirmişlerdir. Arabesk yaşam ve bu yaşamın yansıması sonucu gelişen arabesk kültür. Bir kente iki aile iki farklı mekan ve yaşam biçimi ve bu farklılıktan kaynaklanan sürekli çatışma. Bu çatışma, bireylerde “şahsiyet bütünlüğünün parçalanması”⁵⁰ na sebep olmakta; sonuçta fertler sözde bir bireyselleşme hissine kapılmaktadırlar.

Arabesk terimi, Türkiye’de 1960’ların sonlarında, gecekondularda yaşayanların özlemlerini ifadelendiren popüler müzik türü için kullanırken, daha sonraları “Türk kentlerinin çevresinde oluşan bütün bir göçmen kültürünü betimleyen

⁴⁷ ÖZEL, Mustafa, **Medeniyet ve Modernlik**, Kitabevi Yayınları, İstanbul 1997, s. 76.

⁴⁸ KAĞIÇIBAŞI, Çiğdem, **Kültürel Psikoloji Kültür Bağlamında İnsan ve Aile**, Evrim Yayınevi, 2. Baskı, İstanbul 2000, s. 173.

⁴⁹ ARAT, Yeşim, a.g.m., ss.87-88.

⁵⁰ SARIBAY, Ali Yaşar, **Kamusal Alan Diyolojik Demokrasi Sivil İtiraz**, Alfa Yayın Dağıtım Ltd., 2. Baskı, İstanbul 2000, s. 173.

bir anlam”⁵¹kazanmıştır. Gecekondu yaşamının sosyal yapısı üzerinde şekillenen arabesk yaşam biçimi, kendine uygun sosyal-kültürel yapılar üretmiş, kentlerin çevresindeki her türlü alt yapıdan yoksun, eğitim ve sağlık hizmetleri yeterli olmayan gecekonducularda büyüyen nesiller, normal ve yasal olmayan yollara başvurmaya başlamışlardır. Bu da suç unsurunu gündeme getirmiştir⁵². Elbette ki “varoşta yoksunluk ve yoksulluk içinde yaşayan insanların yabancılaşma hissine kapılmaları o hissin üstesinden gelmede şiddetli bir ‘dil’ olarak kullanmalarını gerektirmez”⁵³ se de; gecekonduculardaki sorunların her gün ve her alanda artıyor olması (gelir düzeyi düşüklüğü, eğitim ,sağlık, belediye hizmetlerinin yetersizliği vb.) suça yönelmeyi hızlandırmaktadır.

Modern aile özelliklerinden yoksun olan gecekondu ailesi 21. yüzyıl Türkiye’inde bir taraftan sorun bölgeleri, bir taraftan da siyaseten etkili çevreler olarak, ülkenin yazgısını belirlemede önemli öğelerden olma özelliğini daha uzun yıllar sürdüreceğe benzetmektedir.

3.2.3.Kentsel Aile

Türkiye’de kentsel aile çekirdek yapıya sahip olmasına rağmen, ileri derecede sanayileşmiş toplumlardaki çağdaş aileden farklı niteliklere sahiptir. Bu ailelerde babanın buyruktusu egemendir. Seyrek olarak kadının parayı yönettiği oluyorsa da, para, babanın elinde toplanmakta ve dağıtımı ihtiyaca göre baba tarafından gerçekleştirilmektedir. Paranın yönetimi babada olsa da, harcama kararlarında kadının etkin olduğu bilinmektedir.

Modern sanayi toplumlarının özelliği olan çekirdek aile, mülkiyet, hukuk, bireysel mutluluk ve herkesin kendi hayatını yaşamak istemesi gibi genel toplumsal idareler, coğrafi ve toplumsal hareketlilik gibi alanlara yansıyan bireyci felsefenin gelişmesi sonucunda oluşmuştur⁵⁴. Sanayi öncesi toplumlarda geçerli ve çok önemli

⁵¹ ÖZBEK, Meral, “Arabesk Kültür: Bir modernleşme ve popüler kimlik örneği”, Türkiye’de Modernleşme ve Ulusal Kimlik, Editörler: Sibel BOZDOĞAN/ Reşat KASABA, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1999, s. 168

⁵² ÖZER, Ahmet, a.g.e., s. 230.

⁵³ SARIBAY, Ali Yaşar, a.g.e., s. 98.

⁵⁴ BOTTOMORE, T.B., a.g.e., s. 188.

olan birincil ilişkiler ve ailesel bağlılık, sosyal değişme sürecindeki gelişmelere bağlı olarak değişime uğramıştır. Çekirdek ailedeki dayanışma, çocukların arkadaş gurubu veya coğrafi ve toplumsal hareketliliğin etkisiyle azalabilmekte ve önemini kaybetmektedir. Toplum, özellikle sanayileşme ve kentleşme ile birlikte benzerlikten çeşitliliğe doğru yol almakta homojen toplum yapısı heterojenleşmektedir. Bu süreç sonucunda ailenin yapı ve fonksiyonlarında şu değişimler yaşanmaktadır⁵⁵:

1. Aile kentsel alanlarda ve sanayinin olduğu merkezlerde görece olarak geniş aile bağlarından yavaş yavaş ayrılarak daha izole bir yapıya sahip olmaya başlamış, fonksiyonlarını çekirdek bir birim olarak yerine getirme sürecine girmiştir. Başka bir deyişle aile bireylerinin akrabalarıyla olan ilişkilerinde zayıflama görülmektedir.

2. Aile bazı fonksiyonlarını kaybederken sahip olduğu bazı fonksiyonlarını derinlemesine yerine getirmeye başlamıştır. Toplumsal iş bölümü, ihtisaslaşma, bireyselleşme, yeni sosyal kurumların gelişimi, devletin toplumda etkin kontrol mekanizması haline gelmesi ailenin fonksiyonlarının azalmasına önemli ölçüde yol açmıştır.

3. Aile içindeki anne-baba, çocuk ilişkileri, siyasal, sosyal bakımdan kent merkezlerinde sosyo-ekonomik yapı ve kültür düzeyine bağlı olarak, eşitlikçi bir biçime dönüşmeye başlamıştır.

Aile yapısındaki değişim evlenme yaşının belirlenmesinde de etkili olmuştur. Büyük kentlerde ortalama evlenme yaşı erkeklerde 28, kadınlarda 24'tür. Başlık geleneği yerini, erkek ve kız tarafın evin döşenmesine birlikte katılmasına terk etmiştir⁵⁶. Çağdaşlaşma süreci ile birlikte ailede, erkek hakimiyetinden kadın-erkek eşitliğine geçiş; kadının iş gücüne katılımının artması; evlenme yaşının yükselmesi; pazara yönelik üretime geçilmesi; ailenin eğitim, üretim vb. gibi işlevlerini başka kurumlara devretmesi gibi değişimler yaşanmıştır.

Demokratik kişiliğin gelişmesindeki kararlara katılmanın önemi bilinen bir gerçektir. Kararlara katılma bilincinin oluşmasında aile etkin bir ortamdır. Ailenin

⁵⁵ ÖZER, Ahmet, a.g.e., ss. 371 – 372.

⁵⁶ KONGAR, Emre, a.g.e., s. 594.

çekirdek yapıya sahip olmasından çok, demokratik kişiliğin gelişimine katkısı modernliğin ölçütü olacaktır. Aile ve özellikle çocukla ilgili alınacak kararlarda ebeveynler kadar, çocuğun da bu karara katılımının sağlanması gerekir. Kararlara katılma bilincine sahip olan çocuk, demokratik kişiliğe sahip bir fert olarak topluma katılacaktır. Demokratik toplum yapısına da ancak böyle fertlerle ulaşılabilir. Ancak Türkiye çapındaki bir araştırmanın bulgularına göre, halkın üçte ikisi çocuklarını dövmede; eşlerini döven erkeklerin bulunduğu aileler ise halkın yarısını oluşturmaktadır. Halkın yarısı çocukların dövülmesinden yanadır. Okulda öğretmenlerinden dayak yiyen çocukların sayısı da oldukça kabarık. Erkeklerin eşlerini dövmesini olağan karşılayanlar da dörtte bir orana sahip⁵⁷.

Bunlara ek olarak “kuşaklar arası çatışma”, aileyi tehdit eden bir başka önemli öge olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sorunun çözümü sadece anne-babaya düşen bir görev değildir. Sorunun toplumsal boyutu göz önüne alınarak çözüm üretilmelidir. Bütün kültürel ve sosyal değerleri bünyesinde topladığı için toplumumuz için aile çok önemli bir kurumdur. Yıllarca da sağlıklı denebilecek yapısını korumuşsa da, son zamanlarda “çözülme” belirtileri göstermektedir. Geleneksel yapısından tamamen kopmamış, Batıdaki anlamıyla da çağdaşlaşmamış Türk ailesi, “geçiş dönemi özelliği” göstermektedir.

3.2.4.Aile - Kültür İlişkisi

“Nüfusu yenileme, milli kültürü taşıma, çocukları sosyalleştirme, ekonomik, biyolojik ve psikolojik tatmin fonksiyonlarının yerine getirildiği müessese”⁵⁸ olarak tanımlanan aile ile birlikte “ilk siyasi ,sosyal, ekonomik ve kültürel örgütlenme”⁵⁹ de ortaya çıkmıştır. Sonrasında aileler toplulukları, topluluklar da devleti meydana getirmişlerdir. Sadece sosyal müesseselerin bütünleşmesinde rol oynadığı için değil, toplumların sürekliliği için de aile, vazgeçilmez bir kurumdur. Bu yüzden Ziya Gökalp aileyi cemiyetin küçük bir modeli olarak görmüş; güçlü aileyi de güçlü millet ve devletin temeli olarak düşünmüştür.

⁵⁷ KONGAR, Emre, a.g.e., s. 594.

⁵⁸ ERKAL, Mustafa E., a.g.e., s. 97.

⁵⁹ YENİÇERİ, “Kadın ve Ailenin Tarihi Serüveni”, 2023 Dergisi, Sayı 8, 2001, s. 42

Modern toplumlarda akraba kümesi ve aile köklü değişimlere uğramış; bu süreçle birlikte ailenin işlevi de;⁶⁰

1. Üreme,
2. Çocukların yetiştirilmesi ve erken yaşlarda toplumsallaştırılması,
3. Sevgi ve ilgi gösterme,
4. Üyelerine statü sağlama, şeklinde örüntülenmiştir.

Modernleşme sürecinde çekirdek aileye geçiş hız kazanmışken; aynı hızın köylerde yakalanamadığı, hatta bölgeler arasında da bu açıdan farklılıkların yaşandığı gözlenmektedir. Bu durum, bölgeler arası modernleşme çabalarının muhafazakarlık-modernleşme kavram çifti veya antitetikal değerler olarak işlenmesine yol açmıştır. Türk aile sisteminde modernleşmenin ölçüsü, ailede bireylerin ferdileşmesi biçiminde düşünülmüştür. Bugün ise, Batı sosyolojisinde, “özellikle ailede aşırı ferdileşme süreci birçok anomik davranışın kaynağı olarak görülmektedir”⁶¹.

Sosyal yapının en temel öğelerinden biri, hiç şüphesiz ailedir. Aile kurumu bir taraftan kültürün yaratılması, yaşatılması ve nesiller arasında aktarım işlevini görürken; diğer taraftan da özellikle çocukların kültür normlarını edinmeleri ve sosyalleşmelerinin ilk ocağı durumundadır. Aile kurumu ile nüfus yenilenmekte, milli kültür yaşatılmakta ve taşınmakta, toplum sosyalleşmektedir.

İnsanlar kimlik ve kişiliklerini aile ortamında şekillendirirler. Bu şekillenmede kültürün etkisi göz ardı edilemez. Ailenin gelişimi toplumu, toplumun gelişimi de kültürü etkileyecektir. Toplumda bozulma, çözülme ve yozlaşma başlamışsa; bunun sebebi tek faktöre, yani ailenin bozulma, çözülme ve yozlaşmasına bağlanamazsa da, aile faktörü, sorunun en önemli kaynaklarından biridir.

Francis Fukuyama bu durumu “büyük çözülme” olarak ifade ediyor. Aile ile toplumsal sermaye arasında güçlü bir ilişki olduğunu söyleyen Fukuyama aileyi,

⁶⁰ ERGİL, Doğu, a.g.e., s. 179.

⁶¹ TÜRKDOĞAN, Orhan, *Güneydoğu Kimliği Aşiret Kültür İnsan*, Alfa Basım Yayım Dağıtım, 2. Baskı, İstanbul 1998, s. 357.

“anaların ve babaların yaratmak, toplumsallaşmak ve çocuk yetiştirmek için birlikte çalışmak zorunda oldukları... toplumun işbirliğine dayanan en temel birimi”⁶² şeklinde tanımlamaktadır. Fukuyama ailenin, çağdaş toplumlarda önemini yitirdiğini belirttikten sonra, günümüz aile modelindeki değişmeyi Amerika’yı örnek vererek şöyle açıklamaktadır:

“Aile hemen hemen tüm çağdaş toplumlarda önemini gerçekte yitirdi. Amerika’nın sömürge döneminde, Amerikalıların büyük çoğunluğu aile çiftliklerinde yaşarken, aile yalnızca yiyecek değil, bir çok ev eşyası da üreten, temel üretim birimiydi. Aile çocukları eğitiyor, yaşlılara bakıyor ve çoğu çiftliğin fiziksel olarak izole olması ve ulaşım imkansızlıkları yüzünden de, eğlence kaynaklarını kendi yaratıyordu... Yirminci yüzyıl ortalarında aile ancak iki kuşağı barındırabilecek çekirdek haline indirgenmiş, benzersiz alanı ise üreme işlevi ile kısıtlanmıştır”⁶³.

Ailedeki çöküş, bireylerde anomik davranışlara yol açmasının yanı sıra, ailenin üretim işlevini de tehlikeye düşürmüştür. Kültür bireylerin kişiliğine ve kimliğine şekil verirken, bireyler ve ailelerin yaşam biçimleri de kültürden etkilenirler. Ailede yaşanan çözülme ve yozlaşma topluma, toplumda yaşanan çözülme ve yozlaşmada kültüre yansımaktadır. Tersini durum için de aynı şey söz konusudur. Yani, kültürdeki yozlaşma topluma ve aileye yansımaya, o toplumun üyeleri olan fertler bu olumsuz durumdan etkileneceklerdir. Bu bağlamda aileye önemli görevler düşmektedir.

3.3.KADININ ROLÜ

İnsanlık tarihi kadın ve erkeğin beraberliğine dayanmaktadır. Bu beraberlik, uygarlıkların yaratılmasında ve geliştirilmesinde etkili olmuştur. Ailenin meydana gelmesinden, neslin devam etmesinde, kısacası toplumun var olmasında en temel etkenlerden biri olan kadın, ilk çağlardan günümüze dek toplum içinde kadın ve kadının yeri tartışmalarının kaynağını teşkil etmiştir.

⁶² FUKUYAMA, Francis, *Büyük Çözülme*, Sabah Kitapçılık San. ve Tic. A.Ş., 1. Baskı, İstanbul 2000, s. 41.

⁶³ FUKUYAMA, Francis, a.g.e., s. 42.

Ucuz emek piyasasının da vazgeçilemez gücünü oluşturan kadınlar; çalışma yaşamı ile eş ve anne misyonu arasında tercih yapmaya zorlanmaktadır. Türkiye’de emek piyasasında istihdam edilen kadınların % 74.8’i tarımda, % 8.4’ü Sanayide ve % 16.8’i hizmet sektöründe çalışmaktadır. Ülkemizde kadınların % 65’i sivil iş gücü içinde yer almaktadır⁶⁴.

İyi eğitim almış fertlerden meydana gelen toplumlar hem ekonomik açıdan refahı yakalamada, hem de demokratik bir ortama ulaşmada daha şanslı görülmektedir. Bilgiye egemen olabilmek için toplumu sadece okur-yazar hale getirmek yeterli değildir. Eğitimde başarıya ulaşmak, okullaşmayı yaygınlaştırmakla da sağlanamaz. Aileyi eğitimin temel taşı olarak kullanmayan sistemlerin başarılı olması söz konusu değildir. Eğitimin önemini kavrayan Doğu Asya ülkeleri, kız çocuklarını da erkeklerle birlikte eğitmeye önem vermişlerdir. Eğitilmiş anneler daha az çocuk sahibi olmanın yanı sıra evde de çocukların eğitimine önemli katkıda bulunmaktadır⁶⁵. Türkiye’de 1990 yılında ilköğretimde okuyan her 100 erkek çocuğa karşın 89 kız öğrenci; ortaöğretimde ise her 100 erkek öğrenciye karşın sadece 63 kız öğrencinin bulunduğu hatırlanırsa, bu alanda daha ne kadar yapacak işimiz olduğu ortaya çıkar. Lise ve üstü eğitilmiş 15-24 yaş grubunda bulunan kadınların % 39.6’sı işsiz, ve yaklaşık 8 milyon kadın okuma-yazma bilmiyor. Eğitim gören 100 kadından yalnızca 2’si yüksek öğrenim görmektedir⁶⁶.

Demokrasi kültürünün topluma yansımaları için bireylerin demokrasi kültürüne sahip olması gerekmektedir. Bireyden aileye, aileden de topluma doğru bir yayılma gerçekleştirmek suretiyle, ulusal demokrasi kültürüne ulaşılacaktır. Aile içinde hiyerarşik ve otoriter bir yapının egemenliği, demokratik bir siyasal sistem kurmaya da engel olmaktadır. Aile içinde ve toplumsal yaşamın aşamalarında otoriter değerlerle yetişen insanın siyasal yaşamda demokratik bir insan gibi davranması beklenemez⁶⁷.

⁶⁴ TANILLI, Server, *Yaratıcı Aklın Sentezi*, ss. 425-426.

⁶⁵ KOZLU, Cem, *Türkiye Müzesi İçin Misyon Arayışları ve Asya Modelleri*, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara 1995, s. 321.

⁶⁶ KOZOK, Fırat, “74 İlden Kadın Vekil Yok”, Cumhuriyet Gazetesi, 8.3.2003.

⁶⁷ TURAN, Mehmet, a.g.e., s. 142.

Aile, bireylerin demokratik kültüre sahip olmasını sağlayacak temel birimlerden biridir. “Yuvayı dışı kuş yapar.” atasözü, kadının aile için önemini en özlü biçimde anlatmaktadır. Ancak, durum kadın için her zaman idealdeki gibi gelişme göstermemekte; eşitlik durumu çoğu toplumda kadın aleyhine bozulmaktadır. Bu bozulma, kadın suçlular için daha vahim sonuçlar doğurmaktadır. Yapılan araştırmalarda, kadın suçluların alt sınıfa mensup, tatmin isteyen ve heyecan arayan kişiler olduğu; geçmişte içinde yaşadıkları fiziksel ve maddi şartların son derece olumsuz olduğu; çoğunun yoksul ailelerden geldiği; aile içindeki ilişkilerin sağlıklı ve anne-babalarının öğrenim düzeyinin düşük olduğu tespit edilmiştir⁶⁸.

Kadının toplum içindeki gerçek yerini alabilmesi, aile içindeki anne ve eş olma görevini tam olarak gerçekleştirebilmesi için iyi bir eğitim almış olması gerekmektedir. Eğitimli kadın, toplumda iyi bir birey, aile içinde de iyi bir eş ve anne olacak; iş hayatında da üretken ve verimli bir kimliğe bürünecektir. Bu gerçeği bilen Atatürk, çağdaşlaşma için kadının önemini vurgulamış ve ilerlemenin ancak erkek kadar kadına da sağlanan imkanlarla gerçekleşeceğini vurgulamıştır⁶⁹.

Atatürk’ün Türk kadını için ön gördüğü seviye bugün dahi yakalanabilmiş değildir. Oy verme hakkının 73., seçme ve seçilme hakkının 69. yılında, ülke nüfusunu oluşturan kadınların T.B.M.M.’de 24 kadın milletvekili ile temsil edilmeleri, bu konuda Güney Afrika ve Uganda’dan bile geri olduğumuzu göstermektedir. “Ülkemizde üç kadından birinin şiddete uğraması, eşinden dayak yiyenlerin % 57.9 oranında olması”⁷⁰, gelinen nokta itibarı ile demokrasi kültüründen yoksun oluşumuzun önemli bir göstergesidir.

3.4.DİN ANLAYIŞININ ROLÜ

Din, temel kurumsal işlevlerin yerine getirilmesinde önemli rolü olan bir kurumdur. Bu anlamda bireyin yaşam ve inanç dünyasını şekillendiren din, toplumsal alanda sosyal hayatı da düzenler. Bir taraftan toplumda değer hiyerarşisini

⁶⁸ BALCIOĞLYU, İbrahim, *Şiddet ve Toplum*, Bilge Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2.001, s. 23.

⁶⁹ ALTAN, Çetin, *Atatürk’ün Sosyal Görüşleri*, İnkılâp Kitapevi Yayın San. ve Tic. A.Ş., İstanbul 1999, s. 40.

⁷⁰ DOSTER, Neşe, “Kadınlar, Kadınlarımız”, Cumhuriyet Gazetesi, 08.03.2003.

sağlarken, öte yandan toplumsal birleştirici bir işleve öncülük eder. Din, toplumsal şartlardan etkilenirken, etkilemiştir de.

Türkler, kendi kültürlerine yakın buldukları İslâm dini ile 9. yüzyılda sınır boylarında tanışmış, zorlama olmaksızın Müslüman olmuşlardır. Gerek Selçuklular, gerekse Anadolu Selçukluları ve Osmanlılar, yönetimin gereği olarak kurallı bir din anlayışını benimsemişlerdir. Bu devletlerden Osmanlı Devletinin imparatorluğa dönüşmesi ile İslam, merkezi bir din özelliğine bürünmüş, ümmet ve “milletler sistemi” fikri etrafında din-devlet-toplum belli değerlerle bir arada tutulmaya çalışılmıştır. Gerileme ve çöküş döneminde, aydınlanma düşüncesinin de etkisiyle Osmanlı’daki toplumsal gerilemenin sebebi genelde dine maledilmeye ve toplum tüm kurumlarıyla yeniden yapılandırılmaya çalışılmıştır. Bu yapılandırma modernleşmenin, sekülerleşmenin çizgisi doğrultusunda gerçekleştirilmeye çalışılırken, din toplumsal boyutunda ferdi/vicdani alana çekilmiştir. Türkiye’de İslâm’ın “sosyal kimliğin”⁷¹ önemli bir parçası olduğu gerçeği göz ardı edilmiş; “modern içerikli ulusal bir kimliğin bütünüyle onun yerini doldurabileceği sanılmıştır”⁷². Ulusal kimliği oluşturmada, çağdaşlaşmanın temel taşı olarak “lâiklik” kabul edilmiş; lâiklik ise Türkiye’de uygulandığı biçimiyle “İslâmı, yerine yeni bir değerler sistemi koyamadığından dışlamıştır”⁷³. Batıdan alınan lâiklik ilkesi ile, egemenliğin kaynağı dinden alınıp, halka verilmiş; saltanat ve hilafet bu çerçevede lağvedilmiştir⁷⁴. “1924 Tevhid-i Tedrisat yasasının kabulü ile 1950’ye kadar hemen 25 yıl din devreden çıkarılmıştır”⁷⁵.

Toplumun lâikleştirilmesi sürecinde dinden doğan boşluk bir anlamda “Kemalizm”le doldurulmaya; ümmetçilik anlayışından milli kimliğe geçişle kapatılmaya çalışılmıştır. Toplumların tek boyutlu (dünyevi) ihtiyaçlarının karşılanmasının, çift boyutlu (dünyevi ve ahiri) ihtiyaçlarının karşılanması için yeterli olmadığı gerçeği göz ardı edilmiştir. Lâiklik anlayışının yerleştirilmesi için yapılan çalışmalar, halk tarafından “dayatma” olarak algılanmıştır. Resmi yolla

⁷¹ AYDIN, Mustafa, *Kurumlar Sosyolojisi*, Vadi Yayınları, 2. Baskı, Ankara 2000, s. 138.

⁷² AYDIN, Mustafa, a.g.e., s. 139.

⁷³ TÜRKDOĞAN, Orhan, *Osmanlıdan Günümüze Türk Toplum Yapısı*, Çamlıca Yayınları, 1. Basım, İstanbul 2002, s. 548.

⁷⁴ KONGAR, Emre, a.g.e., s. 242.

⁷⁵ TÜRKDOĞAN, Orhan, a.g.e., s. 548.

doldurulamayan bu boşluk, tarikatlar, cemaatler ve siyasiler tarafından istismar derecesinde kullanılmaya başlanmıştır. DP'nin muhafazakar söylemleri, çok partili siyasi hayata geçişin, demokrasi yerine moderniteden dönüş olarak adlandırılmasına sebep olmuştur⁷⁶. 12 Eylül askeri darbesi ile "Siyasal İslam'ın güçlendirildiği, devletin din eğitimi yapmasının Anayasal bir zorunluluk haline getirilmesi ile modernitenin engellendiği görüşü yaygınlık kazanmıştır."⁷⁷ Siyasal İslam'ın Özal'ın kimliğinde ve Anavatan Partisi'nin bünyesi içinde tam anlamıyla devletle bütünleştiği de sık sık gündeme getirilmiştir.

1995 yılındaki genel seçimlerden sonra kurulan ANAYOL hükümetinin 6 Haziran'da istifasından sonra kurulan REFAHYOL hükümeti döneminde gelişen olaylar; "üstü örtülü bir askeri muhtıra"⁷⁸ olarak değerlendirilen 28 Şubat sürecini başlatmıştır. Bu süreç, MGK'nın hükümetler üzerindeki etkisini ve etkinliğini arttırdığı bir dönemin de başlangıcı olmuştur. Sosyal realitelerin dikkate alınmaması; toplumun dini inançlarının cemaatler, tarikatlar ve siyasi partiler tarafından sömürülme derecesinde istismar edilmesine sebep olmuştur. Bu durum demokrasi kültürümüzün gelişmesini engelleyici sonuçların ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Türkiye'de birey, toplum içinde tutulmaya çalışılmakta, bağımsız kişilik geliştirmesi engellenmektedir. Gelenekçi yapı içinde birey varlığını gösterememekte, "toplum"dan bağımsız hareket edememektedir.

3.5.KENTLEŞMENİN ROLÜ

Kentleşme sadece Türkiye'de değil, tüm dünyada ülkelerin toplumsal ve ekonomik yapılarını belirleyen temel öğelerden biridir. Toplumların sosyal ve siyasi yapıları üzerinde de etkili olan kentleşme, kentleri yaratan ve büyümelerini sağlayan nüfus hareketinin merkezi olma özelliğine sahiptir. Ülkelerin gelişme düzeylerini belirlemede kullanılan ölçütlerden biri de ülkelerin kentleşme hızlarıdır. Gelişmekte olan ülkelerde kentli nüfus, genel nüfusun yıllık ortalama artış hızından yaklaşık iki

⁷⁶ KONGAR, Emre, a.g.e., s. 246.

⁷⁷ KONGAR, Emre, a.g.e., s. 253.

⁷⁸ KONGAR, Emre, a.g.e., s. 283.

kat daha hızlı artmaktadır ki, yıllık artış hızı bu ülkelerde % 6 -7 gibi yüksek oranlara ulaşmaktadır⁷⁹.

Hızlı bir kentleşme sürecinden geçen Türkiye’de “1975-1980 dönemi içinde kırsal alanlardaki yıllık nüfus artış hızı yalnızca % 1.3, kentsel alanlarda ki nüfus atışı ise % 4.4’tür⁸⁰. 1985’ten itibaren kırsal nüfusta küçülme yaşanmaya başlandığı dikkate alınır, kentleşme oranı bakımından Türkiye’nin gelişmiş ülkeler düzeyine geldiğini söyleyebiliriz. Hızlı kentleşme olgusunun başlangıcı kabul edilen 1950 yılından 1990 yılına kadar kentlerde yaşayan nüfus 4.8 kat artarken, aynı dönemde belediye sayısı da 3.4 kat artmıştır⁸¹.

1927’de kent nüfusu % 24 iken, 1980’li yıllarda % 44’e yükselmiştir. 1985-1990 döneminde il ve ilçe merkezlerinin kent sınırı içine alınması ile artan kentli nüfus, 1985’te % 53’e, 1990’da % 59’a yükselmiştir⁸².

Rakamlar dikkate alındığında, Türkiye’deki kentleşmenin sanayileşme ile özdeşleştirilemeyeceği gerçeği ortaya çıkarmaktadır. Kentleşme olayının ardında yatan temel öge, kentlerdeki doğal nüfus artışı olmadığına göre, kırsal alanlardan kentlere yapılan göçün temel öge olarak ortaya çıktığı anlaşılmaktadır.

Demokrasi için önemli olan sivil toplum örgütlerinin ortaya çıkması ve gelişimi kentlerde ortaya çıkmıştır. Yine katılımcılık kültürünün gelişmesinde etkin olan yerel yönetimler de kentlerle birlikte gelişme göstermiştir. Sanayi toplumları da kentlerin gelişimine bağlı olarak varolabilmiştir. Türkiye’de kentleşmede yaşanan sorunların, kentlerde yaşayanların kültürel karmaşalarını yansıtması açısından önemi büyüktür.

3.5.1.İtici–Çekici Ögelerin Rolü

Türkiye’deki kentleşmenin ardındaki en önemli sebep kırsal alanlardan kentlere yönelen göç hareketidir. Kırsal kesimlerdeki doğal nüfus artışı kentlere göçü

⁷⁹ SERTER, Nur, a.g.e., s. 73.

⁸⁰ KONGAR, Emre, a.g.e., s. 549.

⁸¹ SERTER, Nur, a.g.e., s. 75.

⁸² SERTER, Nur, a.g.e., s. 76.

arttırıcı etki yapmakta, hızlı nüfus artışı ve düzensiz yapılaşma sonucu kentler, “karmaşık sorunların merkezi” haline gelmektedir.

Bu sorunlar, yerleşim yerlerinin geleneksel, coğrafi, iklimsel vb. özellikleri dikkate alınmadığında daha da artacak; insanın doğal ve sosyal uyumunu etkileyecektir. Bu açıdan dikkat edilmesi gereken pek çok unsur vardır. Örneğin; kentleşme bir yandan çevre üzerinde olumsuz etkiler yaparken, diğer yandan kentli yurttaşlarda çevresel duyarlılığı arttırmaktadır. Durum böyle olunca, modern kent yaşamında olumlu ve olumsuz hususların iyi analiz edilmesi gereği ortaya çıkmaktadır⁸³.

Doğu Anadolu ve Karadeniz Bölgesi Türkiye'nin en çok göç veren kesimiyken; en fazla göç alan Marmara ve Ege Bölgesi'nin % 3.5'luk bir atışla ilk sırada yer aldığı, bunu Trakya ve Akdeniz Bölgelerinin izlediği istatistik çalışmaları ile ortaya konulmuştur⁸⁴.

Kentleşme hızını belirleyen itici ve çekici ögeler incelendiğinde, kentlere göçte bu etkenlerin kesin payını tespit etmenin güç olduğu anlaşılmaktadır. Genellikle nüfusu köyden ve tarımdan koparıp, köy dışına iten etkenler arasında, düşük ekonomik verimlilik, tarım arazisindeki sınırlılıklar, mevsimlik çalışma esasının doğurduğu sorunlar, sosyal hizmetlerden yararlanmadaki sınırlılık ve sosyal güvenceden yoksunluk gibi ögeler yer almaktadır⁸⁵.

Çekici etkenler ise, köyünden ayrılmaya hazır bulunanları kentlere doğru çeken ekonomik ve sosyal etkenlerdir. Bu etkenleri; kentlerin sanayi merkezleri olması, kentlerin sunduğu sosyal imkanlar, mesleki yükselme fırsatları , büyük bir gruba ait olma arzusu şeklinde sıralayabiliriz. Nicelik bakımından yetersiz de kalsa eğitim ve sağlık hizmetlerinin kırsal kesime nazaran daha yaygın olması kentleri cazibe merkezi haline getirmektedir.

Bu zıtlık (itici – çekici ögeler) dışında, Türkiye'de Güneydoğuda yaşanan sorunlar çerçevesinde, bir başka öge olarak terör, kente göç olgusunu

⁸³ ŞAHİN, F. Nurhayat, *Türkiye'de Çevre Politikasının Oluşumunda Kamuoyu Faktörü*, DEÜ, SBE Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir 1999, s. 36.

⁸⁴ SERTER, Nur, a.g.e., s. 78.

⁸⁵ KONGAR, Emre, a.g.e., ss. 550-552.

hızlandırmaktadır. Bu göçün gerekçesini güvenlik oluşturmakta ve bu bölgedeki şehirler başta olmak üzere, Türkiye'nin gelişmiş bölgelerine doğru göç akışı yaşanmaktadır. Bölgeye bakıldığında nüfusun kentlerde yoğunlaştığı gözlenmektedir. Bu durum, 1950'lerde başlayan kentleşme hareketi ile daha da hız kazanmıştır. Bölgedeki kentleşme hareketi, GAP Projesi, tarımda makineleşme ve güvenlik gibi nedenlerle daha da hızlanmış ve nüfusun neredeyse üçte ikisi kentlerde toplanmıştır. Bu sürecin önümüzdeki yıllarda daha da hızlanacağı ve bölge nüfusunun % 75 ile 80'inin kentlerde yaşayacağı yapılan nüfus projeksiyonlarıyla ortaya konulmuştur⁸⁶.

Bölgedeki kentleşme açısından yaşanan en önemli sorunlardan biri, kentsel yaşam tarzının henüz tam anlamıyla oluşmamış olmasıdır. Bu durum kentsel sorunların artışına sebep olmaktadır. Bölgede, geçiş süreci toplumlarına özgü bir kentleşme olgusu yaşanmaktadır.

3.5.2.Çarpık Kentleşmenin Rolü

Hızlı ve plansız kentleşme, kent yaşamı üzerinde olumsuz etkiler yapan çeşitli sorunların ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Türkiye'deki sorunlu kentleşmenin temelinde, sanayileşme ile kentleşme arasında bir uyumun olmaması gerçeği yatmaktadır. Büyük kentlerdeki nüfus, sanayide çalışan nüfustan daha hızlı büyümüş, yeni iş alanlarının açılmayışı sorunu daha karmaşık hale getirmiştir.

Kentlere doğru göç akışı hızlandıkça, konut yetersizliği kentlerin en önemli sorunu haline gelmiştir. Temelde, göçe hazırlıklı olmayan kentler ekonomik, sosyal, kültürel, teknolojik ve siyasal yetersizlikler de eklenince, çarpıklığa mahkum olmuşlardır. Ülke genelinde konut sorunu kentlerle sınırlı değildir. Konut üretimi, "Genç Cumhuriyetin en önemli sorunlarından"⁸⁷ biri olma özelliğini günümüzde de devam ettirmektedir. Kent nüfusundaki artış, kente göç olgusu, aile yapısındaki değişim, eskiyen konutların yenilenmesi ihtiyacı, doğal afetlerle yıkılan konutların

⁸⁶ ÖZER, Ahmet, a.g.e., s. 216.

⁸⁷ KONGAR, Emre, a.g.e., s. 560.

ikâmesi, arsa yetersizliği, konut maliyetlerinin yüksekliği gibi sebepler kentlerde konut yetersizliği sorununu arttırıcı etki yapmıştır.

Bütün bu olumsuzluklar bir araya geldiğinde, imar yasalarına aykırı olarak, sağlıksız, ilkel, konforsuz ve derme çatma bir yapı, yani “gecekonduların çevrelediği yeni yetme kentler”⁸⁸; ortaya çıkışı gözlenmektedir. II. Dünya Savaşı yıllarında ortaya çıkan gecekondulaşma genellikle büyük kentlerin çevrelerinde yer almıştır. Yarım yüzyıldır Türkiye’nin gündemdeki sorunların başında gelen gecekondu olgusu, bu süre içinde, ülkenin toplumsal, siyasal, ekonomik ve kültürel süreçleri ile etkileşime girerken, bir yandan bu süreçleri etkilemiş, öte yandan da onlardan etkilenmiştir. Özellikle, “kentsel arsa spekülasyonu”⁸⁹ bir taraftan arsa fiyatlarının birden bire artışına; bir yandan da yerel ve merkezi politikalarda yozlaşmaya sebep olmuştur. Bu sorunlar, kentlerin varoşlar diye nitelenen yerleşim alanlarındaki “yoksunluk ve yoksulluk içinde yaşayan insanların yabancılaşıma hissine kapılmaları”⁹⁰ nı yoğunlaştırmıştır.

Gecekondulaşma olgusu, arsa mafyası ile politikacı, parti ve holdingler arasındaki ilişkiyi arttırmıştır⁹¹. Sorun bununla sınırlı da değildir. Çarpık kentleşme sonucunda, en başta konut sorunu olmak üzere, trafik, hava kirliliği, su ve doğalgaz yetersizliği, eğitim, sağlık, güvenlik ve kamu hizmetlerinin yetersizliği gibi sorunlar dev boyutlara ulaşmıştır. Bu sorunlara ek olarak, üst gelir grupları ile alt ve orta-alt gruplarının sorunlarını çözme yöntemlerinde de farklılaşma ortaya çıkmıştır. “Üst gelir gruplarının çözümleri bireysel yaşam ile sınırlı kalırken, alt ve orta-alt gelir gruplarının ve özellikle, kent hukuku dışında gelişen alanlarda yaşayanların çözümleri, kamu alanına egemen”⁹² olmuştur.

Hayat standardının göstergesi olan konutlar, gelişmişliğin de ölçütü olmaktadır. Ekonomik açıdan gelir düzeyi düşük olanlar için konut “başlarını sokabilecekleri yer” niteliğindedir. Konutlarda oda başına kaç kişi düştüğü açısından durum değerlendirildiğinde; “ABD’de oda başına 0.5, İsviçre’de 0.6, Japonya’da 0.7

⁸⁸ VURAL, M. Ragıp, “Kent ve İnsan”, *2023 Dergisi*, Sayı 10, Şubat 2002, s. 11.

⁸⁹ KONGAR, Emre, a.g.e., s. 563.

⁹⁰ SARIBAY, Ali Yaşar, a.g.e., s. 98.

⁹¹ KONGAR, Emre, a.g.e., s. 563.

⁹² KONGAR, Emre, a.g.e., s. 565.

kişi düşerken; Türkiye’de 2.2 kişi”⁹³ düştüğü tespit edilmiştir. Bu durumda Türkiye’nin, AB standardı olarak belirlenen kişi başına 1’in altına inebilmesi için oda sayısının en az 2.5 katına çıkarması gerekmektedir⁹⁴.

Sosyal değişimin de başlangıcı olan kentler, ulusal üretimden ya da üretimin yapısal kaynaklarından daha çok kalkınmışlığın ölçüsü olmuşlardır⁹⁵. Türkiye’de modern kent dokusunun ancak belirli yerlerde var olduğunu söylemek mümkündür. Kentlerimiz, modern çağın sorunlarının tümünü bünyesinde barındırmaktadır. Kentlerimizi sorunlar yumağı olmaktan kurtaracak çözüm yollarında biri, yeni kent merkezleri (uydu kentler) oluşturmaktır. Bunun yanında, kentsel nüfusun, bugünkü görünümüyle, “ülkenin kaderinde, kendisinden çok daha kalabalık olan kırsal nüfustan daha etkin bir nitelik”⁹⁶ taşıdığı da gözden uzak tutulmamalıdır.

3.6.EĞİTİMİN ROLÜ

Dünya üzerinde her bakımdan (dın, dil, etnik köken) homojen bir toplum ve örgütlenmiş bir devlet yapısı hemen hemen yok gibidir. Bir ülkede farklı etnik grupların yaşıyor olması, sosyal ve kültürel açılardan zenginlik ve bunların da barış ve huzur içinde birlikte yaşamaları ideal bir durumun göstergesidir. Bir ülkedeki “marjinallikler, ayrıntılar, farklılıklar hukuken ve idari olarak elbette teminat altında tutulmalıdır.”⁹⁷ Bunu başarabilmiş, yani ülkesinde yaşayan farklı kimliklere karşı ayrımcılık yapmadan, onlara fırsat eşitliği tanımış olan devletler, bu sayede milli güvenliğini sağlamış ve ülkenin bütünlüğünü de koruyabilmişlerdir.

“Devletin ana ögesi olan millet, halkın belirli bir devlet düzeninde birlikte yaşama arzusundan oluşur”⁹⁸. Hangi etnik köken, dil ve dinden olursa olsun, aynı kültürel değerleri paylaşan Anadolu halkı, birlikte yaşama arzusuyla Kurtuluş Savaşı’nı omuz omuza vererek kazanmıştır. Bir ülkedeki etnik grupların kendi ana

⁹³ SEVİNDİRİCİ, İbrahim, *Türkiye Kalkınmanın Neresinde*, Ayyıldız Yayınları, 1. Basım, Ankara 1997, s. 93.

⁹⁴ SEVİNDİRİCİ, İbrahim, a.g.e., s. 94.

⁹⁵ GALBRAITH, S.K., *Kuşku Çağı*, Çev. Reşit AŞÇIOĞLU / Nilgün HİMMETOĞLU, Altın Kitaplar Yayınevi, 2. Basım, İstanbul 1989, s. 274.

⁹⁶ KONGAR, Emre, *Toplumsal Değişme Kuramları*, s. 333.

⁹⁷ YENİÇERİ, Özcan, a.g.e., s. 54.

⁹⁸ ÜNAL, Şeref, “Eğitim Dili”, *2023 Dergisi*, Sayı 10, Şubat 2002, s. 50.

dillerini korumaları ayrı bir olaydır. Buna karşılık yapay ve maksatlı olarak anadilde eğitim taleplerinin gündeme getirilmesi daha farklı boyutlar içermektedir. Özellikle kamu yönetiminde ortak bir dile ihtiyaç vardır ki, bu “dil” de devletin resmi dilidir. Ülkemizde resmi dil olarak “Türkçe” kabul edilmiş ve Anayasanın 3. maddesinde ifadesini bulmuştur. Anayasamız 4. maddesi ile bu hükmün hiçbir şekilde değiştirilemeyeceğini garanti altına almıştır. Avrupa İnsan Hakları sözleşmesine ek 2. protokolün 2. maddesine göre de, devlet vatandaşları arasında hiçbir ayırım yapmadan, herkese eşit olarak eğitim-öğretim hakkını tanımak zorundadır. Devletin, her hangi bir etnik gruba kendi dillerinde eğitim yaptırma zorunluluğu yoktur.

Eğitimin temel amacı, sadece meslek kazandırma ve sonuçta da gelir elde etmeye araçlık etmek değildir. Eğitimin temel amaçlarında biri de demokrasiye sahip çıkacak, onu yaşatacak ve geliştirecek karakter ve kapasitede insan yetiştirmektir. İnsan faktörünün ve Milli Eğitim sisteminin demokrasi kültürünün oluşmasındaki önemini T. Jefferson’ın yazdıklarından Cem Kozlu şöyle aktarıyor:

“Doğanın bol bir şekilde zengin kadar fakire de bağışladığı, ama aranıp geliştirilmediği ve kullanılmadığı takdirde yok olan yetenekler olmadan demokrasi yaşayamaz. Sadece halkın idarecilerine emanet edildiği takdirde her hükümet yozlaşır. Demokrasinin emanet edileceği tek yer halktır ve onlara güvenebilmek için de onların zeka ve yeteneklerinin geliştirilmesi lazımdır. Eğitim kendi kendini idareyi mümkün kılan araçtır.”⁹⁹

Eğitim insan odaklı olduğu zaman, insan obje olmaktan çıkacak ve özne durumuna gelecektir. Böyle bir eğitim sürecinden geçen insan da demokratik toplum oluşturulmasına katkıda bulunacaktır. Aslolan da kültür yozlaşmasına meydan vermeden, kültürün eğitim aracılığı ile gelecek nesillere aktarılmasıdır. Bu aktarımda dilin bütünleştiriciliğinden faydalanarak, çağı ve gelişmeyi yakalayabilmek temel amaç olmalıdır.

---

⁹⁹ KOZLU, Cem, a.g.e., s. 223.

3.7.BİREYSELLEŞMENİN ROLÜ

“Devlet baba” geleneğini Osmanlı İmparatorluğu’ndan toplumca devraldığımız ve bireysel karar mekanizmasını işletme kültürüne sahip olmadığımız için bizdeki bireycilik “negatif bir bireycilik olmuştur.”¹⁰⁰ Batıdaki gelişim sürecinin tersine, bizde, bireyselleşme henüz emekleme evresindedir. Avrupa’da Nietzsche’in “Tanrı öldü, duymadınız mı?” sorusundan çok önce;¹⁰¹ 16. yüzyılda Rönesans ve Reform hareketleriyle bireyselleşme süreci başlamıştır. Bu hareketlerin temelinde de “insanın kendisinin efendisi ve rahibi olması gerçeği”¹⁰² yatmaktadır. Asıl dikkate değer husus ise özgürleşen insanın özgürlüğünü nasıl kazanmış olduğudur. Özgürleşme hareketinin temelinde, maddi güç olgusu yatmaktadır.

Bireyin devlet karşısındaki konumu da uzun tartışmalara sebep olmuş; insanların, iradelerini yürürlüğe koyma uğruna seçtikleri yönetimin, daha insanlar onun aracılığıyla kendi taleplerine işlerlik kazandırmaya başlayamadan, yöneticilerin yetkilerini kötüye kullanmaya yatkın hale geldikleri¹⁰³ ne çeşitli defalar şahit olunmuştur. Halkın neden yönetime karşı gelmek yerine, itaat etmeye yatkın olduğu sorusunu Boetie şöyle cevaplamaktadır:

“Halk bir kez kulluklaşmaya görsün, özgürlüğü öylesine unutuyor ki artık onun uyanıp yeniden özgürlüğünü eline geçirmesi imkansız oluyor. Üstelik halk, çok içten ve istekli bir biçimde kulluk (hizmet) ediyor. Bu durumu gören, onun özgürlüğünü değil de köleliğini kaybettiğini sanır. İlk başlarda kuvvetle alt edilmişlikten dolayı ve zorlama nedeniyle hizmet edildiği bir gerçek. Fakat bundan sonra gelen kuşak, özgürlüğü hiç görmeyip tanımadığından dolayı pişmanlık duymadan hizmet eder ve ondan öncekilerin zorla yaptıklarını seve seve yerine getirir. ...Boyunduruk altında doğan insanlar kulluk, kölelik içinde büyütülüp eğitilirler. Bu insanlar daha ileriye bakmadan doğdukları gibi bir yaşamı sürdürmekle yetinirler ve bulduklarından başka

¹⁰⁰ KILIÇBAY, Mehmet Ali, a.g.e., s. 95.

¹⁰¹ MERİÇ. Cemil, *Sosyoloji Notları ve Konferanslar*, İletişim Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 1995, s. 24.

¹⁰² SAY, Ömer, *Milli Devlet Kültürü Türkiye Yansımaları*, Kaknüs Yayınları, 1. Basım, İstanbul 1998, s. 30.

¹⁰³ THOREAH, H. David / GANTHİ, Mohandas K., *Sivil İteatsızlık ve Pasif Direniş*, Çev., Hakan ARSLAN, 2. Baskı, Ankara 1999, s. 42

hakları ve malları olabileceğini düşünmemelerinden de öte, doğumlarındaki durumu doğal durumları olarak kabul ederler”¹⁰⁴.

Modern devletin varlığı için, olmazsa olmaz bir gereklilik olan bireycilik, devlet karşısında, devlete karşı bireyi gerçek anlamda koruyamamaktadır. Çünkü birey ancak atomize olup yalnızlaştığında “modernitenin / modern devletin istediği (istihdam edebilir, sömürebilir, ceberrut devlet tarafından kolayca teslim alınabilir) kıvama gelmektedir.”¹⁰⁵ Birey sosyal gruplar sayesinde bir yandan “kimlik” kazanırken, diğer yandan da devlete karşı daha dirençli olma alanına dahil olmaktadır. Bireyselleşmiş bireylerin varlığı ve birlikteliği ile, devletin gücünü elinde tutanlara “Berlin’de yargıçlar var!” diyebildiklerinde, varlıklarını duyurabileceklerdir. Aslolan, bireyi insan haklarının öznesi yapmaktır.

Osmanlı Devleti her şeyi kendi tekeli ve denetiminde tutarak bireysel karar mekanizmalarının oluşmasını engellemiştir. Her olgunun devlette düğümlenmesi, insanları, bireysel özerklik geliştirmek yerine, devletin gayri şahsiliği içinde bir yer kapmaya yöneltmiştir. Sonuçta Osmanlı toplumu bireysiz ama bireyci bir yapıya bürünmüş; “Türk halkının çoğunluğu birey olmayı başaramamıştır.”¹⁰⁶

Bu kavramın Batı’dan ithali, Avrupa ile temasa geçen Osmanlı Türk münevverleri tarafından gerçekleştirilmiştir. Bireyden farklı anlam içerse de, Cumhuriyetin “yurttaşı” Osmanlı’nın resmi ideolojisindeki “teb’a”nın anlamına sahip olmuştur. Bu yüzden de “Türkiye’de birey, kurulabilen bir varlık olarak anlaşılmıştır.”¹⁰⁷ Nasıl kurulacağı sorusuna “eğitimle” cevabı verilerek çözüm üretilmiştir. Toptancı eğitim anlayışı bireyi “totaliteryen aydınlanmacılığın misyoner kahramanı”¹⁰⁸ yapmıştır. Böyle bir ortamda yetişen Türk aydını da, özerk bir birey olmayı başaramamıştır. Bu durum, Türk aydınının bireyin işlevsel gerekliliğini doğru dürüst görememesine sebep olmuştur.

¹⁰⁴ BOETIE, Etienne De La, **Gönüllü Kulluk Üzerine Söylev**, Çev, Menmet Ali AĞAOĞULLARI, İmge Kitabevi, Ankara 1995, s. 36.

¹⁰⁵ ÇINAR, Menderes, “Çok Hukuklu Toplum: Kamusal Alana Veda mı? Otantik Kimlik Politikası mı?”, Küreselleşme Sivil Toplum ve İslam, Vadi Yayınları, Ankara 1998, s. 239.

¹⁰⁶ KILIÇBAY, Mehmet Ali, a.g.e., s. 95.

¹⁰⁷ ÖĞÜN, Süleyman Seyfi, **Türk Politik Kültürü**, Alfa Basım Yayım Dağıtım Ltd. Şti., 1. Baskı, İstanbul 2000, s. 280.

¹⁰⁸ ÖĞÜN, Süleyman Seyfi, a.g.e., s. 281.

Türkiye’de, bireyi devlet karşısında korumayı esas alan politikalar üretilmediğinden, yani devlet yerine toplumun yüceltilmesine dair yaklaşımlar çok iyi ayarlanamadığından, demokratik yönetimi mümkün kılmada destekleyici işlev gören bireyci kültür yaratılamamıştır.

3.8.SİVİL TOPLUMUN ROLÜ

Türkiye’de demokrasi kavramına paralel olarak son yıllarda gündeme oturan önemli kavramlardan birisi de “sivil toplum” kavramıdır. Askeri müdahalelerin devlet geleneğini kökleştirdiği bir toplumda, devletin toplumdaki yerinin tartışılmaya başlaması kaçınılmaz hâle gelmiştir. Tartışmaların sonucunda, “doğu toplumlarının temel sorunu, bireyi devlet gücü karşısında koruyacak mekanizmaların ve yapıların, yani sivil toplumun olmayışıdır”¹⁰⁹ yargısına ulaşılmıştır. Öyle ki, tartışmanın boyutu “sivil toplumun askeri toplumun karşısı olduğu” anlayışına kadar uzanmıştır. Aslında böyle bir anlamlandırma “sivilleşme” kavramını içermektedir.

Türkiye’deki sivil toplum tartışması iki önemli eksende gelişmektedir. “Bunlardan biri devletin küçülmesi, diğeri de toplumun inisiyatif sahibi kılınması ve genişletilmesi”¹¹⁰ dir. Bir diğere ifade ile devletin büyüklüğü (gücü) ile sivil toplum arasında ters bir ilişki söz konusudur. Sivil toplumun genişlemesi devletin daralması anlamını içermektedir. Türkiye’deki sivil toplumun niçin gelişemediğini altı başlıkta inceleyen Yeniçeri’nin Türkiye’deki “Kendine özgü sivil toplum anlayışı” ile ilgili tespiti özellikle dikkate sayandır:

“Türkiye’de dernekler, vakıflar, sendikalar, cemiyetler, odalar gibi sivil inisiyatif grupları da kamu kuruluşlarına benzer biçimde yapılanmışlardır. Türkiye’nin dokuzuncu Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, altı kere gidip yedi kere geldiğine söylemiştir. Türkiye Otomobilciler ve Şoförler Federasyonu’nda ise, başkan bir kez gelip ölene kadar gitmemek üzere tahta oturmaktadır. Demokrasiyi kendi aşiret yapısına uydurmuş köylerde muhtarlar neredeyse kayd-ı hayat için

¹⁰⁹ SARIBAY, Ali Yaşar, a.g.e., s. 62.

¹¹⁰ DURSUN, Davut, *Demokratikleşmeyen Türkiye*, İşaret Yayınları, 1. Basım, İstanbul 1999, s. 102.

seçilmektedir. Şu veya bu kenti “Güzelleştirme Dernekleri”nin başına çöreklenmiş yöneticiler, onlarca yıldır iş başında kalabilmektedir”¹¹¹.

3 Kasım 2002’de yapılacak genel seçimlerde bir partiden milletvekili adayı olan Türk-İş’in genel başkanı Bayram Meral’in, adaylığı sürecinde Türk-İş’in başkanlığını bırakmayışı konu ile ilgili güncel örneklerden birisidir.

Cumhuriyetin kuruluşundan, 1950 yılına kadar devam eden Tek Parti yönetimi döneminde devlet her bakımdan güçlendirilmiş, buna karşılık sivil toplumun gelişmesi engellenmiştir. Çok partili düzene geçiş, devlet-toplum ilişkisinde yeni bir yapılanmayı zorunlu kılmıştır. Her ne kadar devlet siyaset, kültür, ekonomi ve toplumsal alanlarda total uygulamalara devam etmişse de, belli ölçüler içinde sivil toplumun gelişmesini engelleyen sebebi salt devlete yüklemek elbette doğru değildir. Bu sebeplerden bazılarını şöyle sıralayabiliriz:¹¹²

1. Kamusal hizmetlerin üretilmesinde son derece büyük bir kriz noktasına gelinmiş olmasına rağmen, terk edilmek istenmeyen merkezi yönetim anlayışı;
2. Çok partili düzenle birlikte korunmaya çalışılan resmi ideoloji;
3. Her şeye rağmen bir türlü vazgeçilemeyen devletçilik politikası;
4. Ordunun siyasal yapıda rolü ve sistemi üzerindeki vesayeti;
5. Cuntacılıktan beslenen bürokrat kadroların varlığı;
6. Halka bir türlü güvenmeyen ve kendilerini onun üzerinde gören elitist tavır;
7. Örgütlenme yeteneksizliği ve örgütlenmeye karşı kayıtsızlık¹¹³.

Sivil toplumun önündeki engellere örnek niteliğindeki sıraladığımız bu sebeplere rağmen,¹¹⁴

1. Giderek şehirleşen ve endüstrileşen Türkiye’de sivil toplumun her düzeyde öne geçmesi, toplumun daha çok inisiyatif kullanır hale gelmesi, kendi sorunlarına sahip çıkması eğilimi artmaktadır.

¹¹¹ YENİÇERİ, Özcan, “Türkiye’de Sivil Toplumun Gelişmemesinin Nedenleri”, 2023 Dergisi S.14, Haziran, 2002, ss. 60-61.

¹¹² DURSUN, Davut, a.g.e., s.107.

¹¹³ YENİÇERİ, Özcan, a.g.m., s. 58.

¹¹⁴ DURSUN, Davut, a.g.e., s. 108.

2. Kapalıktan ve otarşik bir toplum özelliğinden kurtulan Türkiye, dünyadaki sivil toplumun yükselişinin olumlu etkisi altında kalmaktadır.

3. Ekonomik refahın artması, kültürün gelişmesi, şehirli nüfusun çoğalması, temel hak ve özgürlüklerin kullanılmasına, özellikle her alanda katkıda bulunacaktır.

Sonuç olarak, çok partili düzenle birlikte 1980 sonrasında daha da kökleşerek gelişme gösteren sivil toplum, askeri müdahalelerden olumsuz etkilenmişse de bu etkiden hızla sıyrılmaya başlamıştır. Türkiye açısından olumlu bir gelişme seyreden sivil toplum ve bu doğrultudaki örgütlenmeler, geleceğimiz açısından önemli bir gelişmenin göstergesidir.

3.9.GELENEKSEL YAPININ ROLÜ

Demokrasinin bir ülkedeki gelişim seyri, o ülkedeki kurumsal yapıların gelişme ve açıklık derecesi ile yakından ilgilidir. Türkiye’de, demokrasinin yerleşmesine açık kurumların varlığı kadar, gecikmesine sebep olan kurumsal yapılar da vardır. Bunların bir kısmı kültürel değerlerce şekillendirilirken, bir kısmı yönetim gücünü elinde tutanların yetkilerini pekiştirmek istemeleri sonucu şekillenmektedir. Bürokrasinin kendine özgü örgütlenişi yanında, devlet baba geleneği ve aydınlarımızın tutumu, katı merkezîyetçilik gibi kurumsal yapılar demokrasiyi geciktiren etmenler olarak karşımıza çıkmaktadır.

3.9.1.Bürokrasinin Rolü

Toplumların tarihi ve geçmişteki uygulamaları bürokratik bir kültür yaratarak devam etmektedir¹¹⁵ . Bu açıdan bakıldığında Türkiye Cumhuriyeti’nin, Osmanlı devlet bürokrasisini olduğu gibi devraldığı görülmektedir. Türkiye’deki bürokratik yapıyı anlayabilmek için, Osmanlı Devletindeki bürokrasi geleneğini iyi tahlil etmek gerekmektedir. Türkiye Cumhuriyeti, kendisinden önceki büyük bir devletin mirasçısı, o devletin geriye kalan esas bölümünün, yeni bir düzenlemeyle

¹¹⁵ YILMAZ, Aytekin, “Türkiye’de Yönetimde Yetersizlikler ve Sorunlar”, Yeni Türkiye Dergisi, S. 13, Ocak-Şubat 1997, s. 399.

devamıdır¹¹⁶. Benzerliklerinin yanında, Osmanlı ile Cumhuriyet dönemi bürokrasisi arasındaki farklılıklar da gözardı edilmemelidir.

Osmanlı bürokrasisi “devlet kurtarıcılığı rolünü”; Cumhuriyet bürokrasisi ise “ulus yaratma rolünü” üstlenmiştir¹¹⁷. En bariz farklardan birisi budur. “Devlet” İnsel’in deyimi ile, “kendine uygun yeni bir toplum kurma uğraşındadır”¹¹⁸.

3.9.2. Askeri Bürokrasi

Osmanlı İmparatorluğu’nun son zamanlarında gerçekleştirilmeye çalışılan çağdaşlaşma eylemlerinin ya ordu tarafından başlatıldığı, ya da ordu içinde uygulandığı gözlemlenmektedir. Bu bağlamda Kongar, Atatürk’ün İhtilalini “askeri bürokrasinin Osmanlı İmparatorluğundaki rolü ile Türkiye Cumhuriyeti’ndeki rolü arasında bir köprü”¹¹⁹ olarak değerlendirmektedir. Kurtuluş Savaşı boyunca sivil bürokrasinin desteği (özellikle ekonomik bakımdan) kazanılmaya çalışılmışsa da, askeri bürokrasiden daha fazla faydalanmıştır. Bunda savaş ortamının varlığı kadar, sivil bürokrasinin askeri bürokrasiye oranla Padişaha çok daha sadık olmaları da etkili olmuştur. Kurtuluş savaşı boyunca, Anadolu hareketine, İstanbul bürokrasinin soğuk baktığı da bilinmektedir.

Atatürk, Anadolu’daki sivil bürokrasiyi kontrol altında tutmakla kalmamış; genel olarak sivil bürokrasi askeri bürokrasinin otoritesi altına sokulmuştur. İstanbul hükümetine sempati besleyen vali ve kaymakamların işlerine son verilmesi sırasında da büyük ölçüde askeri bürokrasiden yararlanılmıştır¹²⁰. Ancak Kurtuluş Savaşı’nın bitiminden sonra askeri bürokrasinin rolü azaltılarak sivil bürokrasiye daha fazla önem verilmeye başlanmıştır. Bu dönemde Atatürk, kendisine karşı, güçlü bir “karşı eylemin” ordudan gelebileceği düşüncesinin etkisiyle, “siyasal düzeni askeri etkilerden”¹²¹ arındırmıştır. Asker kökenli oluşları dolayısıyla gerek Atatürk, gerekse

¹¹⁶ TUNCAY, Mete, “Siyasal Miras”, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, C. 7, İletişim Yayınları, s. 1964.

¹¹⁷ KONGAR, Emre, *Türkiye’nin Toplumsal Yapısı*, C. 1-2, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1993, s. 7.

¹¹⁸ İNSEL, Ahmet, *Türkiye Toplumunun Bunalımı*, Birikim Yayınları, İstanbul, 1995, s. 81.

¹¹⁹ KONGAR, Emre, *21.Yüzyılda Türkiye*, s. 650.

¹²⁰ HEPER, Metin, a.g.e., s. 102.

¹²¹ KONGAR, Emre, a.g.e., s. 650.

İnönü, askeri bürokrasiyi, kendi temsil ettikleri sivil bürokrasinin denetimi altına almakta zorluk çekmemişlerdir.

Silahlı kuvvetler, “devletçi-seçkinler” cephenin içinde yer almış; 1950 seçimleri ile iktidara gelen Demokrat Parti’ye ise “lâiklik” ve “yenilikçilik” ilkelerine uygun davranmadıkları gerekçesiyle karşı tavrı almışlardır. Demokrat Partisi’nin iktidarda olduğu yıllarda da sivil bürokrasinin egemenliği sürmüştür. 1960 yılına gelindiğinde “devletçi seçkinler” Atatürk’ün kurduğu ulus-devleti Batıdaki gelişmelere uygun bir yapıya kavuşturmak gerekçesiyle iktidara el koymuşlardır. Ordunun yönetime el koyması, 1980 yılında tekrarlanmış, demokrasiyi kesintiye uğrattığı gerekçesiyle ordunun yönetime el koyması eleştirilmiş; 28 Şubat müdahalesi ile askeri bürokrasi siyasetteki ağırlığını yeniden ortaya koymuştur¹²².

3.9.3.Sivil Bürokrasi

“Ulus yaratma” rolünü üstlenen Cumhuriyet bürokrasisi, bu çabasında Batıyı model almıştır. Bu yüzden de ulusal bir burjuvazi yaratılması, sivil bürokrasi için amaç olmuştur. Sivil bürokrasinin, askeri bürokrasi karşısındaki etkinliğinin artması 1924’ten sonra olmuştur. Bu yılda Terakkiperver Fıkrası’nın kuruluşu sırasında Atatürk, asker milletvekili olanlardan, askeri görev ile milletvekilliği arasında bir tercih yapmalarını istemiştir¹²³. Bu istek karşısında askeri bürokrasinin siyasi hayattan çekilmesi kolay olmamış; askeri bürokrasinin siyasi alandan ayrılması bir anlaşmayla sağlanabilmişti. Mart 1924’te kabul edilen bir kanunla Genel Kurmay Başkanı kabineden ayrılmış; askeri bürokrasi, siyasete karışmamayı kabul etmiştir. Bu gelişmelere paralel olarak, Ankara hükümeti sivil bürokrasi üzerindeki yetkiyi tamamen eline almıştır. Osmanlı geleneklerine bağlı bürokratları görevlerinden uzaklaştırma çalışmalarına da hız verilmiştir. 1 Ekim 1922’de çıkartılan bir kanunla bütün sivil bürokrasi kadroları ilga etmiştir. Batılılaşma programı uygulayacak yeterlilikte görülmediğinden, bu sivil bürokrasi kadrolarının yerine yeni bir bürokratik kuşağın yetiştirilmesi kararlaştırılmıştır. Bu bürokratik kadro, yeni devletin ilkeleri doğrultusunda yetiştirilmek istenmiştir ki, Mardin’e göre amaç,

¹²² Geniş Bilgi İçin bkz. KONGAR, Emre, a.g.e., ss. 650-656.

¹²³ HEPER, Metin, a.g.e., s. 113.

Cumhuriyet Türkiye'sinin modern kurumlarını yaratacak ve yaşatacak bir bürokratik orta sınıf yaratmaktır¹²⁴. Toplumu kurtaracak güç yukarıdan aşağıya doğru toplumu modernleştirecektir. Çünkü çağdaşlaşmada temel değer olan “ilim ve fenni ancak okumuş ve aydın kişiler bilir ve uygulayabilirler”¹²⁵. Bu amaç doğrultusunda Harbiye ve Mülkiye Mektepleri Ankara'ya nakledilmiş¹²⁶, Cumhuriyet Türkiye'sinin modern kurumlarının yaratılmasında eğitimden yararlanılmak istenilmiştir.

Atatürk'ün yaptığı inkılaplar sırasında, Cumhuriyet Halk Partisi yönetimi altında, bürokrasi ülkenin siyasal seçkinleri ile özdeşleşmiş, bu “devletçi-seçkinci” bürokratlar arcılığıyla inkılaplar topluma aşılacaktır. 1923-1950 döneminde bürokratik yönetim geleneği, siyasi askeri elit tarafından canlandırılmıştır.

Bu dönemde benimsenen bürokratik yönetim geleneği; milliyetçilik, halkçılık ve lâiklik ilkeleri üzerine kurulmuştur. 1950 yılından sonra ise bürokrasinin durumunda gerek maddi imkanlar, gerekse toplumsal statü bakımından bir düşüş görülmektedir. En önemli değişim ise bürokrasinin siyasal iktidar monopolünü elden çıkarmış olmasıdır. Bu durum bürokrat-politikacı çatışmasını doğurmuştur ki, bu çatışmada yenik düşen taraf bürokratlar olmuştur. Bürokratlar 1950-1960 döneminde, tek parti devrindeki altın çağlarını aramışlardır. 27 Mayıs 1960 hareketinin, asker-sivil bürokratların eski güzel günlerini geri getirmek arzularından doğmuş olabileceği iddiaları da zaman zaman gündeme gelmiştir¹²⁷. 1960'tan sonra DPT'nin kurulması ile bürokrasi kademelerinde teknokrat-bürokrat iş görenlerin ağırlığı hissedilmeye başlanmıştır.

1971'den sonra bürokrasi siyasal iktidarlar tarafından denetim altına alınmaya başlanmış; 1980'e kadar merkezi bürokrasi güçlendirilmiş ve geliştirilmiştir.

Bütün dünyada özelleştirme ve devletin küçültülmesi politikalarının hız kazandığı 1980'li yıllarda “bürokrasi ile mücadele etme” fikri de hız kazanmıştır¹²⁸. 1980'li yıllara gelindiğinde bürokratik yapının örgütlenişi ve işleyişiyle kendinden

¹²⁴ HEPER, Metin, a.g.e., ss. 104-105.

¹²⁵ ŞAYLAN, Gencay, *Türkiye'de Kapitalizm Bürokrasi ve Siyasal İdeoloji*, TODAİE, Ankara 1974, s. 74.

¹²⁶ HEPER, Metin, a.g.e., s. 105.

¹²⁷ ALTAN, Mehmet, *Darbelerin Ekonomisi*, İyi Adam Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2001.

¹²⁸ ERYILMAZ, Bilal, *Kamu Yönetimi*, Akademi Kitabevi, 2. Baskı, İzmir, 1995, s. 223.

beklenen işlevleri hızlı ve etkin bir biçimde yerine getirmekten uzak olduğu gibi, ekonomik ve sosyal gelişmelere göre kendini yenileme estetiğinden yoksun bir yapı sergilediği gözlenmiştir. Kısacası bürokratik yapı, ekonomik ve sosyal gelişmelere ayak uyduramamış, onların gerisinde kalmıştır¹²⁹. Devletin küçültülmesi ve özelleştirme politikaları memur sayısında beklenen azalmayı sağlayamamış; aksine memur sayısında önemli artışlar gözlenmiştir. Örneğin, 1983 yılında 1.281.176 olan memur sayısı, 1994 yılında 1.830.366'ya yükselmiştir.

3.9.4. Bürokrasinin Sorunları

Bürokratik sistem; siyasi, ekonomik, toplumsal ve kültürel bir yapı içinde varlığını sürdürmektedir. Bürokratik sistemle çevre arasında sürekli bir ilişki söz konusudur. Bu çevre bürokrasiyi birçok yönden etkilenmektedir. Başlı başına bir güç olan bürokrasinin kendisi de, çeşitli kaynaklardan gelen güçlerin baskısı altındadır.

Bürokratin görevinin, “işini yasalara, yönetmeliklere ve emirlere göre yapmak” olduğunu ve bürokratların “siyasal anlamda yargılama ve hatta karar verme haklarının” olmadığını belirten Kongar, “partisiz” veya “renksiz” olmak zorunda kaldıklarını vurguluyor¹³⁰. Kongar, başka bir eserinde de “sivil bürokrasi ile politikacılar arasındaki yolsuzluk ve rüşvet bütünleşmesi”nden, Türkiye’de sivil bürokratik yapının “hantallaşmış ve verimliliğini” yitirmiş olduğundan bahsetmektedir¹³¹. Bürokratik yapının iyi işlemesi, devletin halka yapacağı hizmetin miktarını, niteliğini artıracığı gibi, aksi bir yapılanma da halkı bezdirecektir. Ülkemizde yaşanman ekonomik, sosyal ve siyasal krizin kaynağında bürokrasi, yönetim ve siyasetçi bulunmaktadır. Yönetim biçiminin adı ne olursa olsun, “iyi ve kötü yönetim yoktur; iyi ve kötü bürokrat vardır.” diyen Özcan Yeniçeri, totalitarizmin de, “bürokrasinin aynadaki görüntüsü”¹³² olduğunu ve bir sistemin bürokratik boyutu ne kadar fazlaysa, o ölçüde totaliter olacağını ifade etmektedir. Bir

¹²⁹ KARAER, Tacettin, 12 Eylül ve Türk Kamu Yönetiminin Yeniden Düzenlenmesi”, AİD, C. 20, s. 3, 1987, s.29.

¹³⁰ KONGAR, Emre, Ben Müsteşarken, Remzi Kitabevi, 7. Basım, İstanbul 1999, s. 381.

¹³¹ KONGAR, Emre, 21.Yüzyılda Türkiye, s. 659.

¹³² YENİÇERİ, Özcan, “Yönetim ve Bürokrasinin Yozlaşmadaki Rolü”, 2023 Dergisi, Mart 2002, S. 11, s. 51.

ülkede demokrasinin varlığı, yönetimin açıklığı ile doğru orantılıdır. Bu yüzden de bürokratik yönetim, “gizli oturumlar yönetimi”¹³³ olmaktan çıkarılmalıdır.

Ülkemizde elitist zihniyetle yetişen bürokratların siyasetçilerden daha güçlü olmaları; bir taraftan gayri meşru kurumsallaşma eğilimlerini arttırırken, bir taraftan da demokrasinin yerleşmesini engelleyici tutumda direnmelerini mümkün kılmaktadır. Ayrıca aşırı merkeziyetçiliğin yarattığı kırtasiyecilik, kargaşa, yetkisizlik ve belirsizlik de bürokratik sorunları arttırıcı etki yapmaktadır. Örgütsel büyüme, yönetimde gizlilik ve dışa kapalılık, tutuculuk, kuralcılık, adam kayırmacılık gibi olumsuz bir takım faktörlerin varlığı da bürokratik sorunları arttırmakta, bu durum, devletin halka sunacağı hizmetlerin aksamasına sebep olmaktadır. Bu durum kamu kurumlarını bütçe, personel sayısı, araç-gereç ve hizmet üniteleri bakımından olumsuz etkilemektedir. Yine, “sivil bürokrasinin, siyasette daha aktif rol oynayacağı anlaşılan askeri bürokrasiden önemli ölçüde etkileneceği”¹¹⁵ ihtimali de bürokrasinin önemli bir sorunu olarak karşımıza çıkmaktadır. Günümüzde “kendi başına bir toplumsal ve siyasal güç olma ve toplumu yönlendirme niteliği tarihe karışan”¹¹⁶ sivil bürokrasinin, çağın gereklerine göre yeniden yapılandırılması gerekmektedir.

Bürokratin elindeki güç ve yetkilerin hukuka tabi kılınması, sorunların çözümü açısından önemlidir. Türkiye gibi ülkelerde ise, “bürokratların kapalı kapılar ardında aldıkları kararları denetleyen mekanizmalar”¹¹⁷ yok denecek kadar azdır. Bu anlamda bürokratin elindeki güç ve yetkilerin hukuka tabi olması da yeterli değildir. Zira hukuku uygulamakla sorumlu olanların bu defa hukuku kullanarak yeni bir tür Leviathan haline gelmeleri söz konusu olabilir. Bu sakıncanın ortadan kaldırılması için, her kurum kendi bürokratlarının tasarruflarını “hem kendi içinden hem de dışarıdan, amaçlarına ve kamu çıkarlarına uygunluk yönünden”¹¹⁸ sürekli olarak denetlemelidirler.

¹³³ WEBER, Max, *Sosyoloji Yazıları*, Çev., Taha PARLA, İletişim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 1998, s. 315.

¹¹⁵ KONGAR, Emre, a.g.e., s.660.

¹¹⁶ KONGAR, Emre, a.g.e., s.659.

¹¹⁷ YENİÇERİ, Özcan, a.g.m., s.61.

¹¹⁸ YENİÇERİ, Özcan, a.g.m., s.61.

3.10.DEVLET TELAKKİSİNİN ROLÜ

Devlet rastlantıların bir araya getirdiği insanların oluşturdukları, sıradan bir örgütlenme değildir. “Devleti kuran insanların ortak umutları ve amaçları o devletin kuruluş felsefesini”¹¹⁹ ortaya koyar ki, buna genel olarak ideoloji denmektedir. Toplumların hayatında birleştirici bir unsur olmasının yanında, ortak bir egemenlik altında yaşamayı ifade eden devlet; Türk milleti için, kimlik ve bütünlüğün korunması için vazgeçilmez bir örgütlenmeyi ifade etmiştir.

Eski Türk geleneğinde “il-el” kelimeleriyle ifade edilen devlet kavramı, aynı zamanda “barış” anlamında da kullanılmıştır. Türk devlet geleneğinde hakan, Tanrı’nın temsilcisi kabul edilir ki; Orhun Abidelerinde Bilge Kağan bunu, “Ben; Tanrı gibi, Tanrı’dan olmuş Türk Bilge Hakan” sözleriyle dile getirmiştir. İslami geleneklere göre, “Halifenin Allah’ın yeryüzündeki gölgesi” olarak kabul edilmesi, eski Türklerdeki gelenekle örtüşmektedir.

Türkler, Aristo ve Eflatun’un şehir devletlerinin aksine, devleti bir çadır biçiminde telakki etmişlerdir. Başlangıçta yönetimle ilgili en önemli kararlar kapının önünde alındığı için, “Osmanlılarda kapı terimi, doğrudan doğruya siyasal iktidarla ilgili anlamlarda kullanılmıştır. Babıali, Dersaadet, Kapıkulu Ocakları gibi”¹²⁰.

Devlet kurma becerisi en gelişmiş milletlerden biri olan Türk Milleti, üzerine yerleştiği coğrafyaya milli kültür ve kimliğini vurarak en kısa zamanda vatan yapmasını bilmiştir. Türklerin güçlü devlet geleneğini ve Türklerin devletini ele geçirmenin güçlüğü, Machiavelli, devletin başındaki yöneticiye (Prese) bağlılıkla açıklamaktadır¹²¹. Şerif Mardin de “Türkiye’de Din ve Siyaset” adlı kitabında benzer görüşlere yer vermektedir:

“Osmanlılar, göçebeleri ve şehirlileri bizzat kendi çıkarlarının ötesinde ortak bir gayeye katkıda bulunmaya hazır hale getirmek; İmparatorluğun vergi taleplerini, daha önce bağımsız olan ve sonradan imparatorluğa katılan yörelerdeki yerel kodaman artıklarının çıkarları ile uzlaştırmak; milyonlarca Hıristiyan’ı, Müslüman bir imparatorluğa entegre etmenin yollarını bulmak zorunda kalmışlardı. Onların

¹¹⁹ DOĞAN, Süleyman, *Sivil Demokrasi Çağrısı*, Birey Yayıncılık, İstanbul 1999, s.106.

¹²⁰ TİMUR, Taner, *Osmanlı Toplumsal Düzeni*, İmge Kitapevi, 4.Baskı, Ankara 2001, s.240.

¹²¹ MACHIAVELLI, Nicola, *Prens*, Çev.Canan Eyi, Gün Yayıncılık, İstanbul 1999, s.23.

bütün bu konularda seleflerinden daha fazla başarılı oldukları görülüyor; bu başarısının önemli bir kısmı, Osmanlıların sultani bir devlet kurma kabiliyetine atfedilebilir. Onlar, Osmanlı hanedanına tam bir sadakatle bağlı ve bazen hanedana karşı devlete öncelik veren bir askeri sınıf ve yönetici memur kadrosu meydana getirdiler”¹²².

Devlet telakkisinin geleneklerimize “baba” ifadesi ile yansımaları Türklerde devlete verilen önem ve kutsiyetin göstergesidir. Bu durum, bireyi devlet karşısında yok derecesine indirmiştir. Devlet karşısında takınılan teslimiyetçiliğin kökeninde, devlete atfedilen kutsallığı görmek mümkündür. Bu bakış açısı dengeleri fert karşısında, devlet lehine bozmaktadır.

3.10.1.Devlet Baba Geleneğinin Rolü

İmparatorluktan günümüze intikal eden önemli miraslardan biri, “devlet baba” geleneğidir. Devralınan bir miras da göstermektedir ki, devlet-millet ilişkisi ve devletin toplum üstü konumu değişmemiştir. Türk siyasal kültürü, “devlet baba” geleneğini Osmanlı’dan devralırken; halka da “çocuk rolü” biçilmiştir. Biçilen rol çerçevesinde, devlet himayeci olarak algılanmış, devletin her uygulaması benimsenerek, çizdiği yoldan ayrılmama inancı bir dayatmaya gerek kalmadan kabullenilmiştir¹²³.

Türkiye’de hala “halk için devlet” haline gelme sürecine niçin girilemediğini Kılıçbay şöyle açıklamaktadır:

“İlk olarak, bizim devletimiz kalü beladan beri, bir olanak ve geçimlik dağıtım merkezi olarak şekillenmiştir. “Devlet baba” imgesi altında özetlenebilecek bu fonksiyonun arkasındaki zihniyet iklimi, devletin kaynakları ile ülkenin kaynaklarının farklı yerlerden geldiği varsayımını taşımaktadır. Daha açıkçası, devletin kimsenin bilmediği masalsı servetleri vardır ve bunu kendi ihtişamı uğruna istediği gibi harcar....İkinci olarak ise, devlet eliyle paylaşımın siyaset olması, siyaseti devleti ele geçirme noktasında kilitlemekte, daha doğrusu siyaset,

¹²² MARDİN, Şerif, *Türkiye’de Din ve Siyaset*, Çev., Fahri UNAN, İletişim Yayınları, 7.Baskı, İstanbul 2000, s.39-40.

¹²³ DURSUN, Davut, a.g.e., s.132.

doktrinlerin, programların, felsefelerin mücadelesi değil de, klanların çatışması haline gelmektedir”¹²⁴.

Böyle bir zihniyet iklimi sonucunda, herkes hak ettiğinden daha fazlasını ele geçirmeye çalışmakta, her şeyi devletten beklemektedir. “Devlet baba” her isteyene, her istediğini verecek güçte görülmekte; devletin malı deniz sayıldığı için de yememek ayıplanmaktadır. Devlet, “baba” olduğuna göre, kestiği parmak da acımayacaktır. Sivilleşme, birey olarak varlığını ortaya koyma, sivil itaatsizlik davranışı sergileme gibi, devletin gücünü birey karşısında sınırlayan güce erişememiş olmamızın kaynağında devlet baba geleneğinin etkisini görmek mümkündür.

Devlet kutsal alanla kuşatıldığından, devleti idare edenlere itaat etme de görev sayılmıştır. Devlet mekanizmasını işletenlerin “bugün git, yarın gel” uygulamasını vatandaşın sessizce kabullenmesi de devlete duyulan saygının ifadesidir.

3.10.2.Tepeden İnmeciliğin Rolü

Türkiye, “yönetim-halk zıtlaşması”nı Osmanlı İmparatorluğundan miras almış; bu zıtlaşma, özellikle 19.yüzyıldan itibaren iyice su yüzüne çıkmıştır “...kendi iradesi dışında gelişen değişime ve yenileşmeye karşı çıkan halk ile, değişim yanlısı bürokratik kadronun zıtlaşması şeklinde”¹²⁵ ortaya çıkan bu çatışma, Cumhuriyet Döneminde de devam etmiştir.

Yönetim-halk arasındaki kopukluk, yönetimdeki asker-sivil bürokratların zorunlu kültür değişimlerinin bir aracı olmaları sebebiyle yaşanmıştır. Bürokratların ağırlığı ile izlenen “halka rağmen halk için politikası” yönetici-halk kopukluğunun ötesinde, yabancılaşmaya yol açmıştır. Cumhuriyetin ilanı ile merkezden değişim modeli uygulamaya konulmuştur. Böyle bir model, niteliği gereği, seçkinci bir toplumsal değişim modelidir. Bu model, toplumsal değişimin öncülüğünü yapan bürokrasinin “toplumu yönetmekte özel hak sahibi olduğuna ilişkin bir anlayış”¹²⁶ ı, benimsemeleri sonucunu doğurmuştur. Sonuçta seçkinci siyasal anlayış, siyasal

¹²⁴ KILIÇBAY, Mehmet Ali, a.g.e., s.130.

¹²⁵ GÜRSEL, Özkan, *Demokratik Yönetime Geçiş*, Tutubay Yayınları, 1.Baskı, Ankara 2001,s.97.

¹²⁶ TURAN, Mehmet, a.g.e., s.151.

kültürümüzün ayrılmaz bir parçası olmuştur. Seçkin siyasi anlayışa sahip olanların zihniyeti şöyle özetlenebilir:

“..Halk edilgen, yönetimi dışarıdan seyretmeye meyilli ve görevinin yalnızca egemenlerin peşinden sürüklenmek olduğuna inanan kalabalıktır. Bu yaklaşım yalnız Türkiye’ye özgü de değildir, neredeyse evrenseldir. Bu bağlamda John Locke’un şu değerlendirmesi bütün toplumlar için geçerlidir: “Söylenmek istenen şudur: Halk bilemez, inanmalıdır ve neye inanacağı kendisine dikte ettirilmelidir.” Devleti kuranlarca dikte ettirilmiş olan doktrin, “ülkeyi kazananların ülkeyi yönetme hakkı vardır, gayrisının değil” cümlesinde ifadesini bulmaktaydı”¹²⁷.

Türkiye’de halka danışmaya gerek duymadan, halkı yönetme geleneğine sahip bürokratların zihniyetini, zamanın Ankara Valisi Nevzat Tandoğan’ın, Osman Yüksel Serdengeçti’ye hitaben söylediği şu söz net olarak ortaya koymaktadır. “Ulan öküz, Anadolu!; sizin milliyetçilikle, komünizm ile ne işiniz var ? Milliyetçilik lazımsa bunu biz yaparız. Komünizm gerekirse onu da biz getiririz. Sizin iki vazifeniz var: Birincisi çiftçilik yapıp mahsul yetiştirmek, ikincisi askere çağırıldığımızda askere gelmek.”¹²⁸ Halk, jakoben-bürokrat kesimin bu tepeden inmececi direktmesine seçimler yoluyla cevap vermişse de –ki DP “Yeter söz milletindir” sloganıyla seçimi kazanmıştı- bir zamanlar elinde mutlak bir egemenliği bulunduran sivil bürokratlar, DP’nin yeni “baldırı çıplak” bürokratlarından bir süre sonra askeri bürokratların da yardımıyla intikamlarını kanlı biçimde almışlardır. Yeni bir siyasi sistemin yerleştirilmesi ve toplumsal dönüşümün yapılabilmesi, bir takım radikal kararları gerekli kılmıştır. Ancak zaman içinde bu zorunluluk gelenek haline gelerek yöneten-halk kutuplaşmasına dönüşmüştür. Yönetim, halk ilişkilerinin bozukluğu, sistemin yapısı yanında, yönetenlerin tutum ve davranışlarından da kaynaklanmıştır¹²⁹.

Tepeden inmecilik topluma yön vermede ve toplumsal dönüşüm sürecinin her aşamasında, örneğin, aile yapısındaki değişimde bile kendini hissettirmiştir. Türkiye’de aile, özellikle kentsel alanlarda doğal, toplumsal ve ekonomik

¹²⁷ YENİÇERİ, Özcan, “Türkiye’de Sivil Bürokrasinin Gelişmemesinin Nedenleri”, s.60.

¹²⁸ YENİÇERİ, Özcan, “Yönetim ve Bürokrasinin Yozlaşmadaki Rolü”, s.57.

¹²⁹ GÜRSEL, Özkan, a.g.e., s.97.

gelişmelerden etkilendiği kadar, “tepeden inme yasal güdümlenmelerle”¹³⁰ de biçimlenmiştir.

Türkiye’de, Türk Silahlı Kuvvetlerinin rayından çıkan demokrasiyi yerine oturtmak için yaptıkları müdahaleler de tepeden inmeciliğin günümüzde canlı ve geçerli bir alternatif olma özelliğini koruduğunu göstermektedir¹³¹. Türk Silahlı Kuvvetlerinin sivil hükümetler üzerindeki etkinlikleri (gerek ihtilal,gerekse muhtıra ve uyarılar yaparak) bilinmektedir. Bu müdahalelerde askeri bürokrasinin, sivil bürokrasiden destek gördüğü de sıkça ifade edilen gerçeklerden biridir.

Osmanlıdan günümüze uzanan “tepeden inmecilik”, Türk demokrasisinin en büyük handikaplarından birisidir. Halkın yönetenlere güvensizliğini, yönetenlerin de halktan kopması sürecini hızlandıran tepeden incecilik, yönetim kültürümüzü yozlaştıran faktörlerden biridir.

3.10.3.Aydınlığın Rolü

Türkçe’de bilgili, kültürlü, ileri görüşlü ve eğitilmiş insan anlamına gelen aydın, siyasi, bürokratik ve özellikle de kültürel yapıda her zaman karşımıza çıkar. Cemil Meriç’e göre, “toplum hadiseleri karşısında uyanık bir vicdan”¹³² olan aydın, otoriter ve totaliter rejimlerde siyasi iktidarın angaryası iken, diğerlerinde toplumun sesi ve vicdanı olmuştur¹³³. Bilgi ve kültürüyle topluma öncü olma misyonu üstlenen aydın, bir taraftan da siyasi iktidar ve halkı yönetenlere danışmanlık hizmeti vermektedir.

Aydın, hür düşünce ve özgür ifadeye sahip olmalıdır. Durum tersine döndüğünde güdümlü, bağımlı aydın tipi ortaya çıkar ki, bu da yönetenlerin meşruiyetini onaylamadan öteye bir anlam içermez. Aydının bunu yapabilmesi devlete bağımlı olmamasını gerektirir. Halbuki, Necdet Uğur’un ifadesi ile; bizde aydın “Batı’dakinin tersine devletin bir ürünü olmuştur. Devlet tarafından

¹³⁰ KONGAR, Emre, a.g.e., s.599.

¹³¹ KONGAR, Emre, a.g.e., s.207.

¹³² MERİÇ, Cemil, a.g.e., s.289.

¹³³ TÜRKKAHRAMAN, Mimar, “Aydınlık, Demokrasi ve Türkiye”, Yeni Türkiye Dergisi, 1999, s.163.

yetiştirilmiş, yaşam boyu devlet için çalışmış, tarihten görev almış gibi devletin geleceğinden kendini sorumlu saymıştır”¹³⁴

Türkiye’deki aydın tiplemesi, halka tepeden bakan, halkı yadırgayan, halkın kültürüne yabancı olan bir görüntü sergilemektedir. Aydının bu tutumu “halk” ve “üst tabaka” kültürü ayırımına sebep olmuş, aydın halkı küçümserken; halk da aydına hep mesafeli ve kuşkuyla yaklaşmıştır. Toplumun iki büyük kitlesi- halk ve aydın arasında yaşanan kültür farklılaşması, onları birbirine karşı “ilgisizlikten husumete kadar değişen çeşitli menfi tavırlar takınmaya”¹³⁵ sevk etmiştir.

Türk milleti, yüzyıllarca daimi bir savaş hali yaşamıştır. Bu sürekli savaş psikolojisi, askerliği, yiğitlik duygusunu ön plana çıkarmış; büyük kumandanlar ve idare adamları yetiştirmemize sebep olurken, fikir adamı ve aydın yetiştirmemize engel olmuştur. Savaşlarda yaşanan yenilgilerin artması, bir imparatorluğu çökertmiş; Batıdaki gelişmeler karşısında yetersiz kalınması da bu yenilgilere eklenince, aydınların sömürge idaresinde yaşamış gibi moral çöküntüye uğramalarına sebep olmuştur. Ayrıca İslam dininin katılaştırılıp basma-kalıp hale getirilmesi de aydınlar üzerinde olumsuz etkiler yapmış, din, “düşünce hayatının gelişmesine engel”¹³⁶ teşkil eden en önemli unsur olarak görülmeye başlanmıştır. Geleneksel kültürü şekillendiren unsurların başında gelen din, gelişmeye engel olduğu gerekçesi ile en çok hücumu uğrayan alanlardan biri olmuştur. Türk aydını, dinin şekillendirdiği kültürü ortadan kaldırmaya bile, onu modernleştirmek amacıyla harekete geçmiştir.

Türkiye’de modernleşme ve kültürel değişimin esas itibariyle zorlayıcı karakter kazanması da istenilen sonucu elde etmeye yetmemiş, toplumu değiştirme teşebbüsleri “bizi yıkımdan kurtaramayan bir elit tabakanın kendi kendini çoğaltmasından başka bir işe yaramamıştır”¹³⁷. Türk aydını, üstlendiği misyonu yerine getirmek bir yana, halk nazarındaki itibarını da yitirmiştir. Yönünü Batıya

¹³⁴ YENİÇERİ, Özcan, a.g.m., s.60.

¹³⁵ GÜNGÖR, Erol, *Türk Kültürü ve Milliyetçilik*, Ötüken Neşriyat A.Ş. 14.Basım, İstanbul 1999, s.33.

¹³⁶ KAPLAN, Mehmet, a.g.e., s.138.

¹³⁷ GÜNGÖR, Erol, a.g.e, s.38.

çeviren aydın, günden güne halktan kopmuş; halkı ile bütünleşme yerine, dayatmacı bir değişime önderlik etmiştir.

Türkiye'deki değişim Batı örnek alınarak, onlara benzeme hareketleri haline dönmüştür. Sanayileşme sonrasında Batı medeniyetinin Avrupa'ya kazandırdığı üstünlük, Türk aydınlarını böyle bir modelin gereklerine uymaya heveskar etmiştir. Aydınların bu tavrı, taklitçilikten öteye geçememiş, "halk kitlelerine gitgide yabancı kalan yeni bir zümrenin doğuşu"¹³⁸ ile halk-aydın kopukluğu hız kazanmıştır.

Özetle belirtecek olursak, Türkiye'de halkı halka rağmen yöneten yöneticiler nasıl demokrasinin önünde engel teşkil ediyorsa; "...her konuda uzman olduğunu iddia eden, tepeden bakıcı aydın sınıfı"¹³⁹ da demokrasinin önünde engel teşkil etmiştir. Bu bağlamda, Türkiye'de çeşitli tarihlerde yapılan darbelere meşruiyet verenlerin hukuk profesörleri¹⁴⁰ olduğu dikkate alınrsa, demokrasinin ülkemizde neden yerleşemediği de kolayca anlaşılır. Aydınların bu tutumu, toplumun temel dinamiklerinden biri olan sivil toplum örgütlerinin oluşumunu ve dolayısı ile iktidarı sınırlandırıcı güce ulaşmasını da engellemiştir.

3.11.KÜLTÜREL FARKLILIKLARIN ROLÜ

Yeryüzünde hiçbir devlet yoktur ki, o devletin ülkesi üzerinde yaşayanların tümü aynı ırktan yada aynı dili konuşup, aynı dine mensup olsunlar. Ekonomik, psikolojik, sosyolojik sebeplerin yanında savaşlar, sınırların değişmesi gibi faktörlerle toplumlar homojen yapılarından kopmuşlardır. Bu kopuş farklılıkların su yüzüne çıkmasına sebep olmuştur. Farklılıklar var olacaktır; asıl önemli olan farklılıklardan doğan hakları, diğerlerinden üstün tutmamaktır.

İmparatorluğun dağılmasından sonra, milli kimliğin istenilen seviyede oluşamaması, yani milletleşmenin tamamlanamamış bulunması "milli kimliğin yarılması denilen bir süreci gündeme getirmiştir"¹⁴¹. Türk milletine mensup olma duygusunun yoğun bir şekilde hissedildiği, etnik köken ve din kardeşliği gibi

¹³⁸ GÜNGÖR, Erol, a.g.e., s.198.

¹³⁹ YENİÇERİ, Özcan, "Türkiye'de Sivil Toplumun Gelişmemesinin Nedenleri", s.58.

¹⁴⁰ YENİÇERİ, Özcan, a.g.m., s.61.

¹⁴¹ TÜRKDOĞAN, Orhan, a.g.e., s.314.

birleştirici unsurların %90'a vardığı tespit edilen ülkemizde, halen heterojenlikten bahsedilmesi, etniklik düşüncesinin körtüklenmesi ve gerçeklerin ters yüz edilmesinin göstergesidir. Demokrasinin beşiği sayılan ülkelerde farklılıkların bir arada barındığı, devlet ve ülke bütünlüğüne zarar gelmediği düşünüldüğünde; ülkemizde yaratılmaya çalışılan etnisite bilinci ve ayrılıkçı düşünceleri demokrasi ile bağdaştırmak mümkün değildir. Ergil'in Doğu sorunu ile ilgili olarak yaptığı çalışmasında IRA ve ETA'yı model olarak sunması, Türkiye gerçeği ile bağdaşmamaktadır. Ergil'in de belirttiği gibi, "Kuzey İrlanda sorunu, temelinde Katolik-Protestan farklılığından çok, Britanya monarşisinin, adayı elinde tutmak istemesinden kaynaklanmıştır"¹⁴²

Durumu ülkemiz açısından değerlendirecek olursak; Kurtuluş Savaşı sırasında (Kürt kimliği kazandırılmaya çalışılan vatandaşlarımızla) düşmana karşı omuz omuza mücadele verildiğini, özellikle de kültür ve dini açıdan hiç farklılık bulunmadığını görürüz. Yaşanan terör sorununu, Kürt sorunu olarak göstermek ve gündemde tutmak Türkiye'yi bölmek isteyenlerin emellerine alet olmaktır. Israrla vurgulandığı gibi, Türkiye mozaik kültürün varolduğu bir kavimler kapısı da değildir. Suni şekilde yaratılmaya çalışılan farklılıklar incelendiğinde, özellikle kültürel anlamda farklılık değil, birlik ve bütünlüğün var olduğu anlaşılacaktır.

3.11.1.Dil

Dil, kültürün ana unsurudur. Uluslar, dil sayesinde kültür birliğine ulaşırlar. Milli kültürün oluşması ve gelecek nesillere aktarılması ancak "dil" le mümkündür. Dil, ulusların hayat tarzını şekillendiren kültürün ana ögesi, yani hazinesidir. "...bir milletin dil ile ifade ettiği sözlü, yazılı her şey kültür kavramına girer"¹⁴³ ki, bu da bize dilin kültürün temel ögesi olduğunu gösterir.

Milli birliğin oluşturulmasında ortak kültür, ortak kültürün yaratılmasında da ortak dil çok önemli bir rol oynar. Bir ülkede birlik ve bütünlüğü sağlamanın da, yıkmanın da yolu dilden geçer. Farklı kültürlerden, farklı ırklardan birçok insanın bir araya geldiği Amerika'da dil sayesinde birlik ve beraberlik şuuru yaratılmıştır. "Böl

¹⁴² ERGİL,Doğu, **Doğu Sorunu: Teşhisler ve Tespitler**, Özel Araştırma Raporu, Stratejik Araştırmalar Dizisi:1, Temmuz 1995, s.124.

¹⁴³ KAPLAN,Mehmet, **Kültür ve Dil** ,Dergah Yayınlar, 15.Basım, Ankara 2002, s.139.

ve yönet” politikasını çok ustaca kullanan Sovyetler, Türk topluluklarını, ayrı cumhuriyetler haline getirmekle kalmamışlar, küçük şive farklarını abartarak ayrı diller yaratmışlardır. Rusça resmi dil olarak kabul edildiğinden, Türkler de onu öğrenmek zorunda bırakılmışlardır¹⁴⁴.

Dil, bir milletin kültür hazinesidir. Dilini kaybeden bir millet, milletlik vasfını kaybetmiş demektir. Fransa, 1976 yılında kabul ettiği yasa ile, Fransa’da etnik ve dil azınlıkları bulunduğunun kabul edilemeyeceğini benimsemiştir¹⁴⁵. Fransa’nın da içinde bulunduğu bazı ülkelerin Türkiye söz konusu olduğunda, “...aslında Türkçe’den ve sonrası birçok milletlerin dillerinden toplanmış özel bir lisan”¹⁴⁶ olan Kürtçe’nin başlı başına bir dil olduğunu ileri sürmeleri ve bunu Kürt kimliği yaratmak için kullanmaları Türkiye’yi bölme amaçlarının göstergesidir. Kürtçenin başlıbaşına bir dil olmadığı Saint Petersburg Akademisine de doğrulanmıştır. Bu akademinin yayımladığı “...8308 sözlü Kürtçe-Rusça-Almanca Lûgat kitabında 3083 sözün Türk (Eski Türkmençe) olduğu belirtilmektedir”¹⁴⁷. Kaldı ki, Orhun Anıtlarında günümüz Anadolu Türkçe’sinde bulunmayan, ama bugünkü Anadolu Kürtçe’sinde bulunan 532 sözcük vardır. Yenisey Anıtlarında Uygur Hakanının (Ey Kürt Beyleri) diye halkına seslendiği de bilinmektedir¹⁴⁸. Kürtçe’nin farklı lehçelerden oluştuğu ve bu lehçeleri konuşanların çoğunun karşılıklı olarak birbirini anlayamadıkları¹⁴⁹ Bruinessen tarafından da tespit edilmiştir. Durum böyle iken, yani Kürtçe konuşanların bile kendi aralarında anlaşamadıkları tespit edilmişken, bu dilin Kürt kimliğini ispatta; dini, kültürü, değerleri aynı olan bu insanların Türklerden farklı imiş gibi gösterilmesi gayretlerine araç edilmesine katılmak mümkün değildir. Kaldı ki, Kürtçe konuşan birçok aşiret tanınmış Oğuz-Türkmen boylarının adını taşımaktadır. Söğüt ve Balıkesir yöresinde Türkçe konuşan, ancak

¹⁴⁴ KAPLAN, Mehmet, a.g.e., s.119.

¹⁴⁵ SAVAŞ, Vural, *İrtica ve Bölücülüğe Karşı Militan Demokrasi*, Bilgi Yayınevi, 3.Baskı, Ankara 2000, s.87.

¹⁴⁶ FIRAT, M.Şerif, *Doğu İlleri ve Varto Tarihi*, İstanbul, 1945, s.23.

¹⁴⁷ YAVUZ, Edip, *Tarih Boyunca Türk Kavimleri*, Kurtuluş Matbaası, Ankara 1968, s.422.

¹⁴⁸ TÜRKDOĞAN, Orhan, “Etnik Sosyoloji” Timaş Yayınları, 3.Baskı, İstanbul 1999, s.179.

¹⁴⁹ BRUINESSEN, Maotin Van, “Kürt Toplumunu, Etnisite, Ulusçuluk ve Mülteci Sorunları, Kürtler, Çev., Yavuz ALOGAN, Cep Kitapları A.Ş., İstanbul 1994, s.40.

Güneydoğu Anadolu'nun bazı yörelerinde ise hem Türkçe, hem Kürtçe konuşan "Karakeçililer" buna güzel bir örnek teşkil etmektedir¹⁵⁰.

Türkiye'de dil yönünden bölünmüşlükten bahsetmenin imkanı yoktur. Zaten demokrasi de bölünme demek değildir. Demokrasi, farklılıkların bir arada, uyum içinde yaşamasını gerekli kılar. Demokrasinin özünde farklılıkların uyumu ve birlikteliği vardır. Türkiye'de ayrılıkçılığı ve bölünmeyi körükleyenlerin dil farklılığını gündeme getirmelerini haklı kılacak bir gerekçe mevcut değildir. Azınlık statüsü tanınmış olanların dışında, dilde bölünmüşlük iddiaları gerçeklerin kasıtlı olarak ters yüz edilmesi anlamına gelmektedir. Özetle, "Benzerlikleri göz ardı edip, farklılıkları özendirip, geliştiren yaklaşımlar onlarca fedakarlık sonucu inşa edilen birlikteliğe karşı kurulmuş bir komplodur"¹⁵¹. Bu komploya verilecek kurban dil olmamalıdır. Çünkü dil, bir milletin geçmişini geleceğe taşıyacak en güçlü araçtır.

3.11.2.Etnik

Türkiye, gerek jeostratejik, gerekse jeopolitik olarak sahip olduğu öneme paralel olarak daima yakın ve uzak komşularının tehdidi altında ola gelmiştir. Boyut ve dozu zamana göre değişmek üzere; kimi zaman sıcak, kimi zamansa soğuk savaşın mücadele alanı olmuştur. İç politika tedbirlerinin yetersiz kaldığı zamanlarda ise bu tehditler doruk noktasına ulaşmıştır. Türkiye'de müşterek kültür mirasına mensup ve aslen Türk olan grupların zamanla kendi kültürlerinden koparılmak istenmeleri, yani farklılık şuuru verilmek istenmesi dış ve iç mihrakların hedefini teşkil etmektedir.

Osmanlı İmparatorluğu I.Dünya Savaşı sonunda dağılma sürecini tamamlamış, bünyesindeki etnik gruplar imparatorluktan ayrılarak bağımsız devletler kurmuşlardır. 1071 Malazgirt Savaşı ile Türklerin hakim olduğu Anadolu toprakları ise düşman işgalinden, Türk kültürünü paylaşan insanlarca kurtarılmıştır. Bugün Türk kimliği dışında, etnik bir grup gibi gösterilmeye çalışılan Kürtlerle omuz omuza verilerek kazanılan Kurtuluş Savaşından sonra, Türkiye'de Lozan'da azınlık statüsü

¹⁵⁰ ERKAL, Mustafa E., *Bölge Açısından Az Gelişmişlik*, Der Yayınları, 2.Basım, İstanbul 1990, s.107.

¹⁵¹ YENİÇERİ, Özcan, a.g.e., s.92.

verilen gayri müslimler dışında kültürel etnik grup kalmamıştır. “Türk milletine mensup olma duygusunun hissedildiği, vatandaşlık duygusu, köken ve din kardeşliği gibi birleştirici unsurların %85’e vardığı”¹⁵² tespit edilen ülkemizde, insanları biyolojik tasnife tabi tutarak farklılık yaratmaya çalışmak sosyolojik gerçeklerden uzaklaşmayı ifade eder. Kaldı ki, biyolojik farklılıklar söz konusu olsa bile, belirli bir kültürü paylaşan gruplar eğer bir topluma mensup olma bilincine ulaşmışlar ve aynı kültür potasında erimişlerse böyle bir toplum homojen yapılıdır. Homojen yapılı olmayan ülkelerin (Belçika, İsviçre gibi) kültürel çeşitlilik ve farklılıklardan birlik yarattıkları ¹⁵³ bilinirken; homojen yapılı Türkiye’de suni farklılıklar yaratma çabaları “böl ve yönet” politikasına hizmettir. Bir ülkede var olan alt kültür veya etnik grup kimliği, milli kimliğe rakip değil, milli kimliği tamamlayan unsurlardır. Etnik grubun varlığı, yaşama tarzı farklılığı varsa söz konusu olur. Bu anlamda “azınlık” ve “etnik” farklılaşmadan ne anlaşılması gerektiğinin altı çok iyi çizilmelidir.

Bir toplum içindeki azınlık ve çoğunluk ayrımıyla yakından ilgili olan etnik farklılaşma, Amerikan sosyolojisine göre, “etnik grubu belirleyen ilkeler daha ziyade egemen ve azınlık grupları arasındaki ilişkilere dayanır”¹⁵⁴. Etnik grubu, milliyet grubu ile eş anlamlı kullanan sosyolog Sorokin’e göre, “aynı dili konuşan ve aynı kültür değerlerine ortak olan fertler milliyet ve etnik grubu teşkil ederler”¹⁵⁵. Bu anlamda etnik grubun varlığından söz edebilmek için, “...ana kültür kalıbından dilde, dinde, görenek ve geleneklerde, edebiyatta, mimaride, sosyal hayatın her bir parçasında tamamen farklılık söz konusu olmalıdır”¹⁵⁶. Bunun için etnik kimlik kazandırılmaya adeta zorlanan Kürtlerin “... ayrı dine bağlı olmadıkları gibi, aynı dili de konuşma”¹⁵⁷ dıkları Bruinessen tarafından da teyit edilmiştir. Milliyet gazetesinin 1993 yılında 15.683 kişiye uygulanan anket sonuçlarına göre, ankete katılanların %69’unun kendilerini Türk, %21’inin Müslüman-Türk hissettiklerini”¹⁵⁸ açıklamalarına karşılık ki ankete katılanların sadece %3.7’si kendilerini Türk

¹⁵² ERKAL, Mustafa E., a.g.e., s.98.

¹⁵³ Daha geniş bilgi için bkz. LIPSON, *Demokratik Uygurlık*, s.123-130.

¹⁵⁴ TÜRKDOĞAN, Orhan, a.g.e., s.105.

¹⁵⁵ TÜRKDOĞAN, Orhan, a.g.e., s.105.

¹⁵⁶ ERKAL, Mustafa E., a.g.e., s.98.

¹⁵⁷ BRUİNESSEN, Martin Van, a.g.e., s.39.

¹⁵⁸ TÜRKDOĞAN, Orhan, a.g.e., s.39.

olmanın dışında kimliklendirmişlerdir.-Türkiye’de 47 etnik grubun bulunduğu tezini savunanların iyi niyetinden, yaptıkları çalışmaların bilimselliğinden şüphe duymamak mümkün değildir. Bilimsellikten uzak bir iddia da Dowall’a aittir. Cumhuriyetin ilanından sonra dış mihrakların desteği ile çıkarılan isyanlarda “...özellikle Doğu Anadolu’daki Dersim (şimdiki adı Tunceli) bölgesinde yüz binlerce Kürt”¹⁵⁹ün yok edildiği iddiaları gerçekleri ters-yüz etmektedir. “Yüzbinlerce” insanın yok edilmesi iddialarının, o dönemin şehir nüfusları dikkate alındığında bile imkansız olduğu kolayca anlaşılacaktır. Doğu Anadolu’daki Türk Silahlı Kuvvetlerinin varlığını bile Kürt sorununa bağlayan Dowall, devletin Kürtlerin varlığını, onları “dağ Türkleri” olarak tanımlayıp inkar ettiğini ve bu yüzden de Kürt siyasal eylemcilerinin solcu Türk partilerine güvendiklerini belirtirken, diğer partilerde yer alan ve devletin önemli kademelerine gelen Kürtleri gözardı etmektedir. Kürtlerin kökeni hakkında ileri sürülen iddialar çok ve çeşitlidir. “Yenisey bölgesinde ve Belh dolaylarında Kürt adında bir Türk boyu bulunduğu kesin olarak tespit edilmiş bulunmakta”¹⁶⁰ iken, tersinin iddia edilmesi, ülkemizde etniklik şuurunu körükleme amacıyla yapılan girişimlerdir. Kısacası, “Türküm diye açan çiçeğin, meyvesinin Kürt olduğu”¹⁶¹ iddiası, gaflet ve ihanetin dünden bugüne devam eden uzantısıdır.

Lozan Anlaşması ile gayri Müslimlerin azınlık statüsünde olduğu kabul edilmiştir. Azınlık statüsü tanınan Ermenilerin Türkiye’deki nüfusu 55.000; Rumların 1500-2000, Musevilerin 25.000’dir. Bunların dışında kalan ve Güneydoğu Anadolu’da az sayıda bulunan Süryani, Keldani, Asuri gibi Hıristiyan gruplar 1980’den sonra Avrupa’ya göç ettiklerinden nüfusları iyice azalmıştır¹⁶². Bilimsel olmaktan çok oryantalist bir yaklaşımla, Yörükler, Türkmenler, Azeri Türkleri, Uygurlar, Kırgızlar, Özbekler, Noyanlar, Kırım Tatarları, Balkarlar, Karaçaylar, Kazaklar, Tahtacılar, Çepniler, Alevi ve Sünni Türk ayrımları, Şii ve Karapapak türü Azeri ayrımları, Alevi-Sünni Türkmen ayrımları, Bulgaristan ve Balkan

¹⁵⁹ DOWALL, David Mc, “Kürt Sorunu: Tarihsel Bir Bakış” Kürtler, Çev.Yavuz ALOGAN, Cep Kitapları A.Ş., İstanbul 1994, s.23.

¹⁶⁰ BİLGİSEVEN, Amiran Kurtkan, Türkiye’de Sosyal Çözülme Tehlikeleri, Filiz Kitabevi, İstanbul 1990, s.67.s.67.

¹⁶¹ BİLGİSEVEN, Amiran Kurtkan, a.g.e., s.71.

¹⁶² ORAN, Baskın, Küreselleşme ve Azınlıklar, İmaj Yayıncılık, 3. Basım, Ankara 2000, s.123.

lkelerinden gelen Müslüman Türk göçmenlerini etnik gruplar ¹⁶³ olarak göstermek ve ülkemizi etnik havuz olarak değerlendirmek gafletten de öte ihanetin göstergesidir.

3.11.3.Din-Mezhep

Türkiye Cumhuriyeti, potansiyel olarak rahatsız edilmeye müsait bir coğrafya üzerinde kurulmuştur. Bu zellik yakın ve uzak komşularımız tarafından sürekli bir istismar ve saldırı alanı olarak görülmüştür. İnan'da kurulan Safavi Devletinin başındaki şah İsmail'in Osmanlı idaresindeki topraklara sahip olabilmek için yaptığı faaliyetler ve sebep olduğu mezhep savaşları bilinen en önemli tarihi örneklerdendir.

Osmanlı İmparatorluğunda uygulanan Millet Sistemine göre yalnızca "gayri Müslimler" azınlık olarak tanımlanmış, İslam dini dışındaki dinler ve hatta mezhepler birer "millet" kabul edilip ayrı ayrı örgütlenirken, tüm Müslümanlar "mmet" sayılmıştır. Museviler haricindeki gayri müslim azınlıkların (Hıristiyanlar) Avrupa lkeleri tarafından korumaya alınmaları, imparatorluğun zayıflamasıyla birlikte iişlerimize karışmalarının başlıca sebebini oluřturmuştur¹⁶⁴. Lozan'da sadece gayri müslimlerin azınlık sayılması, Türk heyetinin zorlu mücadelesi sonucunda olmuştur. Esasen, "bizim kültürümüzde dini azınlık dışında bir azınlık aramak mümkün değildir"¹⁶⁵. Anayasamızın 11.maddesi "herkes dil, ırk, renk....ayrımı gözetilmeksizin eşittir" ibaresini taşımaktadır. Böyle bir yaklaşım, sosyal bütünlüğün temelinde "kültürel değerler" in yattığına işaret eden önemli bir göstergedir. Halkın %98'inin Müslüman olması dini bütünlüğün ve homojenliğin delilidir.

Türkiye'de din yönünden farklılıklar aramak art niyetten öteye bir anlam taşımaz. Azınlıkların da ibadet ve dini inançlarını serbestçe yaşamalarına karışma söz konusu değildir. Dini grup ve cemaatlerin inançlarını yaşamalarını sağlamak ve bu yönde onlara kolaylık sağlamak, Türk Milletinin kültürel geleneğinin ayrılmaz parçasıdır. Ancak dini bölünmüşlük söz konusu bile değilken; bazı mihrakların

¹⁶³ TüRKDOğAN, Orhan, a.g.e., s.110.

¹⁶⁴ ORAN, Baskın, a.g.e., s.134.

¹⁶⁵ ERKAL, Mustafa E., *Etnik Tuzak*, Turan Kültür Vakfı Yayınları, 4.Baskı, İstanbul 1994,s.36.

mezhep ayrılığını körüklediği gözlenmektedir. Bilgiseven, bazı mihrakların mezhepler konusundaki faaliyetlerini şöyle açıklamaktadır:

“İslam dışında kalan bazı mihrakların Alevi Türklüğü üzerinde yaratmaya çalıştıkları etkiler iki noktada toplanmıştır. Önce bu mihrakların dini açıdan bir etkileme faaliyetine giriştiklerini ve Alevi Türklerin bazı adetlerini ve felsefelerini Hıristiyanlığa yakın göstererek onları Türk-İslam dünyasına yabancılaştırmaya çalıştıkları ifade edilebilir. İkinci olarak, Türk-İslam kültürüne yabancılaştırılması hedeflenen Alevi soydaşlarımızın aynı zamanda siyasi bağımsızlık ister hale getirilmek üzere propagandaya maruz bırakıldıkları gerçeğine de işaret edebilir”¹⁶⁶.

Bilgiseven’in tespitinde görüldüğü gibi, kök olarak İslam’a bağlı dalları temsil eden mezhepler konusu, dış mihraklar tarafından “tehdit alanı” olarak algılanmakta ve ülke bütünlüğünü parçalamaya yönelik faaliyetlerin merkezini teşkil etmektedir. Bu konuda yakın komşumuz İran’ın özellikle Türkiye’ye yönelik “Şia merkezli siyasal İslam’a dayalı rejim ihraç gayretleri”¹⁶⁷ dikkat çekicidir. Dini bölünmüşlük adına olmasa da, başta Almanya olmak üzere birçok ülkenin Türkiye Cumhuriyeti rejimine yönelik bir tehdit oluşturan dini grup ve cemaatlerin (C.Kaplan örneği bunlardan sadece birisidir) faaliyetlerine izin vermesi ve ısrarı da Türkiye için önemli bir tehdidin varlığına işaret etmektedir.

Lozan Anlaşmasında kabul edildiği şekilde, Gayri Müslimler dışında, Türkiye’de dinsel bölünmüşlük gayreti içine girmek, ihanetle eş anlamlıdır. Aynı dini paylaşan insanlar arasında mezhep ayrılığının uç noktalara çekilmek istenmesinin altında Türkiye’yi bölme gayretleri yatmaktadır. Türkiye’de Hıristiyan misyonerlerin faaliyetleri de ayrı bir tehdit unsurudur. Bu tür faaliyetlerin gerisinde de Türkiye’yi bölme çabaları vardır.

3.11.4.Coğrafi Farklılık

Her ülkenin kendine has coğrafi özellikleri vardır. Coğrafi özellikler ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal alanlar olmak üzere toplumların düşünüş ve yaşayışını

¹⁶⁶ BİLGİSEVEN, Amiran Kurtkan, a.g.e., s.145.

¹⁶⁷ ÜTÜK, Kazım, “Araf’taki Ülke İran” 2023 Dergisi, S.14, Haziran 2002, s.9.

etkilemektedir. Coğrafi özellikler itibariyle Türkiye 7 bölgeye ayrılmıştır. “Halkın teşkil ettiği farklı cemaat zümreleri içinde, karşılıklı münasebetleri ve içten bağlılıkları organize eden belirli bir saha”¹⁶⁸ yı ifade eden bölgelerin belirlenmesinde belirli kriterler dikkate alınmaktadır. Bu kriterler, iktisadi faaliyetin şekli; gelir seviyesi, coğrafi durum, nüfusun sosyal ve ekonomik özellikleri olabilir.

Bir ülkenin coğrafi konumu, ekonomi, sosyal yaşam, kültürel değerler üzerinde nasıl etkiliyse; sosyal gelişmenin ortaya çıkabilmesi için insan unsurunun fiziki çevreyi etkilemesi de o derece önemlidir. Ancak hiçbir ülke yoktur ki, top yekun bütün bölgeleri ile aynı oranda kalkınmış olsun. İklim, nüfus yoğunluğu, eğitilmiş iş gücü, yatırım kolaylığı, ulaşım gibi sebepler bazı bölgeleri çekim merkezi haline getirebilmektedir. Çekim merkezi bölgeye uzaklık veya yakınlık, diğer bölgelerin gelişim ve kalkınmışlığını dolaylı da olsa etkilemektedir.

Ülkemizde de bölgeler arası ekonomik, sosyal ve kültürel dengesizlikler var olagelmıştır. Konu üzerinde planlı kalkınma dönemine geçişle birlikte önemle durulmaya başlanmış; “kalkınma planı kavramı, kamuoyuna, Batı tipi demokratik düzenin bir ön koşulu olarak sunulmuştur”¹⁶⁹ Birinci Beş Yıllık Planda, geri kalmış bölgelerde yatırım yapacaklara %50 vergi indirimi, bölge kalkınması amacına yönelik yatırımlara da %40 indirim tanınmıştır. İkinci Beş Yıllık Planda, az gelişmiş bölgelerde yatırımın yoğunlaştırılması kararlaştırılmış; Doğu Anadolu Bölgesi için özel bölge planı yapılması kabul edilmişse de sonuç itibariyle gerçekleştirilememiştir. Daha da önemlisi, az gelişmiş yörelerdeki yatırımları özendirme uygulamasından istenen sonuç alınamamıştır. Az gelişmiş yörelerin tespiti çalışmasını yürüten DPT, 1972 yılı itibariyle 40 ili ve 50 ilçeyi az gelişmiş olarak tespit etmiştir. Az gelişmiş yöreler içinde yer alan 40 ilin 19’unu Doğu ve Güneydoğu Anadolu illeri teşkil etmektedir¹⁷⁰. Bölgeler arasındaki gelişmişlik farkları ve sorunun çözümü ile ilgili öneriler daha sonraki planlamalarda da üzerinde önemle durulan konu olma özelliğini korumuştur.

¹⁶⁸ ERKAL, Mustafa E., a.g.e., s.16.

¹⁶⁹ KONGAR, Emre, a.g.e., s.363.

¹⁷⁰ ERKAL, Mustafa E., Sosyoloji, ss..322-323.

Bölgeler arasındaki gelişmişlik farkı sadece bizim ülkemize mahsus değildir. İngiltere, Sovyetler Birliği gibi gelişmiş ülkelerde de aynı sorunlar yaşanmaktadır. Bölgeler arası dengesizlik ve farklılaşma, genellikle bölge kaynaklarının iyi kullanılmaması ve bölge ekonomisinin ülke ekonomisi içinde değerlendirilmemesinden doğmaktadır. Coğrafi farklılıklar sonucu ortaya çıkan bölgeler arası dengesizlik şekillerini üç ana başlıkta özetlemek mümkündür:¹⁷¹

1. Tabii ve coğrafi dengesizlik. Bu çeşit dengesizlikler, fizik şartlarının ve tabii kaynakların doğrudan doğruya bir sonucunu teşkil ederler. Örneğin, maden bölgeleri gibi. Bu durumda, tabii veya coğrafi dengesizlik aynı zamanda ekonomik bir dengesizliğin ortaya çıkmasına da sebep olabilir.

2. Ekonomik veya fonksiyonel dengesizlikler. Bu çeşit dengesizliğe sahip bir ekonomide, aynı üretim faktörleri, farklı pazarları olan farklı bölgelerde farklı kazançlar elde ederler.

3. Diğer bir üçüncü dengesizlik çeşidi de, sosyal dengesizliktir. Bundan da çeşitli bölgelerde yaşayan insanların faydalandıkları sosyal hizmetlerin miktar ve kaliteleri arasındaki farklar şeklinde kendini gösterir. Bu farklar sosyal dengesizlik içinde düşünülebilen eğitim, kültür ve sağlık hizmetleri sahasında ortaya çıkabilir.

Bölgeler arası dengesizlikler, dış politikada emperyalist strateji uygulayan ülkelerin azınlık ırkçılığı ve mezhep çatışmalarını körükleyerek, Türkiye'nin gelişme hedeflerini sınırlamalarına da zemin hazırlamaktadır. Bu durum içte sosyal barışı, birlik ve bütünlüğü tehdit ederken, dış politikada Türkiye'nin önünü tıkamaktadır. Devlet, bölgeler arası dengesizlikleri giderici ekonomik, sosyal ve kültürel tedbirleri almak zorundadır. Ekonomik anlamda istismara en açık bölgelerimizden biri olan Doğu Anadolu'daki kalkınmada öncelikli yöre illerinden devletin aldığı verginin 6 katı hizmet yatırımı olarak götürülmektedir. İmar ve İskan Bakanlığının tüm yatırım harcamalarının %40'ı Doğu'ya yapıldığı gibi, 1984-1988 döneminde kamu yatırımları (282 milyar TL) bölgeden toplanan vergilerin (105 Milyar TL) üç katına ulaşmıştır¹⁷². Kaldı ki, bu bölgemizden daha az gelişmiş yörelerimiz vardır.

¹⁷¹ ERKAL Mustafa E., *Bölge Açısından Azgelişmişlik*, "Bölge....", s.39.

¹⁷² ERKAL, Mustafa E., a.g.e., s.331.

Bölgeler arası dengesizlikler bir yandan dış mihraklarca, bir yandan da, başta siyasetçiler olmak üzere, birçok çevre tarafından istismar edilmektedir. Sosyal barışın tam sağlanamaması ve siyasi istikrarsızlığın artışı, demokrasi kültürünün gelişme ve yerleşmesini geciktirmektedir.

3.12.AZGELİŞMİŞLİĞİN ROLÜ

Neoklasik iktisatçıların “kapitalist gelişmelerinde gecikmiş veya kalkınma yarışına geç başlamış”¹⁷³ ülkeleri anlatmada kullandıkları az gelişmişlik veya geri kalmışlık kavramını, fert başına düşen milli geliri, ileri sanayi ülkelerinin fert başına düşen milli gelirlerinden önemli ölçüde düşük olan ekonomiler olarak belirtmek mümkündür.

Kavramın daha iyi anlaşılabilmesi açısından, öncelikle az gelişmişliği gelişmişlikten ayıran belirtileri ve hangi etkenlerin az gelişmişliği doğurduğunun ortaya konması gerekmektedir. Bir başka ifade ile, az gelişmiş ülkelerin hangi özelliklere sahip olduğunun ortaya konulması gerekmektedir. Bir ülkenin az gelişmişliğinin ölçüsü kabul edilen belirti ve özellikleri, gelişmiş bir ülkede görmek mümkün değildir.

Az gelişmişliğin belirti ve özelliklerini kısaca şu şekilde ifade etmek mümkündür:

“Bir ülkede okur-yazar olmayanların çoğunlukta olması, kadının erkekten aşağı tutulması, beslenme yetersizliği, sağlığı korumada yetersizlik, milli ve iktisadi bütünlüğün zayıflığı, yapısal işsizlik, ortalama ulusal gelirin düşüklüğü, sınırlı bir sanayileşme, tarımda uğraşanların çokluğu ve şişkin bir hizmet kesimi, iktisadi bakımdan özellikle, kapitalist ülkelere bağımlılık”¹⁷⁴.

Bunlara; yüksek doğum artış oranı, yüksek ölüm oranı ve ortalama ömrün kısa olması; kırsal nüfusun aşırı kalabalıklığı, mevcut teknolojinin ilkel olması, haberleşme ve ulaşım araçlarının yetersiz olması...gibi özellikleri de ilave edebiliriz.

¹⁷³ BAŞKAYA, Fikret, *Az gelişmişliğin Sürekliliği*, İmge Kitapevi, 4.Baskı, Ankara 2001, s.45.

¹⁷⁴ TANİLLİ, Server, *Uygarlık Tarihi*, s.281.

Bir diğerk önemli etken de azgelişmiş ülkelerin içinde buldukları “sermaye ve vasıflı emek kıtlığı”¹⁷⁵dır.

Azgelişmiş ülkelerin bütün bunlara ilaveten, belki de en önemli niteliklerinden biri “yabancı devletlerin çıkarınca yürüyen ve göz göre göre bağımlılığı zorunlu kılan bir ekonomik düzen”¹⁷⁶ e sahip olmalarıdır. Bu bağımlılık dolayısıyla gelişmiş sanayi ülkeleri, azgelişmiş ülkelere, ayakta duracak kadar yardım etmekte, verdiklerinin çok fazlasını başka yollardan geri almaktadırlar.

Azgelişmişliği, birçok etkeni bir araya getirerek açıklamak mümkündür. Yani tek bir etkene bağlayarak azgelişmişliği açıklamak olası değildir. Öncelikle azgelişmişlik sürecinde kapitalizmi, dolayısı ile emperyalizm ve sömürgeciliği iyi bir şekilde tahlil etmek gerekmektedir. Çünkü azgelişmiş ülkelerin bir kısmı, siyasi bağımsızlıklarını kazanmadan önce, sömürge veya yarı-sömürge döneminden geçmişlerdir ya da böyle ilişkinin olmamasına rağmen, iktisadi bakımdan gelişmiş ülkelere bağımlı durumdadırlar.

Kurtuluş Savaşı sonrasında kurulan genç Cumhuriyet döneminde Türkiye, sanayileşmesini tamamlayamamış, 1930’dan bu yana izlenen devletçilik politikaları gelişmede yetersiz kalmıştır. Kapitalizmin itici gücü olan “burjuva sınıfının” olmayışı özel girişimciliği ve sermaye birikimini engellemiştir. Yatırımların devlet eliyle merkezden yürütülmesi ekonomiyi iyice hantallaştırmış; gelişmiş ülkelerle aramızdaki mesafe, yüksek enflasyon, iç ve dış borçların ağırlığı; sermaye yetersizliği gibi sebeplerle iyice artmıştır. Ekonomide yaşanan darboğaz, dış müdahaleleri arttırmış; bu müdahaleler ekonomi boyutunu aşarak siyasi alanlara kadar uzanmıştır.

¹⁷⁵ SZENTES, Tomas, *Azgelişmişlik ve Sosyalizm*, Der.Atilla AKSOY, Gözlem Yayınları, 1.Baskı, İstanbul 1975, s.20.

¹⁷⁶ CEM, İsmail, *Türkiye’de Geri Kalmışlığın Tarihi*, Cem Yayınları, 14.Basım, İstanbul, 1999, s.373.

3.13.EKONOMİNİN ROLÜ

Demokrasi, esas olarak, siyaset bilimcilerin ilgi alanına giren bir konu olma özelliği taşıyorsa da, “ekonominin bir demokrasi boyutunun, demokrasinin de bir ekonomi boyutunun olduğu”¹⁷⁷ öteden beri tartışıla gelmiştir.

Bir ülkede demokrasinin yerleşmiş olması, ekonomi açısından ne kadar önemliyse; ekonomik gelişme de o ülkenin demokratikleşmesinde önemli bir yere sahiptir. Çünkü demokrasinin ekonomik boyutu, “siyasi iktidarların ekonomik alanda aldıkları kararların ve kullandıkları inisiyatiflerin, demokrasinin ekonomik ve siyasi kurum ve kurallarıyla uyumluluk derecesini gösterir”¹⁷⁸. Bu uyumun gerçekleşme derecesine bağlı olarak, her toplumun varlığını sürdürmesinde en üst düzeydeki hedefleri oluşturan, sosyal barış, sosyal adalet ve sosyal dengenin sağlanması mümkün hale gelecektir.

Ekonomik olayların sonuçları nasıl ki toplum yaşamı üzerinde önemli etkilere sahipse, o ülkede uygulanan siyaset de ekonomiyi belirlemede aynı öneme sahiptir. Yani, “Demokrasi mi ekonomik gelişmeyi sağlar, yoksa ekonominin gelişmişliği mi demokrasiyi işler hale getirir ?” gibi bir sorunun cevabı, “bunları bir madalyonun iki yüzü olarak görmek gerekir” şeklinde olacaktır. Çünkü demokrasinin işlerlik kazanmasına engel olan siyasi yozlaşmanın bir ayağını ekonomi oluşturmaktadır. Esasen siyasi demokrasi, “toplumları ekonomik ve sosyal demokrasiye götürmedikçe”¹⁷⁹ zayıf kalmaya mahkum olacaktır. Demokrasiden uzaklaşmanın ekonomik hayata yansımalarına baktığımızda, karşımıza bir takım göstergeler çıkmaktadır. Bunları; enflasyon, borçlanma, kapitalist sınıfın oluşmaması şeklinde sıralayabiliriz.

3.13.1.Enflasyon

“Bir ekonomide para miktarının, yine o ekonomideki mal ve hizmet miktarına nazaran daha fazla artması nedeniyle fiyatlar genel düzeyinde ortaya çıkan sürekli ve

¹⁷⁷ TÜRKKAN, Erdal, *Ekonomi ve Demokrasi*, Turhan Kitapevi, Ankara 1996, s.1.

¹⁷⁸ TÜRKKAN, Erdal, a.g.e., s.11.

¹⁷⁹ TANİLLİ, Server, *İnsanlığı Nasıl Bir Gelecek Bekliyor*, s.15.

önemli bir artış¹⁸⁰ olarak tanımlanan enflasyon, “ekonomiyi olduğu kadar demokrasiyi de çok yönlü olarak tahrip eden bir olgudur”¹⁸¹. Enflasyon, öncelikle gelir dağılımının sabit gelirliler dediğimiz işçi, memur aleyhine bozulmasıdır ki, özellikle bu kesimlerin tasarruf isteklerini de yok eder. Enflasyon ülkenin dış ticaretini bozmakla kalmaz, ülkede yapılacak yatırımların prodüktif alanlara yapılması yerine, en çok kâr getiren alanlara kaydırılmasına yol açar. Bu durum ekonomide kaynak dağılımının bozulmasına sebep olur. Faiz oranlarının yüksek düzeyde olması, yatırımları olumsuz yönde etkilediği gibi, enflasyonist süreç içinde bazı malların fiyatları diğerlerine göre daha hızlı artar. Bu süreçte gelirlerin daha ağır bir biçimde vergilendirilmesi, kayıt dışı ekonominin genişlemesine yol açabilir.

Enflasyonun belirsizlik yaratmasının önemli bir sonucu, belirsizliğin “her türlü spekülâtif faaliyetin gerçekleştirilmesi açısından”¹⁸² uygun ortam yaratması; bunun sonucunda da haksız kazancın artması, karaborsanın yaygınlaşması gibi olguların ortaya çıkmasıdır. Enflasyonun toplumdaki çeşitli kesimler arasında yarattığı dengesizlikler, sonuçta toplumsal dayanışmayı da sınırlar ki, “toplumda başarılı olmanın tek şartının yüksek ahlaki değerlerden uzak kalmak olduğu şeklinde bir kanaatin”¹⁸³ yaygınlaşmasına ortam hazırlar. Böyle bir ortamda “ekonomik özgürlüğün, politik özgürlüğü”¹⁸⁴ gerçekleştirmesini beklemek fazla hayalcilik olur. Kısaca ifade etmek gerekirse, enflasyonun ekonomi, ekonominin de demokrasi üzerindeki etkisi siyasi iktidarın olduğu kadar, muhalefetin de göz önünde bulundurmak zorunda olduğu bir durumdur.

3.13.2. Borçlar

Az gelişmiş ülkelerde kurulan sanayiler önemli ölçüde ithalata bağımlı olarak varlıklarını sürdürmekte ve üretimini iç pazara yönelik olarak yapmaktadırlar. Bu durum, sanayinin ihtiyaç duyduğu dövizî kendisinin sağlayamaması problemini,

¹⁸⁰ PEKİN, Tefik, *Makro Ekonomi*, Bilgehan Basımevi, 3. Basım, İzmir 1993, s.49.

¹⁸¹ TÜRKKAN, Erdal, a.g.e., s.20.

¹⁸² AKTAN, Coşkun Can, *Müdahaleci Devletten Sınırlı Devlete*, Yeni Türkiye Yayınları, 1. Baskı, Ankara 1999, s.106.

¹⁸³ TÜRKKAN, Erdal, a.g.e., s.30.

¹⁸⁴ AKTAN, Coşkun, Can, *Anayasal İktisat*, İz Yayıncılık, 1. Baskı, İstanbul 1997, s.66.

dolayısı ile de mali bağımlılığı gündeme getirmektedir. Bunun sonucu olarak da borçlanma kaçınılmaz hale gelmektedir. “Yabancı devletlerden gelen ve hatalı bir alışkanlıkla tümü yardım şeklinde tanımlanan paralar”¹⁸⁵ esasen borç ve bağış şeklinde ikiye ayrılmaktadır. İster borç, isterse bağış adı altında sağlanmış olsun, sonuçta borçlanma, borçlanan ülkeyi “uluslar arası mali kuruluşlara ve özel bankalara”¹⁸⁶ giderek bağımlı kılmakta, ayrıca çok uluslu şirketlerle kurulan borç ilişkilerinin niteliği de, bağımlılığı pekiştirici etki yapmaktadır. Borçlanmanın tarihi geçmişi çok öncelere dayanmakla beraber, II.Dünya Savaşından sonra farklı bir yapıya kavuşmuştur. Bu durumu Başkaya şöyle açıklıyor:

“ II.Dünya Savaşı sonrasında az gelişmiş ülkelerde benimsenen büyüme modelleri genel olarak Batıyı taklit eden ve Batılılar tarafından önerilen modellerdi. Söz konusu büyüme modelleri, az gelişmiş ülkelerde büyümeyi finanse edecek kaynakların ve teknik bilgi birikiminin yeterli olmadığı, kaynak eksikliğinin sanayileşmiş ülkelerin katkısıyla giderilebileceği, bu ülkelerin Batının mali ve teknik desteğiyle kalkınabilecekleri görüşüne dayanıyordu. Asıl amaç ise çoğu yeni bağımsızlığa kavuşmuş bu ülkelerin Batıdan kopmasını önlemektir. Bu amaçla, önce hibe yardımları ile işe başlandı, sonra da az gelişmiş ülkelere bazı şartlarla borçlar verildi”¹⁸⁷.

Bir örnek olması bakımından, Amerikan borcunu ve bağışını dağıtan Import-Export Bank’ın ülkelere kredi verirken öne sürdüğü şartlara bakmak faydalı olacaktır:¹⁸⁸

1- Verilen borç, ülkedeki Amerikan sermayesi ile rekabete yol açabilecek alanlarda kullanılmayacaktır.

2- Karşılığının dolarla ödeneceğine dair garanti verilmelidir.

3- Borcun geri ülkede yaratacağı gelir Amerikan mallarının ithalinde kullanılacaktır.

¹⁸⁵ CEM, İsmail, a.g.e., s.374.

¹⁸⁶ BAŞKAYA, Fikret, a.g.e., s.129.

¹⁸⁷ BAŞKAYA, Fikret, a.g.e., s.167.

¹⁸⁸ CEM, İsmail, a.g.e., s.375.

Durum böyle olunca da “az gelişmiş ülkelerin yaptığı ithalat içinde Amerika’nın payı artmaktadır”¹⁸⁹. Ayrıca az gelişmiş ülkeler, genellikle ilkel madde ürettikleri için, bunları ihraç etseler bile, karşılığında sanayi ürünleri aldıkları için kayıpları kaçınılmazdır. Bu durum borçlanmayı, borçlanma da dışa bağımlılığı arttırmaktadır.

Ekonomik özgürlüğünü kazanamamış ülkeler, siyasi bağımsızlıklarını da tam anlamda sağlayamamaktadırlar. Alınan borçlar, ülkeyi ekonomik, sosyal ve siyasal anlamda dışa bağımlı hale getirmektedir.

İç ve dış borç kıskacındaki Türkiye de, bu handikapı aşamamanın sancılarını çekmektedir. Borç verme şartları ekonomik alanın dışına çıktığından, IMF ve Dünya Bankası’na olan tepkiler artmaktadır. 2003 yılında 82 milyar doları iç borç ana para ve faizi, 11.4 milyar dolar dış borç olmak üzere toplam 93.4 milyar dolar (yaklaşık 154.1 katrilyon lira) borç ödemesi yapılacaktır. Yani her Türk vatandaşı 1400 dolar borç ödemesinde bulunacaktır¹⁹⁰. Ekonomik sıkıntı siyasete, topluma ve bireye yansımakta; siyasette ve toplum hayatında yozlaşmaya sebep olmaktadır.

3.13.3.Kapitalist Sınıfın Oluşmaması

Ümmet ideolojisine dayanan ve bu yüzden de Batıda rastlanan burjuva sınıfı ve aristokrasi tabakasına sahip olmayan Osmanlı Devletinde millet-i hakime düşüncesi önemli olmuştur. Egemen toplumu temsil eden hanedan olgusu, Kalemiye (Bürokrasi), İlimiye (bilim adamları) ve Seyfiye (askeri) gibi üç önemli sosyal tabakalaşma ile çevrelenmiş olmasına rağmen, bu tabakaların hepsi memuriyet esprisi içinde sistemle bütünleşmişler ve haneden etrafında güçlü bir varlık oluşturmuşlardır¹⁹¹. Kuruluş felsefesi olarak bütünleşmeyi, bir çekirdek etrafında toplanmayı benimsemiş olması, Osmanlı döneminde sınıf ve tabakalaşmayı ekonomik anlamda imkansız hale getirirken, bu tabakalaşma siyasal anlamda su yüzüne çıkmıştır.

¹⁸⁹ KÜÇÜKÖMER, İdris, *Düzenin Yabancılaşması*, Bağlam Yayıncılık, 1.Basım, İstanbul 1994, s.127.

¹⁹⁰ Radikal Gazetesi, 17 Mart 2003.

¹⁹¹ TÜRKDOĞAN, Orhan, *Osmanlıdan Günümüze Türk Toplum Yapısı*, s.463.

Toprak mülkiyetine sahipliğin olmayışı, aristokrasi sınıfının doğmasını engellerken, Osmanlı, Selçuklu'dan beri sürüp gelen bir geleneği uygulamak suretiyle, devlet yönetimini, tamamen devşirme çocukları arasından özel olarak seçilmek suretiyle Enderun'da yetiştirilen dönmelere tahsis etmiştir. Hanedanın bu politikası, yani kendi öz halkını toprağa bağımlı kılması, toplumsal hareketliliğin önünü tıkadığından, halkı kapalı ve durağan bir yapılanmanın içine itmiştir. Batıdaki gelişmelerin tersine, Osmanlı Devleti 19.yy.da yapısal dönüşümlerle yüz yüze geldiğinde tarımda artı-ürün yaratamadığından ve bunun için gerekli olan teknolojik sıçramayı gerçekleştiremediğinden sermaye birikimi de mümkün olmamıştır¹⁹².

İmparatorluğun yıkılışından sonra, Batıda kendiliğinden oluşan ekonomik gelişmenin sonucu ortaya çıkan toplumsal ve siyasal kurumlar, yeni Türkiye'de tepeden inme kararlarla kurulmaya çalışılmıştır. Bu amaçla, bir takım bürokratlarla ticaret ve küçük imalat yapan kimi ara sınıf üyeleri (âyân, eşraf), 1922 yılında ulusal ekonominin çekirdeğini oluşturmak için dış ticaret şirketleri kurmuşlardır. Kapitalist sınıfın devlet eliyle yaratılmaya çalışılması semeresini-Batıdaki anlamıyla-halen istenen düzeyde verebilmiş değildir. Cumhuriyet döneminde, Atatürk'ün önderliğinde yürütülen köycülük tezleri de, Atatürk'ün ölümü ile bir yana atılmıştır. Bu dönemde, "sistemin içine çöreklenen Enderunî kimlik yeniden yükselerek tarihsel rolünü oynayacak ve köşe başlarını tutacaktır"¹⁹³. Bu da, Osmanlı toplum yapısının Türkiye izdüşümünü yansıtmaktadır. Batıda örneğine rastlanan türde bir burjuvazi sınıfının yokluğu, üst tabakanın milli niteliğini yitirmesi ve kozmopolit bir tabakanın yönetimde varlığını sürdürmesi, halk-yönetim kopukluğunun da ana unsurunu oluşturmuştur.

Osmanlı'da sermaye birikimini gerçekleştiren bir sınıfın yokluğu, ticareti elinde tutanların Gayri Müslimlerden oluşması, "kul" zihniyetinin varlığı ve tarıma dayalı ekonomiye rağmen toprak mülkiyetinin olmayışı burjuva sınıfının doğmasını engellemiştir. Cumhuriyetin ilanından sonra, Batıda burjuva sınıfının üstlendiği sanayileşme hamlelerini Türkiye'de devlet yapmıştır. Bu durum devletin her alanda büyümesi sonucunu doğurmuştur. "...1950 yılı dolaylarında bile, bir kapitalist sınıfın,

¹⁹² AZMAN,Ayşe, "Tarihselciliğe Karşı Ampirizm ve Mübeccel B.Kıray ", Doğu-Batı Düşünce Dergisi, s.16, Ağustos-Eylül-Ekim 2001, s.40.

¹⁹³ TÜRKOĞAN, Orhan, a.g.e., s.465.

ekonomik kalkınmanın tüm kaynaklarını sağlayacak ölçüde gelişmemiş olması”¹⁹⁴ ekonomide devletin ağırlığının daha da artmasına sebep olmuştur. 1950’de işbaşına gelen Demokratik Partinin liberal söylemleri ve “her mahallede bir milyoner yaratma” sloganı da fayda vermemiş, devletin ekonomideki ağırlığı hızla artmaya devam etmiştir.

Sermaye biriktirme, bu birikimi yatırıma dönüştürme temelde ekonomik kültüre dayanmaktadır. Birikim ve yatırım yapma kültürü mahrumu bir toplum yapısına sahip olan Türk toplumu, bu eksikliğini günümüze dek sürdürmüştür. Sermaye birikimi başka faktörlerin yanı sıra toplumdaki tasarruf eğilimine de bağlıdır. İslam dini tasarrufu teşvik etmiş, toplumda israf karşıtı bir kültürün oluşmasına katkı sağlamıştır; ancak İslam dini, azla kanaat etme ve mal biriktirmeme konusunda da toplumu uyarıcı rol oynamış; faizin yasak olması da sermaye birikimini etkilemiştir. Ticaretle uğraşan kesimin Gayri Müslimlerden oluşması, toplumun ticarete soğuk bakmasını dolaylı da olsa etkilemiş; sonuçta da ticari kültür oluşmamıştır.

Birikim ve yatırım kültürünün yokluğu, insanları kolay yoldan zengin olmanın yollarını aramaya itmiş, kazancın gayri meşru yollardan elde edilmesi eğilimi toplumu yozlaşmaya itmiştir. Cumhuriyetin ilanından sonra devlet eliyle yaratılmak istenen ulusal burjuvazi 1930’larda bile yaratılamamış; 1930’larda başlayan devletçilik politikası, sadece özel kesimin el atmadığı alanla kısıtlı kalmış ve “gerçekte çıkarları uluslar arası mali sermaye ile birleşen bir kesimi-devlet eliyle-zengin etmekten öteye gidememiştir”¹⁹⁵.

1950-1960 döneminde sanayileşmenin yetersizliğine rağmen, sanayi yatırımlarına giden birikimlerde artış başlamış; 1970’lerden itibaren sanayi burjuvazisi oluşmaya başlamışsa da, hiçbir zaman Batıdaki anlamıyla bir burjuvazi sınıfı oluşturulamamıştır.

Güçlü bir burjuvazi sınıfının yokluğu, sivil toplumun yaratılamamasının önemli nedenlerinden birini teşkil etmiştir. Siyasi otoritenin halkı ezen siyasi tasarruflarına karşı, güçlü bir burjuvazinin varlığı engelleyici ve sivil muhalefet

¹⁹⁴ KONGAR, Emre, a.g.e., s.357.

¹⁹⁵ TANİLLİ, Server, **Uygarlık Tarihi**, s.361.

odağı olabilir¹⁹⁶. Kapitalist sınıfın yokluğu, sivil toplumun oluşmaması sonucunu da doğurmuştur. Böyle bir sonuç, toplumu “kul geleneği” ile yönetmek isteyenlerin ekmeğine yağ sürmüştür.

3.13.4.Merkezi Planlama

Neo-liberal iktisatçılara göre, “devletin faaliyet alanının en geniş sınırını, piyasanın düzeni oluşturur”¹⁹⁷. Kural, devletin bu düzene müdahale etmemesidir. Ancak vatandaşlarca karşılanamayan bazı ortak ihtiyaçların da devletçe karşılanması uygundur. Buna rağmen devlet, iktisadi hayata, piyasa mekanizmasını en yoğun şekilde kullanan ülkelerde bile karışmaktadır. Çünkü, mahiyetleri gereğince özel teşebbüse terk edilmesine imkan olmayan, toplum hayatının ortaya koymuş olduğu bazı kamu hizmetlerinin devlet tarafından yapılması zorunludur¹⁹⁸.

“Kendini kayıt altına alamayan siyaset, ekonomiyi de kayıt altına”¹⁹⁹ alamayacağına ve “devletin ekonomideki hakimiyeti, fertleri mecburen, geçim imkanları, mali kaynakları bakımından siyasi iktidara”²⁰⁰ bağımlı kılacağına göre, demokratik düzenin yaşayabilmesi ve halkın hakimiyetinin gerçekleşebilmesi için, ekonomik düzen, özel mülkiyet ve serbest teşebbüs esasına dayandırılmalıdır.

1923 yılı; hem Cumhuriyetin ilan edildiği, hem de yeni devletin ilkelerinin belirlendiği yıl olmuştur. 17 Şubat 1923’te düzenlenen İzmir İktisat Kongresine o günkü toplumsal ve ekonomik yapı içinde güç sahibi olanların yanında, “...kötü ekonomik şartlardan sorumlu tutulmalarına karşın yabancı sermaye çevreleri de”çağrılmıştır. Bu kongrede iktidarı elinde tutan bürokratlar, Türk toplumunun kapitalist üretim biçimine mümkün olduğu kadar hızla geçmesini sağlamak amacıyla sermaye birikimini ticaret ve toprak burjuvazisinin yararına hızlandırmayı taahhüt etmiştir²⁰¹. Ancak kapitülasyonların kaldırılmasına rağmen 1928 yılına kadar gümrük

¹⁹⁶ YENİÇERİ, Özcan, “Türkiye’de Sivil Toplumun Gelişmemesinin Nedenleri,” s.54.

¹⁹⁷ ERDOĞAN, Mustafa, *Liberal Toplum Liberal Siyaset*, Siyasal Kitapevi, 2.Baskı, Ankara 1998, s.26.

¹⁹⁸ SAUELSON, Paul A., *İktisat*, Çev. Y. Demirgil, Mentek Kitapevi, İstanbul 1996, s.50.

¹⁹⁹ ÖZEL, Mustafa, *Devlet ve Ekonomi*, İz Yayıncılık, İstanbul 1995, s.25.

²⁰⁰ KONGAR, Emre, a.g.e., s.350.

²⁰¹ YERASİMOS, Stefanos, *Az gelişmişlik Sürecinde Türkiye*, Çev. Babür KUZUCU, 3.Kitap, Belge Yayınları, 6.Baskı, İstanbul 1992, s.83.

duvarlarının yükseltilememesi, Osmanlı Devletinden kalan dış borçların ağır yükü hedeflerde sapmalara sebep olmuştur. Çağdaşlaşma amacıyla, kendi kurumları aracılığıyla iktisadi bir hayat yaratmaya çabalayan cumhuriyet devleti, bu amaca ulaşmada devlet ihaleleri, gümrük politikaları, Teşvik-i Sanayi Kanununu ve düşük faizli kredileri araç olarak kullanmıştır. İnsel'in de işaret ettiği gibi, Cumhuriyetin ilk yıllarında vücut bulan bu özgül iktisadın amacı, "toplumun devlet tarafından etkin bir biçimde denetlenmesini sağlamaya yöneliktir"²⁰².

Yabancı şirketler millileştirilmek istenmişse de, 1920-30 yılları arasında kamu sermayesi kadar, özel sermayenin de olmayışından dolayı istenen sonuçlar alınamamıştır. 1924 yılında yabancı sermaye ülkedeki 94 işletmenin denetimini elinde tutmaktadır. Durum böyle olunca da ekonomik büyüme beklenen ölçüde gerçekleşmez. Bu dönemde, devletin ne yatırımlar yapacak, ne de özel teşebbüse destek olacak gücü ve imkanı vardır. 1929 yılında yaşanan büyük ekonomik kriz Türkiye'yi derinden etkilemiş, devletin ekonomiye müdahalesini adeta zorunlu hale getirmiştir. Bu durum, Türkiye Cumhuriyeti hükümetlerinin ulusal ekonomik hayata zorlamada bulunup, ona çekidüzen vermek istemesi veya " ille de bir terimle ifade etmek istersek müdahaleciliği"²⁰³ zorunlu kılmıştır.

Devletçi ekonomik siyasetin sonucu olarak, 1933 yılında Cumhuriyet tarihinin ilk kalkınma planı uygulamaya konulmuş, dünyanın içinde bulunduğu ekonomik bunalımın da etkisiyle öngörülen şekilde gerçekleştirilememiştir. Kaynak sağlanamadığı için, İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı uygulamaya konulamamıştır. 1938 yılında hazırlanan 4 yıllık programda II. Dünya Savaşı dolayısı ile istenen sonucu vermemiştir. 1978-1983 yıllarını kapsayan Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, piyasa mekanizmasının tam işletilmesi amacıyla hazırlanmış, 24 Ocak 1980 kararlarının oluşmasına yol açmıştır. 8 ay sonra 12 Eylül müdahalesi yapılmış; bu kararların bürokrat-teknokrat kanattaki mimarı Turgut Özal, askeri yönetim tarafından ekonomi politikasının kilit noktasına getirilmiştir. Bu plan da hedeflere ulaşmada yetersiz kalmıştır.

²⁰² İNSEL, Ahmet, a.g.e., s.48.

²⁰³ YERASİMOS, Stefanos, a.g.e., s.123.

1980 sonrası, tüm dünyada özelleştirme rüzgarlarının estiği bir dönemde Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989) hazırlanmıştır. Bu plan IMF'nin reçetelerine paralel bir ekonomi politikasına dayalı olarak oluşturulmuş; ancak geçen zaman içerisinde ne ekonomide beklenen iyileşme nede özelleştirmede hedeflenen başarı sağlanabilmiştir.

Mimarlığını Turgut ÖZAL'ın yaptığı Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994) ile ekonomik, sosyal ve kültürel politikaların bütünlük içinde uygulanması benimsenmiştir. Planın en önemli özelliği, özel kesimin desteklenmesi ve ekonominin dış rekabete açılması ilkesinin benimsenmesi olmuştur. 1996-2000 yıllarını kapsayan Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı da "iyi niyetli bir reform belgesi"²⁰⁴ olmanın ötesine geçememiştir.

Özetlersek, planlı dönemde de ekonomide belirlenen hedeflere ulaşamamıştır. Sermaye birikiminin olmayışı, girişimci sınıfın yokluğu gibi sebepler, merkezi eğilimi ve devletin ekonomiye müdahalesini arttırmıştır. Özelleştirme çalışmalarının başarısızlığı, devletin yükünü arttırıcı sonuç doğurmuştur. Ekonomik yetersizliklere bürokratik engeller de eklenince, girişimcinin önü tıkanmış; vergi adaletsizliği kayıt dışı ekonomiyi körtüklemiş, toplumda kolay kazanç peşinde koşan "köşe dönmececi bir zümre" türemiştir.

3.13.5.Yapısal Sorunlar

Türkiye ekonomisinin yapısal sorunlarına baktığımızda, bu sorunların; "istihdam darlığı, yatırımda durgunluk ve üretim sektörünün güçsüzlüğü"²⁰⁵ şeklinde ortaya çıktığı gözlenmektedir. Bu üç unsur, birbirine bağlı olarak ve birbirini etkileyerek şekillenmektedir. Ekonomideki şekillenme "ekonomik güçsüzlük" şeklindeyse, ülkedeki yönetim biçimi de bu şekillenmeden olumsuz etkilenmektedir. Yönetimde ortaya çıkan "güçsüz demokrasiler" in göstergesi olarak "kısa vadeli sermaye hareketlerine aşırı bağımlılık, spekülatif hareketler, gelir dağılımının giderek bozulması ve düşük büyüme modelini beraberinde getiren sürekli mali

²⁰⁴ KONGAR, Emre, a.g.e., s.389.

²⁰⁵ ERİŞ, Metin, "Ekonomimize Sosyo-Kültürel Açından Bakış", *Yeni Türkiye Dergisi*, Yıl:5, s.27, Mayıs-Haziran 1999, s.108.

krizler”²⁰⁶ ortaya çıkmaktadır. Bu durum, 1980 sonrası uygulanan ekonomik politikaların “serbest bırak ama kontrol etme”²⁰⁷ mantığıyla özdeşleşen “ekonomik kalkınma-ekonomik yozlaşma”²⁰⁸ gerçeğinin bir yansıması şeklindedir. Halbuki piyasa ekonomisinin işleyişi, herkesin aklına eseni yapmasına dayanmaz. Tersine, devlet ekonomik hayatın düzenlenmesinde üstüne düşeni yapmakla yükümlüdür. Böyle yapılmaması piyasa ekonomisinden beklenen yararların sağlanamaması sonucunu doğurur.

Türkiye’de demokrasi açıklarından bir tanesi de, “somut getirileri kısa vadeyle sınırlı olan”²⁰⁹ popülist uygulamalardır. Popülist uygulamalar, Türkiye’nin demokratik eksiklikleri ile kamu kesiminin mali dengesizlikleri arasında sıkı bir bağ kurmaktadır. Çok parçalı siyasi sistemin varlığı, koalisyon hükümetlerini zorunlu kılmakta, bu durum Türkiye’nin demokratik eksikliklerinin boyutlarını daha da arttırmaktadır. Bu noktada Türkiye’nin demokrasi eksiğinin iki anahtar ögesi gündeme gelmektedir. Bu öğeleri, “demokratik denetim mekanizmalarının ve şeffaflığın yaygın bir şekilde eksikliği”²¹⁰ biçiminde belirtebiliriz.

Türkiye’nin demokrasi açığının bir boyutunu da kayıt dışı ekonomi oluşturmaktadır. Kayıt dışı ekonominin kontrol altına alınması ise vergi idaresindeki reformla mümkün olacaktır. Türkiye’nin kayıt dışı ekonomiyi kontrol altına alması halinde, ekonomik sorunlarının pek çoğunu halledeceği uzmanlarca ifade edilmektedir²¹¹. Bir diğer demokrasi açığını, ekonomik büyümenin önemli bir unsuru olan toplumsal tasarruf eğiliminin ülkemizde giderek düşüş eğilimi göstermesi oluşturmaktadır. Zira, 1974 yılında ortalama toplumsal tasarruf eğilimi kırsal kesimde %39.9 ve kentsel alanlarda %24 iken; 1987 yılında bu oranın kırsal kesimde %32.6’ya tırmanırken, kentsel alanlarda bu oranın %13,7’ye doğru düşüş eğilimi gösterdiği tespit edilmiştir. Bu verilere göre ortalama toplam tasarruf eğilimi kırsal

²⁰⁶ ALPER, C. Emre/ÖNİŞ, Ziya, “Finansal Küreselleşme, Demokrasi Açığı ve Yükselen Piyasalarda Yaşanan Sürekli Krizler: Sermaye Hareketlerinin Liberalleşmesi Sonrasında Türkiye Deneyimi” *Doğu-Batı Düşünce Dergisi*, Yıl:4, s.17, Kasım-Aralık-Ocak 2001-2002, s.204.

²⁰⁷ ALTUĞ, Osman, “Karşılıklı Etkileşim (Ekosistem) Yaklaşımı İçinde Finansal Sorunlarımız ve Çözüm Yolları”, *Yeni Türkiye Dergisi*, Yıl:5, s.27, Mayıs-Haziran 1999, s.253.

²⁰⁸ Daha geniş bilgi için bkz. ALTUĞ, Osman, a.g.m., s.253 vd.

²⁰⁹ ALPER, C. Emre/ÖNİŞ, Ziya, a.g.m., s.208.

²¹⁰ ALPER, C. Emre/ÖNİŞ, Ziya, a.g.m., s.215.

²¹¹ SADIKLAR, Cafer Tayyar, “2000’li Yıllara Doğru Türk Ekonomisi”, *Yeni Türkiye Dergisi*, Yıl:5, S.27, Mayıs-Haziran 1999, s.117.

kesimde %1.7 oranında artış kaydederken, kentsel alanlarda %10.3 oranında bir gerileme göstermiştir²¹². Durum böyle olunca, ortalama toplumsal tasarruf eğilimi nispeten düşerken, tüketim harcamalarının hızla genişlediği gerçeği ortaya çıkmıştır. Tasarrufun düşük olması yatırımları da etkilemektedir. Yatırımın yeterli düzeyde olmaması, ekonomik gelişmenin önündeki en büyük engellerden birisidir. Bu durum, kamu borçlanma gereğini ortaya çıkarmaktadır. Kamu harcamaları, kamu gelirlerini aştığında, ortaya çıkan kamu açıklarını kapatmak amacıyla devlet yeniden borçlanma yoluna gitmektedir. Özellikle, kamu harcamaları içerisinde, transfer harcamalarının payının artması, hem kamu açıklarının büyümesine, hem de yatırım harcamaları üzerinde bir baskı oluşturmaktadır²¹³. Ne şekilde kapatılmaya çalışılırsa çalışılsın, kamu açıkları, enflasyonist etki yapmakta, enflasyonist etki de ekonomiyi ve toplumu derinden etkilemektedir.

3.14.TERÖRÜN ROLÜ

Dünyanın hemen her ülkesinde, farklı zaman ve boyutlarda şiddet ve terör yaşanmıştır ve yaşanacaktır da. Şiddet ve terör Türkiye'nin toplumsal yapısı açısından önemli sorunlar yaratmakla kalmamış; ekonomik, siyasal ve kültürel açıdan da toplumu derinden etkilemiş; demokratik gelişimi de zaman zaman kesintiye uğratmıştır. Türkiye'de yaşanan şiddet ve terör "çok yönlü"²¹⁴ olması dolayısı ile, diğer ülkelerdeki şiddet ve terör olaylarından daha kapsamlı bir gelişim göstermiştir. Türkiye'de yaşanan şiddet ve terör şöyle özetlenebilir:²¹⁵

1. Türkiye'de terör çok ögeli bir olgudur.

2. Terör konusunda, dış kaynakların, örgüt, silah ve moral desteği somut bir gerçektir. Fakat bu destek tek başına Türkiye'de 1970-1980 arasında yaşanan ve sonunda günde ortalama 10 kişinin canını alan bir "iç savaş" ortamını açıklayamaz.

²¹² ÖZBİLEN,Şevki, "Global ve Ulusal Ekonomilerde Reel Kriz Süreçlerinin Ortaya Çıkışı ve Gelişme Süreçleri", Yeni Türkiye Dergisi, Yıl:5, S.27, Mayıs-Haziran 1999, s.171.

²¹³ EREN,Aslan, "Türkiye'de Enflasyonun Temel Kaynakları ve Çözüm Yolu", Yeni Türkiye Dergisi, Yıl:5, s.27, Mayıs-Haziran 1999, s.210.

²¹⁴ KONGAR, Emre, a.g.e., s.78.

²¹⁵ KONGAR, Emre, Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği, Remzi Kitapevi, 8.Basım, İstanbul 2000, s.339.

3. Terör ve şiddet, Türk siyasal yaşamındaki örgütlü güçlerin desteğini de alarak gelişmiştir.

4. Türkiye'nin bugün içinde bulunduğu kültürel yapı ve tarihten gelen bazı özellikleri, hoşgörü ve tartışma yaklaşımı yerine, ihanet ve cinayet yaklaşımını egemen kılmıştır.

5. Gençler, şiddet ve terörün gelişmesinde büyük ölçüde kullanılmışlardır. Bu durum, gerek evrensel şartlar, gerekse Türkiye açısından şaşırtıcı değildir.

6. Siyasal, kültürel, ekonomik, toplumsal öğeler de terör ve şiddetin hızla yaygınlaşmasında önemli katkılarda bulunmuşlardır.

7. Geçmişte de, bugün de, terör ve şiddete karşı ciddi ve etkili bir siyasal toplumsal ve kültürel yaklaşım uygulanmamaktadır.

8. Şiddet ve terör, gelecekte de Türkiye'nin gündemindeki sorunlardan biri olmak eğilimindedir.

Terör, İslam tarihi açısından da önemli sonuçlar doğurmuş; özellikle Hz. Ali'nin öldürülmesi, "İslam dininin Sünni, Şii ve Harici olarak üç büyük mezhebe ayrılmasına yol açmış"²¹⁶ tır ki, mezhep farklılıkları günümüzde de sürtüşme ve çatışmaların önemli kaynaklarındanır.

Ülkeler bazında, etnik sürtüşmelerden kaynaklanan terör çok tehlikeli sonuçlar doğurabilmektedir. Etnik ve milliyetçi ayrımcılığa dayanan bölücü terörizm²¹⁷ sonucu devletlerin dünya haritasındaki sınırları değişebilmiştir. Hindistan'ın bağımsızlığa kavuşmasından sonra, Müslümanların Pakistan Devletini kurmaları buna bir örnektir. Ayrılıkçı şiddet ve terör konusu, İsviçre ve Belçika²¹⁸ gibi ülkelerde, demokrasiler yönünden mutlak çözülmez problemler yaratmazken, Yugoslavya'da gözlemlendiği gibi, etnik bölünmelerin çok derin olduğu toplumlarda demokrasinin yaşama şansını azaltmıştır.

²¹⁶ KONGAR, Emre, *Küresel Terör ve Türkiye*, s.78.

²¹⁷ DENKER, M.Sami, *Uluslararası Terör Türkiye ve PKK*, Boğaziçi Yayınları, 1.Baskı, İstanbul 1997, s.15.

²¹⁸ LIPSON, Leslie, a.g.e., s.112-115.

11 Eylül 2001'de ABD'deki İkiz Kule ve Pentagon'a düzenlenen saldırı, terörizmin boyutunu küresel olarak genişletmiştir. ABD'de gerçekleştirilen terörün bir niteliği ise Amerika için ayrı bir öneme sahiptir. Bu saldırı ile "ABD tarihinde ilk kez kendi toprakları üzerinde bir yabancı saldırıya hedef"²¹⁹ olmuştur ki, bu durum, Amerikalıların geleneksel güvenlik duygusunu derinden sarsmıştır. ABD'ye yöneltilen bu saldırının Batı-dışı dünyada yarattığı etkiyi şöyle özetlemek mümkündür.²²⁰

1. Bireysel kimliklerin patlaması ve siyasallaşması,

2. Merkezi kurum ve yapıların etkisinin/öneminin azalmasıyla yerel kurum ve yapıların etkisinin/öneminin artmasının ihtiyaç duyduğu yeni sosyal bağlara cevaben tüketim siyasetinin hakim konum kazanması,

3. Bireyin davranış kalıbını küresel bir perspektif ve kültürel duruma göre ayarlamasına yönelik dayatma.

Küreselleşme, sadece ekonomik, siyasi, kültürel ve sosyal etkileriyle değil, nefret boyutu ile de gündeme oturmuştur. Bu anlamda, Pentagona yapılan saldırının tek kutuplu yeni dünya düzenine, Dünya Ticaret Merkezi binalarına yapılan saldırının ise, küreselleşmeye karşı yapılmış bir başkaldırı olduğu kolayca anlaşılmaktadır.

Terörün her türü devlet, toplum ve demokrasi için tehdit oluşturmaktadır. Terörün bir çeşidi olan bölücü terörizm ise, etnik ve milliyetçi ayrımcılığa dayandığı için ayrı bir önemi haizdir. Gizli örgütlerde eğitilen ve yetiştirilen militanlarca gerçekleştirilen anarşi, şiddet ve terör eylemleri çoğunlukla din, mezhep, tarikat, etnik köken, politik görüş açısından farklı, fanatik alt kültürlerin ürünü olup; engellerin aşılmasında, sorunların çözülmesinde saldırı ve şiddeti tek çıkar yol olarak benimseyen insanlarca gerçekleştirilmektedir.

Devletlerin egemen sınırlarını aşan terörizmle mücadelede ulusal tedbirlerin yetersizliği dikkate alınarak, uluslar arası kurumlarla da işbirliği yapılmalı; terörizme karşı tüm devletlerin aynı hassasiyeti göstermeleri uluslararası hukuk kuralları ile

²¹⁹ KONGAR, Emre, a.g.e., s.82.

²²⁰ SARIBAY, Ali Yaşar, *Küreselleşme, Postmodern Uluslaşma ve İslam*, Vadi Yayınları, Ankara 1997, s.17.

garantiye alınmalıdır. Aksi halde küreselleşen terörden her devlet-boyutları ve etkileri farklı da olsa-nasibini alacaktır.

Türkiye’de, muhtıra ve darbelere gerekçe olan terörizmin- birbiriyle iç içe ve bağlantılı olmasına rağmen-“dört parçalı bütün” halinde incelenmesi mümkündür.

1. Ermeni Terörü: Yurt dışından birçok temsilcimizin şehit edilmesi ile başlayan Ermeni terörünün kökleri, 1774 Kaynarca Anlaşmasına dayanmaktadır. Rus Çarının Osmanlı topraklarındaki Ermenilerin hamisi olarak kabul edilmesi ile başlayan bu sorun, daha sonra “Doğu Sorunu” olarak Osmanlı Devletinin kanayan yarası olmuştur. Rusya’nın yanı sıra, 1819’dan itibaren Türkiye’ye ve dünyaya bakış açısını değiştiren ABD’nin, misyonerleri aracılığı ile Ermeni hareketini desteklemesi ve Amerikan tüccarlarının Boston’dan İzmir’e gelerek Ermeni burjuvazisini ortaya çıkarmaları Ermeni sorununu körüklemiştir²²¹.

I.Dünya Savaşı yıllarında, 1915-1916’da Trabzon, Van, Bitlis, Erzurum vilayetlerinin Ruslar; 1920’de de Kilikya’nın Fransızlar tarafından işgali sırasında Ermenilerin, Rus ve Fransız subayları komutasında Türklere karşı giriştikleri saldırılardan dolayı²²² 27 Mayıs 1915’te tehcir kararı alınmış; bu karar kapsamında 458.758 Ermeni tehcir edilmiş, bunlardan 382.148’i iskan bölgelerine ulaşırken, 56.610’ kişi²²³ salgın hastalık ve eşkıya saldırıları sonucunda öldükleri için belirlenen yerlere ulaşamamışlardır. Ermeniler ve destekçilerinin iddialarına göre Türklere, “modern tehcir yöntemlerini Almanlardan öğrenmişlerdi”²²⁴. Oysa, savaş içinde ayaklanarak kendisine karşı savaşa katılan Ermenilere karşı Osmanlı Devletinin uyguladığı tedbirleri soykırım olarak kabul etmek için, “Osmanlıların da, aynen Naziler gibi önce kendi soylarının en yüce ırk olduğuna inanmaları, yani ırkçı bir siyasete sahip olmaları gerekir”²²⁵. “Ermeni Kırımı’nda, İttihat ve Terakki hareketine Türkçü düşüncenin giderek egemen olmasının önemli bir rolü

²²¹ KANTARCI,Şenol, “Amerikalı Misyonerlerin Osmanlı Topraklarındaki Faaliyetleri”, 2023 Dergisi, s.12, Nisan 2002, s.50.

²²² TİMUR, Taner, a.g.e., s.198.

²²³ HALAÇOĞLU, Yusuf, “Soykırım Politikası Türk Devlet Felsefesine Aykırıdır” 2023 Dergisi, s.12, Nisan 2002, s.11.

²²⁴ TİMUR, Taner, Türklere ve Ermeniler, İmge Kitapevi, 2.Baskı, Ankara 2001, s.55.

²²⁵ KONGAR, Emre, a.g.e., s.89.

olmuştur”²²⁶ iddiaları, “Türkçülük, I. Dünya Savaşı sırasında henüz filizlenmekte olan bir ideoloji olarak İmparatorluğun siyasetine egemen”²²⁷ olmadığından geçersizdir. Yani Osmanlılarda ırkçı-milliyetçi ideoloji gelişmemiştir. Gelişmediği için de, bir başka ırka yada millete, “ırkçı-milliyetçi bir bilinçle soykırım uygulaması olanaklı değildir”²²⁸. Durum böyle olduğu halde, ısrarla Ermeni Soykırımından (Jenosid) bahsetmeyi yeğleyenlerin geçmişlerine bakıldığında hangi amaçla soykırımdan bahsettikleri kolayca anlaşılır.

Kendi çıkarları çerçevesinde Ermeni soykırım iddialarına destek veren ülkeler, Ermeniler aracılığıyla Türkiye’yi baskı altında tutmak istemektedirler. Geçerliliği olmayan böyle bir iddianın kabulü, Türkiye’nin geleceğini ipotek altına almak anlamındadır.

2. Sağ-Sol Çatışması: Terör örgütü ASALA’nın cinayetleri ve Ermenilerin toprak taleplerinin yoğunlaştığı yıllarda, Türkiye, kendi içinde-dış güçlerin de desteklediği- yoğun bir anarşi ve terör, yani, ateşle imtihan edildiği bir dönem yaşamıştır.

Ülkemizde 1968 yılında öğrenci eylemleri ile başlayan kaos sürecine, aynı yıl Batı Avrupa’da yaşayan öğrenci eylemleri ortam hazırlamışsa da, bu durum olayların tek sebebi değildir. Bu sebepler arasında, kişinin kendi düşüncesini tek doğru kabul etmesini (doğmatizm), “1980’lere kadar rejime yönelen tehditlere karşı”²²⁹ partilerin uzlaşmaya varamamalarını; demokrasinin iktidar ve muhalefetçe yozlaştırılmasını, toplumda yaşanan kültür bunalımı ve bu bunalımı en aza indirecek olan eğitim ve kitle iletişim araçlarının yetersiz kalışlarını; tepeden inmecî siyasal geleneğin yöneticiler tarafından inatla sürdürülmesini sayabiliriz.

Şiddet ve terör olaylarının artışı sağlayan ekonomik sıkıntılar, eğer toplumsal-psikolojik öğelerin de desteğini almışsa, toplum daha kolay bir şekilde kargaşa ve terör ortamına çekilebilmektedir. Özellikle, Türkiye gibi “gerek tarihsel, gerekse jeopolitik olarak, dünya üzerinde çok önemli bir yere sahip”²³⁰ olan bir ülke

²²⁶ AKÇAM, Taner, *İnsan Hakları ve Ermeni Sorunu*, İmge Kitapevi, 1.Baskı, Ankara 1999, s.90.

²²⁷ KONGAR, Emre, a.g.e., s.89.

²²⁸ KONGAR, Emre, *21. Yüzyılda Türkiye*, s.214.

²²⁹ HAZIR, Hayati, *Siyasal Şiddet ve Terörizm*, Nobel Yayın Dağıtım, 1.Basım, Ankara 2001, s.8.

²³⁰ KONGAR, Emre, a.g.e., s.208.

üzerinde yaşıyorsanız, uluslararası çıkar çatışmalarının çok yoğun yaşandığı ve kaostan bir türlü kurtulamayan ülke olursunuz. Türkiye'ye yönelik bu destabilizasyon oyunları, “düşünce düzeyinde etnik ve ideolojik gıdıklamalar, teknoloji düzeyinde ise silah ve uyuşturucu trafiği biçiminde ortaya çıkmaktadır”²³¹. Gençlere, “bireysel değil toplumsal, mahalli değil milli, yalnız bugünü değil aynı zamanda geçmişi ve geleceği birleştiren”²³² idealler eğitim yoluyla gerektiği gibi verilemediğinden, genç kitle kimlik bunalımı içine düşmekle kalmamış; “Küba, Vietnam, Nikaragua gibi”²³³ ülkelerde yaşananlar gençler için anarşi, terör ve kanlı ihtilaller için örnek oluşturmuştur.

Türkiye'de yaşanan anarşi ve teröre bağlı olarak işlenen cinayetlere ilişkin (Tercüman Gazetesine dayanarak) Keleş ve Ünsal'ın çalışmalarını değerlendiren Kongar, yıllara göre işlenen cinayetlerin 1975 yılından itibaren yaklaşık iki kat artmaya başladığına dikkat çekmektedir. 1969 yılında 9 olan ölü sayısı, 1976 yılında 108'e, 1979'da 1362'ye ve 1980'de 2206'ya yükselmiştir²³⁴.

Genelde dünyada, özellikle de Türkiye'de sosyal, ekonomik, siyasal, kültürel, ideoloji gibi değişik faktörlere bağlı olarak yaşanan şiddet ve terör, ülkeleri kaosa sürüklemekte, bazen de demokrasinin askıya alınmasına sebep olmaktadır. “Türkiye'nin yarım asra yaklaşan demokratik hayatı üç defa askeri müdahalelerle kesintiye”²³⁵ uğramış; 27 Mayıs 1960 ihtilalini çıkarırsak, 12 Mart 1971 ve 12 Eylül 1980'de yapılan askeri müdahalelere ülkede yaşanan şiddet ve terör olayları gerekçe oluşturmuştur. 11 Eylül sabahında Orgeneral Kenan Evren 1 numaralı bildiri ile ihtilalin gerekçesini; “...ülke bütünlüğünü korumak, milli birlik ve beraberliği sağlamak, muhtemel bir iç savaşı ve kardeş kavgasını önlemek ve demokratik düzenin işlemesine mani olan sebepleri ortadan kaldırmaktır.”²³⁶ şeklinde açıklamıştır.

²³¹ KONGAR, Emre, a.g.e., s.209.

²³² YENİÇERİ, Özcan, *Yozlaşma ve Yabancılaşmaya Karşı İtirazlar*, s.61.

²³³ KONGAR, Emre, a.g.e., s.208.

²³⁴ KONGAR, Emre, a.g.e., s.200.

²³⁵ HAZIR, Hayati, a.g.e., s.132.

²³⁶ KONGAR, Emre, a.g.e., s.132.

Asıl görevi, her şeyden önce, ülkeye yöneltilen dış tehdidi caydırmak olan ordunun, savunma ve güvenlik konsepti çerçevesinin dışına çıkarak sivil yönetime müdahale hakkını kendisinde görmesi Sarıbay'a göre üç sebeple olabilir²³⁷:

1. O toplumda kurumsal ve işlevsel farklılaşmanın çok düşük olmasından dolayı, ordunun hakim konumda olması;
2. Ordunun bu hakim konumu değişen şartlara rağmen bırakmak istememesi ve bunun sivil liderlikle bir rekabete dönüşüyor olması;
3. O toplumun kamu yararının, belli bir şahıs/grup veya mutlak bir ideoloji ile özdeşleştirilmiş olması.

Demokrasinin özgürlük, eşitlik, katılımcılık, çoğulculuk, sivil itaatsizlik ilkelerine karşılık; ordunun otorite, güç, hiyerarşi ve itaate dayanan kurumsal özelliklerinin bağdaşmazlığı göz önüne alındığında, ordunun demokrasi ile uyum sağlamasının yolu, her şeyden önce;²³⁸

1. Toplumun içindeki gücünün ve işlevsel öneminin asgariye indirilmesine; dolayısıyla sivil liderlikle rekabetten çıkmasına,
2. O toplumda kamu yararının savunulmasının ve temsil edilmesinin hiçbir kurumun tekelinde olmadığına dair bir zihniyet değişikliğinin vuku bulmasına bağlıdır.

Bugün itibariyle, bitmiş gözüken sağ-sol çatışmasına dayalı şiddet ve terör olaylarının izleri silinmediği gibi, devam etme eğiliminde olduğu endişesi de toplumsal açıdan kaygı vericidir²³⁹.

3. Irkçı ve Bölücü Terör: Bu başlıkta, bir yabancı gözlemcinin “Türkiye'nin bugün karşı karşıya olduğu ve en büyük politik sorun”²⁴⁰ olarak tanımladığı ve kimilerinin “PKK sorunu”, kimilerinin “bölücülük”, kimilerinin “Güneydoğu Sorunu” olarak adlandırdığı Kürt sorununun terör boyutu ele alınacaktır.

²³⁷ SARIBAY, Ali Yaşar, a.g.e., s.49.

²³⁸ SARIBAY, Ali Yaşar, a.g.e., s.50.

²³⁹ KONGAR, Emre, *Küresel Terör ve Türkiye*, s.90.

²⁴⁰ KONGAR, Emre, *21.Yüzyılda Türkiye*, s.295.

Çoğunluğunu sivil halkın oluşturduğu, 17 ile 30 milyon insanın ölümüyle sonuçlanan 1945-1988 yılları arasında kaybedilen 94 savaşın, 69'u devlet içi anlaşmazlıklardan kaynaklanmıştır. Bu yüzden, etnik şiddet, dünya düzeni açısından ikinci derecede bir tehdit olmaktan çıkmış, “gerek AGİT (Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı), gerek BAB (Batı Avrupa Birliği), gerekçe NATO, tehdit algılamasında etnik çatışmaları, yani devlet-içi şiddeti, birinci derecede güvenlik riski olarak”²⁴¹ değerlendirmişlerdir.

Etnik ve kültürel azınlıklar sorunu sadece Türkiye'ye özgü bir olay değildir. Konu ile ilgili sorun, “19.Yüzyıldan itibaren ülkelere ve toplumsal formasyonların gelişme derecesine göre değişen biçimlerde ortaya çıkmıştır”²⁴². Bünyesinde farklı etnik ve kültürel özelliklere sahip azınlıkları barındıran her ülke bunlara karşı hukuki ve ideolojik bir statü uygulamıştır. Lozan Barış Antlaşması (24 Temmuz 1923) ile Gayri Müslimlere azınlık statüsü tanınmış olup; yüzyıllardır Anadolu'da aynı kaderi paylaşıp, Kurtuluş Savaşını birlikte kazandığımız Kürtlere bu statü verilmemiştir. “Türkiye'ye vatandaşlık bağı ile bağlı herkes, hangi etnik ve dinsel kökenden olursa olsun, Türk ulusuna mensup”²⁴³ kabul edildiğinden Kürtlere azınlık statüsü tanınmamıştır. Osmanlı Devletine birinci sınıf devlet adamları, diplomatlar sağlamış olan Kürtler, Kurtuluş Savaşı yıllarında da aynı birlikteliğe önemli katkılarda bulunmuşlardır. Bir yazarın, “Kürtlerin ve Kürdistan'ın tarihinde Kürt dili, Kürt kültürü ve Kürk halkının onur ve özgürlük mücadelesinde ayrı bir yeri olduğunu”²⁴⁴ söylediği Bedirhan ailesi bile Cumhuriyet sürecine katılmış ve Atatürk'ün Çınar soyadını verdiği Vasıf Çınar, Milli Eğitim Bakanı olmuştur.

İlk siyasi kulüplerini 1908'de ilan edilen Meşrutiyetin yarattığı imkanlarla İstanbul, Diyarbakır, Bağdat ve Mısır'da ²⁴⁵ açan Kürtler; PKK'ya ulaşımaya kadar cemiyet, parti, dernek adı altında on farklı örgütlenme gerçekleştirmişlerdir.

²⁴¹ ERGİL, Doğu, **Doğu Sorunu: Teşhisler ve Tespitler**, s.122.

²⁴² TİMUR, Taner, **Küreselleşme ve Demokrasi Krizi**, s.109.

²⁴³ KILIÇBAY, Mehmet Ali, a.g.e., s.82.

²⁴⁴ TİMUR, Taner, a.g.e., s.114.

²⁴⁵ DENKER, M. Sami, a.g.e., s.49.

Devrimci Doğu Kültürü Ocakları (DDKO), “Cumhuriyetten sonra oluşan İlk Kürt örgütlenmesi”²⁴⁶ olmuştur.

PKK, Türkiye çapında gerçekleştirdiği terör eylemi ile 34 binin üzerinde vatandaşımızın ölümüne sebep olmuştur. 1984’ten beri terörle mücadele için harcanan fonların tutarı 1990’lı yılların sonu itibariyle bütçeye 500 milyon dolar ile 1 milyar dolar arasında yıllık bir ilave yük getirdiği belirlenmiştir²⁴⁷.

Bölge yoğunluklu Türkiye çapında yaşanan bu terörün can, mal ve para kaybı dışında “Türkiye’de etnik duyarlılığın yükselişi ve politik yansımaları sistemde özellikle 1993 sonrasında askeri etkinin artmasına yol açan başlıca etken”²⁴⁸lerden biri olma özelliği ile gündeme oturmuştur. Bu durum, son yıllarda Türkiye’nin Güneydoğu Bölgesinde yoğunluklu olarak yaşanan etnik çatışma ve kimlik arayışı formel anlamda bir askeri darbeye yol açmadıysa da; bir yanda ülkenin büyükçe bir bölümünde uzun zamandır sürmekte olan olağanüstü halin ortaya çıkmasına, bir yandan da siyasal karar alma mekanizmasında ve ulusal politikanın belirlenmesinde silahlı kuvvetlerin belirleyici bir rol edinmesine yol açmış, “siyasette olağan dışı askeri etkiyi meşrulaştıran bir etken halini almıştır”²⁴⁹.

Bölgenin jeopolitik önemi göz önüne alındığında (Irak, İran, Türkiye); her üç ülkede de Kürtlerin tam özerklik ve ardından bağımsızlık ve nihai olarak da birlik yönünde ilerlemeye yönelik herhangi bir eğilimi bölge açısından istikrarı bozmakla kalmayacaktır. Böyle bir oluşum Türkiye’nin büyük bir toprak kaybına uğramasına yol açacağı gibi, aynı zamanda Kürt nüfusunun neredeyse yarısının Güneydoğu dışında diğer bölgelere yayılmış olması nedeniyle tüm Türkiye çapında etnik ilişkilerin bozulmasına da kaçınılmaz olarak yol açacaktır. “Dolayısıyla Kürt konusu, Türkiye’nin istikrarı ve geleceğini, bölgedeki rolünün niteliğini, Batı ve ABD ile ilişkilerini büyük ölçüde etkileyecektir”²⁵⁰.

²⁴⁶ ÇAVDAR, Tevfik, *Türkiye’nin Demokrasi Tarihi*, İmge Kitapevi, 2.Baskı, Ankara 2000, s.202.

²⁴⁷ KONGAR, Emre, a.g.e., s.297.

²⁴⁸ ERDOĞAN, Mustafa, a.g.e., s.334.

²⁴⁹ ERDOĞAN, Mustafa, a.g.e., s.335.

²⁵⁰ LESSER, Ian O./FULLER, Graham E., *Balkanlardan Batı Çin’e Türkiye’nin Yeni Jeopolitik Konumu*, Alfa Yayınları, 1.Baskı, İstanbul 2000, s.223.

Bugün itibariyle PKK terör örgütünün ülke çapındaki eylemleri azalmış olmasına rağmen; gerek Türk, Arap ve İran devletleri içinde, gerekse bu ülkeler arasında yaşanması muhtemel olayların körüklenmesinde her an kullanılma tehlikesi içinde olan Kürk nüfus,eğer Türkiye Cumhuriyeti'nin “Kürtlere açtığı tam hisseli vatandaşlık haklarını”²⁵¹ küçümsemekten ve ayrılıkçı fikirlerinden vazgeçmezlerse bölgedeki “stratejik oyunun sürekli mağduru”²⁵² olmaya devam edeceklerdir.

4. Dinci Terör: 1980 yılı, dış destekli dinci terörün gündeme geldiği yıldır. Anti-Komünist bir yaklaşımla dünyaya egemen olan soğuk savaş stratejisinin yansımaları olarak Türkiye gündemine oturmuştur. 1990 yılına kadar, radikal İslamcı kanadın silahlı eylemleri söz konusu değilse de, bu yıldan sonra gerçekleştirilen terör olayları, bu kesimin de silaha sarıldığını ortaya koymuştur²⁵³. Hizbullah terör örgütünün basına yansıyan eylemleri, olayın boyutunun Türkiye sınırlarını aştığını göstermesi bakımından önemlidir.

Dinci terörün korkutucu yanı; bir komşu ülke tarafından beslenen, Türkiye'deki çağdaşlaşma projesinin, cinayetlerle desteklenen bir siyasal ve kültürel eylem planıyla engellenmesi, Türkiye Cumhuriyeti Devletinin “bilgili fakat ilgisiz bakışları önünde cereyan”²⁵⁴ etmesidir. Küresel boyutlu 11 Eylül terörü ile Türkiye'deki dinci terörü aynı olayın görüntüleri olarak diğer türleri gibi dinci terörün de evrensel bir sorun olduğunu bu çerçevede değerlendirmek gerekmektedir.

Hangi ad ve türde olursa olsun, teröre kaynaklık eden toplumsal, siyasal, ekonomik ve kültürel gerekçe ve engeller ortadan kaldırılmadıkça ve çıkarlar uğruna teröre destek verildikçe sadece ülkemiz değil, tüm dünya terörle mücadelede etkisiz kalacaktır.

5. Evrensel Boyutlu Kültürel Çatışma Samuel P.Huntington'un 1993 yılında, Foreign Affairs adlı dergide, Uygarlıklar Çatışması (The Clash of Civilizations) başlıklı makalesi yayınlanmadan önce, F.Fukuyama, “tarihin sonunu” ilan ediyordu. Eserde, küreselleşme bağlamında Batılı demokrasiler yeniden değerlendirilmekteydi. Fukuyama “Demokratik olmayan devletlerarasında hala güç politikası geçerli.

²⁵¹ TİMUR, Taner, a.g.e., s.115.

²⁵² DAVUTOĞLU, Ahmet, a.g.e., s.439.

²⁵³ ÇAVDAR, Tefik, a.g.e., s.346.

²⁵⁴ KONGAR, Emre, **Küresel Terör ve Türkiye**, s.93.

Üçüncü Dünyada sanayileşmenin ve milliyetçiliğin ortaya çıkmasının görece geç kalması, bir yanda gelişmekte olan ülkelerin büyük bölümü, karşı yanda sanayileşmiş demokrasiler olmak üzere devletlerin tamamen farklı davranmasına yol açacaktır. Gözle görülebilir gelecekte dünya; bir yanda tarih sonrası bir bölüm, karşı yanda hala tarihin gidişiyile bağlı bir bölüm olmak üzere iki bölüme ayrılacaktır”²⁵⁵ varsayımını ortaya atarak; “Benim faraziyem şudur ki, bu yeni dünyada mücadelenin esas kaynağı öncelikle ideolojik ve ekonomik olmayacak. Beşeriyet arasındaki büyük bölünmeler ve hakim mücadele kaynağı kültürel olacak. Milli devletler dünyadaki hadiselerin yine en güçlü aktörleri olacak fakat global politikanın asıl mücadeleleri farklı medeniyetlere mensup grup ve milletler arasında meydana gelecek. Medeniyetlerin çatışması global politikaya hakim olacak. Medeniyetler arasındaki fay hatları geleceğin muhabere hatlarını teşkil edecek”²⁵⁶ diyen Huntington’a öncülük etmiştir. Edward Said ise, “Medeniyetler Çatışması” tezinin Huntington’a değil, “Yahudi asıllı Türkolog ve Oryantalist Bernand Lewis’e”²⁵⁷ ait olduğunu ileri sürmektedir.

Soğuk savaş sonrasında ortaya çıkan küresel politika değişmelerinin yeni görünümü olarak ifade edilen ve “yeni dünya düzeni” diye adlandırılan küreselleşme bağlamında 21. yüzyıldaki emperyalizmin kültürel temelleri atılmak istenmiştir. “Yeni Dünya Düzeni adı verilen bu ortamda hakim siyasi güçlere kamuoyu oluşturma ve meşrutiyet kazandırma”²⁵⁸ görevini üstlenmiş görünen Huntington, Batı dışındaki uygarlıkları farklı ilan ederek ve zaman içinde ne kadar modernleşirse modernleşsinler, bu farklılıklarını koruyacaklarını söyleyerek “Batı uygarlığı ile insanlığın geri kalan kısmı arasına kesin bir ayrımcı çizgi çizmektedir”²⁵⁹.

Dine ve kültüre büyük önem vermesine karşın, Huntington, saydığı uygarlıklar (Batı, Sind, Japon, İslam, Hind, Slav- Ortodoks, Latin-Amerika ve muhtemelen Afrika) çerçevesinde; birbirine hiç benzemeyen toplumları aynı uygarlık içinde

²⁵⁵ FUKUYAMA, Francis, **Tarihin Sonu ve Son İnsan**, Çev. Zülfi DİCLELİ, Gün Yayıncılık, 2. Baskı, İstanbul 1999, s.275.

²⁵⁶ HUNTINGTON, Samuel P., a.g.e., s.22.

²⁵⁷ ÖZCAN, Mustafa, “Barbar ve Medeni” Yeni Şafak Gazetesi, 27 Şubat 1995.

²⁵⁸ KAHRAMAN, Kemal, “Uygarlıklar Savaşı Yada Huntington Sezai Karakoç’a Karşı” Medeniyetler Çatışması, Der. Murat YILMAZ, Vadi Yayınları, s.398.

²⁵⁹ KONGAR, Emre, **21. Yüzyılda Türkiye**, s.236.

görürken, birbirine çok benzeyen toplumları farklı uygarlıklar içinde değerlendirmiş; kültürleri birbirine benzer ülkelerin ittifak yapacaklarını söylerken, “uluslar arası ilişkilerde, çıkarların, her türlü duygunun önüne geçtiği gerçeğini gözardı etmiş”²⁶⁰ tir.

Batı, İslam ve Çin toplumları arasında çatışmadan çok etkileşim söz konusu olduğu Huntington’un tezine göre “Batının saldırganlığı, İslam’ın hoşgörüsüzlüğü ve Çin uygarlığının iddiacılığı”²⁶¹ çatışmaların odak noktasını oluşturacaktır. “İslam (kısacası) kanlı hudutlara sahiptir” görüşünü ileri sürerken, Huntington, Colomb’un Amerika’yı keşfinden sonra Kızılderelileri “gerici” ve “şerir” olarak; Fransızların işgal ettikleri Afrika halklarını barbar diye tanımladıklarını ve “işgallerini de medenileştirme iddiasıyla maskeleye”²⁶² çalıştıklarını unutmuş veya bilinçli olarak gözardı etmiş görünmektedir.

Huntington, Rusya, Yugoslavya ve Meksika’yı bölünmeye aday ülkeler olarak sayarken, Türkiye’yi bölünmüş ülkelerin en açık ve en tipik örneği olarak göstermektedir. Türkiye’ye “Batı uygarlığının içinde ikinci sınıf bir ülke olmaktansa, İslam uygarlığı içinde bir merkez-lider ülke olmanın daha uygun olduğunu”²⁶³ tavsiye ederken önemli bir gerçeği gözardı etmiştir. Asırlarca İslam dünyasının sorumluluğunu üstlenen Türkiye’nin “yeni nitelikleri ile İslam dünyasını tümüyle temsil etme özelliği de, bu temsilden doğan yükümlülükleri yerine getirme gücü de yoktur”²⁶⁴.

Batı uygarlığını tek ve biricik olarak tanımlarken, Türkiye’ye de Batı uygarlığı içinde ikinci sınıf bir ülke olmaması gerektiğini önemle vurgulayan Huntington’a göre, kuzeyden gelen büyük tehlikeye karşı Batının bir siper olarak Türkiye’ye ihtiyacı kalmamıştır. Türkiye, Körfez Savaşında olduğu gibi, güneyden gelen küçük tehditler için olası bir müttefiktir.

Dünyada küreselleşme olgusu hızla yayılırken Huntington’un dünyayı uygarlıklar bazında fay hatlarına ayırması, emperyalizmin yeni yüzü olarak

²⁶⁰ KONGAR, Emre, a.g.e., s.238.

²⁶¹ KONGAR, Emre, *Küresel Terör ve Türkiye*, s.50.

²⁶² ÖZCAN, Mustafa, *Yeni Şafak Gazetesi*.

²⁶³ KONGAR, Emre, a.g.e., s.55.

²⁶⁴ DAVUTOĞLU, Ahmet, a.g.e., s.258.

karşımıza çıkarken, bir kitabın kapağındaki “En uygar halklar bile barbarlığa, en parlak maddenin pasa komşuluğa kadar yakındırlar” sözünün hiç akıldan çıkarılmaması gerektiğini hatırlatıyor.

3.15.SİYASİ PARTİLERİN ROLÜ

Siyasi partiler, demokrasinin hem ön koşulu, hem de varlığının garantisidir. Öyle ki, hiçbir ülke demokrasi ile yönetildiğini ileri sürüp de siyasi partilerin kurulmasını ve çalışmasını engellemez. Siyasi partiler iktidara ulaşma aracının ötesinde anlam taşımakta; toplumsal katmanların siyasal ve toplumsal sorunlar karşısında bilinçlenmesine, kamuoyunun oluşmasına, toplumdaki gelen istek dilek ve beklentilerin siyasi kararların alındığı merkezlere iletilmesinde öncü görev üstlenmektedirler. Siyasi iktidarı ele getirmek, ya da en azından ona ortak olmak amacı ile sürekli ve istikrarlı bir örgüt yapısı oluşturmuş insan topluluklarına parti denir. Tanımdan da anlaşılacağı gibi, siyasi partileri diğer örgütlerden ayıran iki temel özellik, “amaç ve çalışma yöntemidir”²⁶⁵. Siyasi partiler dışındaki örgütlerin kuruluş amacı siyasi iktidarı ele geçirmek değildir. Bu örgütlerin kuruluş amacı, üyelerinin çıkarlarını korumak, bunun için kamuoyunu oluşturarak siyasal sisteme baskı yapmakla sınırlıdır.

Demokrasilerde siyasal partilerin varlığı yetmez; siyasal partilerin özgürce örgütlenebilme (anayasal düzen içinde), iktidarı ele geçirme (meşru yollardan) faaliyetlerini yürütebilme ve kamuoyu oluşturmada iktidarın sahip olduğu imkanlardan ve haklardan yararlanabilme gücüne sahip olmaları gereklidir. Daha da önemlisi, siyasal partiler, yönetenlerin kontrol edilmesi ve denetlenmesinde aktif rol oynayacak serbestiye sahip olmalıdırlar. Toplumsal katmanların gözü, kulağı ve toplumun bilinçlenmesinde, kamuoyunun oluşmasında, siyasi kararların alınmasında ve uygulanmasında önemli görevler üstlenen siyasi partilerin modern anlamdaki ilk örneklerine 19. yy.da ABD ve İngiltere’de rastlamaktayız. Bizde, siyasi partiler, 1908’de Meşrutiyetin ilanından sonra kurulmuştur. 1911 yılında kurulan Hürriyet ve İtilaf Fırkası, muhtelif partilerin de katılımıyla siyaset sahnesine çıkmış; siyasal ve

²⁶⁵ ÖZTEKİN, Ali, a.g.e., s.73.

toplumsal bazı hak ve özgürlüklere sahip çıkmasının yanı sıra, yabancı sermayenin ülkeye gelmesini de savunmuştur²⁶⁶.

1889'da bazı askeri tıp öğrencilerince kurulan İttihat ve Terakki Cemiyeti, siyasal parti niteliğine uygun ilk örgütlenme olmuş; ancak ülkede uygulanan baskı rejimi dolayısı ile, 1908'de ilan edilen II. Meşrutiyete kadar gizli kalmıştır. 1908 yılındaki seçimlerde çoğunluğu elde eden parti 1913-1918 yılları arasında ülke yönetimini ele geçirmiştir. Bu parti, ordunun doğrudan desteğini almış, taşra örgütlenmesinde ise eşrafa dayanmıştır.

Kurtuluş Savacı döneminde (1918-1923) ülkenin işgalci güçlerden kurtarılması temel sorun olduğundan, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti içindeki I. ve II. Gurup arasındaki çekişmeler ikinci plana itilmiştir. Bu cemiyet ve Reddi İlhak Cemiyetini Sivas Kongresinde birleştirme kararı alan M.Kemal, Kurtuluş Savaşının bitiminde, daha sonra Cumhuriyet Halk Partisi adını alacak olan Halk Fırkasını kurmuştur. Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin taşra örgütü de, bu yeni partinin yerel birimlerine dönüştürülmüştür. "Partinin genel merkezinde sivil-asker bürokrasi, yerel örgütlerde ise eşraf egemendir."²⁶⁷

Türkiye'deki siyasi partilerin hukuki statülerine bakıldığında, 1924 Türk Anayasasının, siyasi partileri, siyasi rejimin ve Büyük Millet Meclisinin unsurları olarak göstermediği, sadece BMM iç tüzüğünün siyasi partileri tanıdığı görülmektedir²⁶⁸. Cemiyetler Kanunu, Ceza Kanunu ve Seçim Kanununda düzenlenen siyasi faaliyetler ile ilgili kısıtlamalar, 1946'da Cemiyetler Kanununda yapılan bir tadille ortadan kaldırılmış, bu değişiklik çerçevesinde siyasi partilerin kurulmasına izin verilmiştir. 16 Şubat 1950 tarih ve 5545 sayılı Seçim Kanunu oy vermeyi, dolayısıyla hükümet değişikliklerini düzenliyordu. Kanunun 1.maddesine göre, seçim doğrudan doğrudandır, oy verme gizlidir; oyların sayılması açıktır²⁶⁹. Bu hükümler 1961 Anayasası ile değiştirilmiştir.

²⁶⁶ KİŞLALI, Ahmet Taner, **Siyaset Bilimi**, İmge Kitabevi, Ankara 2000, s.272.

²⁶⁷ KİŞLALI, Ahmet Taner, a.ge., s.273.

²⁶⁸ KARPAT, Kemal H., a.ge., s.309.

²⁶⁹ KARPAT, Kemal H., a.ge., s.310.

3.15.1.Çok Partili Siyasal Hayata Geçiş

Tek parti dönemi boyunca iktidarı elinde tutan CHP, toplumdaki her kesimi temsil iddiası ile hareket ettiğinden, rakip partilerin varlığının gereksizliğini de kabul ve ilan etmiş bulunmaktaydı. CHP, milli mücadeleyi kazanmış, ülkeyi kurtarmış olanlarca kurulmuştur. Partiyi kuran ve yönetenler, ülkeyi yönetmenin, toplumu modernleştirmenin kendi hakları olduğu düşüncesindeydiler. Toplumdaki egemen geleneksel yapı ve modern sınıfsal yapının zayıflığı, CHP'yi "sınıfsız, imtiyazsız, kaynaşmış kitle" düşüncesini benimsemeye götürmüştür²⁷⁰. Ulusal parti düşüncesi yaratma ve tüm toplumu kucaklama iddialarına rağmen, CHP'nin tek parti yönetiminin halkın hafızasına "jandarma dayağı, tahsildar baskısı ve fakirlik" olarak kazındığı çeşitli şekillerde vurgulanmıştır. Sosyo ekonomik ve kültürel yapının her geçen gün daha da belirginleştiği toplumsal gerilim, muhalif bir kesimin varlığını belirgin bir şekilde gerekli kılmaya başlamıştır. İç etkenlerin yanı sıra, dış baskıların artması da (Türkiye'nin BM'ye girişi, ABD'de Türkiye'ye karşı tek parti rejiminin kalkmasını isteyen tavırların belirmesi) çok partili hayata geçişi hızlandırıcı etki yapmıştır. İnönü'nün "dış ve iç politika gerekleri, memleketin idaresini bir an önce kararlı kılmak mecburiyetini gösterdi"²⁷¹ yorumunu yapması da bunu teyit etmektedir. Muhalefete "izin verilmiş" olmasına rağmen , çok partili hayata geçiş bayağı sancılı olmuştur. Muhalefet partisinin (DP) güçlenmesinden endişe duyan CHP'liler, 1947 yılında yapılacak genel seçimlerin 21 Temmuz 1946'da yapılmasına karar vererek muhalefetin yükselişine engel olmak istemişlerdir. Muhalefet üzerindeki yoğun baskılar, Celal Bayar'ın seçim gezilerinde yaptığı konuşmalara da yansımıştır. DP, baskı konusunu seçim propagandasının merkezine oturturken, "sefaleti de kovacağız" sloganı ile halka refah vaat etmeyi ihmal etmemiştir. Her iki parti de seçim arifesinde popülist politikalara başvurmuş; her iki parti de karşılıklı olarak birbirini suçlayıcı beyanlarda bulunmuşlardır.

²⁷⁰ UYAR,Hakkı, "Tek Parti İktidarının Toplumsal Kökenleri" Toplumsal Tarih Dergisi, s.106, Ekim 2002, s.54.

²⁷¹ TEKİN, Nil Türker, "Tek Parti Döneminin Sonu" Toplumsal Tarih Dergisi, S.106. Ekim 2002, s.67.

Türk demokrasisi açısından önemli bir dönem noktası ve sınavı niteliğindeki 1946 seçimleri, CHP'ye 403, DP'ye 54 milletvekilliği kazandırmış, 8 tane de bağımsız milletvekili seçilmiştir.

3.15.2.Siyasi Partiler ve Parti Liderlerinin Rolü

Demokrasinin olmazsa olmaz şartı siyasi partilerin varlığıdır. Demokrasinin varolma ve toplum hayatına yansıtılmasının temel araçları olan siyasi partilerin kurumlaşırken demokrasiyi ne ölçüde özümstedikleri tartışmalıdır. Özellikle Türkiye'de siyasi partilerin oluşum, gelişim ve yapılanmaları, siyasi parti liderlerinin tutum ve uygulamalarına bakıldığında demokrasiyi ne ölçüde özümseyip uygulamaya koyduklarını tespit etmek kolaylaşacaktır. Bu özellikleri şöyle sıralayabiliriz:

1. Türkiye'de, 1945'ten sonra kurulan bütün siyasi partiler reaksiyon şeklinde doğmuş,bu reaksiyon önce Halk Partisi içinde kendini göstermiş, parti içinde başlayan şahsi mücadeleler, ideolojide farklılık temeline dayanmayan ayrılıklara ve bölünmelere yol açmıştır.

2. Çok partili siyasi hayata geçmeden önce de siyasi partilerin oluşumuna izin verilmiş; ancak bu partiler (Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve Serbest Cumhuriyet Partisi) yenilikçiliğe engel olacağı endişesi ile kapatılmıştır. Bu partilerin kuruluşu da "izin" sonucunda mümkün olmuştur.

3. Çok partili siyasi hayata geçiş yalnızca iç dinamiklerin zorlaması sonucunda gerçekleşmemiştir. Dış dinamikler de çok partili hayata geçişi zorunlu kılmıştır. 24 Şubat 1945'te Birleşmiş Milletler Beyannamesini imzalayan Türkiye, bu tarihten sonra Batıya yönelmeyi ekonomik, siyasi ve daha da önemlisi güvenlik açısından zaruri görmekteydi. Bu durum Türkiye'deki tek parti rejiminin temellerini sarsmıştır.

4. Türkiye'de parti programlarının hepsi-devletçilik bir yana bırakılırsa-herhangi bir belli iktisadi ve sosyal teoriye dayanmamaktadır. Partiler, iktisadi ve sosyal meseleler hakkında farklı görüşler üretmekten çok, her çeşit insanı partiye çekme amacı güttüklerinden, yeni programlar yapmaktan ziyade mevcut programları

genişletmeyi tercih etmektedirler²⁷². Bu durumu aynı flütün değişik notalarını üflemeyle benzetebiliriz.

5. Türkiye’de siyasi partilere şahışlar egemen olduğu için, parti lideri ile parti özdeşleştirilmektedir. Parti, liderine tabi olur ve politikası da liderin görüşü ve karakterine göre şekillenir. Liderler, genellikle hali vakti yerinde kişilerden seçilir. En belirgin özellikleri, eleştiriye açık olmamalarıdır. Kendi fikirlerinin üstünlüğüne inandıklarından, kendilerine muhalif olanları sindirmek, başaramazlarsa ihraç etmek gibi uygulamalara sıkça rastlanmaktadır.

6. Türkiye’de partiler otoriter bir iç örgütlenmeye yöneldiklerinden, kişi özgürlükleri de sınırlanmakta; yöneticilerin yetkilerini sınırlandırma da imkansızlaşmaktadır²⁷³.

7. Parti liderlerinde “kayd-ı hayat” şartıyla genel başkan olduklarına dair genel bir kanaat oluşmaktadır. Bu eğilim, parti içi muhalefetin oluşması ve yaşaması neredeyse imkansızlaştırmaktadır. Delege seçimi ve üye kayıtlarının kahvehanelerde yapıldığı herkesçe bilinmekte; sonuçta da parti liderinin yeri sağlaşılmaktadır.

8. Türkiye’de uzun yıllar “milletvekili transferleri” hükümet bunalımlarının bir sonucu olmanın yanı sıra, hükümet bunalımlarının da yaşanmasına sebep olmuştur. “Ekim 1973-Ekim 1976 arasında 38 milletvekili transferi gerçekleşmiştir”²⁷⁴. 1982 Anayasası ile milletvekili transferlerine engelleyici hükümler getirilmiştir. Siyasi ahlakı ve güveni sarsıcı sonuçları açısından sosyal yozlaşmayı arttıran milletvekili transferleri artık zorlaşmış olmasına rağmen, tamamen engellenebilmiş de değildir.

9. Parti içi küşkünlerin, yeni parti kurma eğitimleri Türkiye’de gelenek haline gelmiştir. Parti sayısının hızla arttığı gözlenmekte, parti sayısının artması siyasi istikrarı bozucu sonuçlar doğurmaktadır.

10. Halkın siyasal hayata etkin katılımının aracı yerel parti örgütleridir. Türkiye’de Demokrat Parti ile birlikte yerel parti örgütleri, ağırlık kazanmıştır. “Tek parti döneminin taşra örgütleri, yurttaşlarla parti merkezi ve hükümet arasında cılız

²⁷² KARPAT, Kemal H., a.g.e., s.311.

²⁷³ DUVERGER, Maurice, *Siyasal Rejimler*, Çev.Teoman TUNDOĞAN, Sosyal Yayınlar.

²⁷⁴ TURHAN, Mehmet, *Siyasal Elitler*, Gündoğan Yayınları, Ankara 1991, s.193.

bir kanal²⁷⁵ olmuşlardır. Çok partili hayata geçişle birlikte yerel parti örgütlerinin de önem ve ağırlığı artmıştır. Ancak, il ve ilçe parti yöneticilerinin genel merkez tarafından lağvedilmesi çok sık olmasa da uygulanmaktadır.

11. Türkiye’de parti örgütlerinin oluşumu, o ili iyi tanıyanların organizasyonu ile gerçekleşmektedir. Merkezin gönderdiği temsilci, ilin ileri gelenlerini (tüccar, çiftçi, esnaf vb.) bularak kendilerinden partilerini o ilde kurmalarını rica eder. Etkin kişilerin partiyi kurmaları ilde ve ilçelerde partiye olan ilgiyi arttırmakta; böylece fikri temelde uzlaşma yerine, ahabap-çavuş ilişkiler ile parti örgütleri kurulmaktadır²⁷⁶.

12. Merkezin, siyasi partilerin yerel örgütleri üzerindeki ağırlığı, katılımcı demokrasi kültürünün gelişmesini engellemektedir. Eleştiri kültürünün gelişme zemini bulamadığı böyle bir ortamda kararlar merkezden alınmakta, tabandan gelen sese kulaklar tıkanmakta, genellikle de taban merkeze boyun eğme siyaseti izlemektedir. Bu durumun doğal sonucu, parti içinde oligarşik eğilimlerin artmasıdır. Oligorşik eğilim, “siyasi iradenin oluşumu tekelinin, yönetici bir azınlığın eline”²⁷⁷ geçiş sürecini hızlandırıcı etki yapmaktadır.

13. Siyasi partilerin karşı karşıya kaldığı bir diğer tehlike ve tehdit de dış baskılardır. Çeşitli baskı grupları, siyasi partiler üzerinde etkinlik kurabilmekte, finansal destek veren kişi yada kuruluşların baskısı, siyasi partilerin ideolojilerini yönlendirmekte, siyasi iktidarın kararlarını da “çıkarların korunması yönünde” baskı altına alabilmektedir. Sonuçta, siyasi iktidarlar popülist politikalar izlemeye ve rant kollayan mekanizmaya dönüşmeye adeta mecbur edilmektedir.

14. Türkiye’de siyasi partilerin sayıca çok oluşu, demokrasinin göstergesi olmaktan uzaktır. Bu durum sadece Türkiye’ye özgü de değildir. Gelişmemiş ve az gelişmiş ülkeler ya tek parti egemenliğindedir (göstermelik rakip bir iki partinin varlığı ve göstermelik seçimler demokrasi göstergesi değildir) ya da çok sayıda partinin varlığı söz konusudur. Türkiye’de 3 Kasım 2002 genel seçimlerinde 43 siyasi parti mevcuttu ve bunlardan 19’u seçime katıldı, %10 baraj uygulaması bu

²⁷⁵ GÜNEŞ, Turan, *Türk Demokrasisinin Analizi*, Hazırlayan: Hürşit GÜNEŞ, Ümit Yayıncılık, Ankara 1996, s.179.

²⁷⁶ GÜNEŞ, Turan, a.g.e., s.180.

²⁷⁷ TANİLLİ, Server, *Devlet ve Demokrasi*, s.221.

partilerin büyük çoğunluğunun TBMM’nde temsilini engellemiştir. %34 oy alan bir partinin 363 milletvekili çıkarması, seçim sisteminin demokratik olmayan yönünü ortaya koymaktadır.

15. Siyasi iktidara gelenlerin hemen hepsinin yakalandığı tedavisi imkansız “iktidar hastalığı” halk-siyasi iktidar kopukluğunun ana sebeplerinden birisi ve belki de en önemlisidir. 3 Kasım 2002 seçimlerinden önce, 3,5 ay Adalet Bakanlığı görevini yapan Aysel Çelikel, bu durumu şöyle ifade ediyor: “...Ankara biraz halktan kopuk yaşıyor....Ankara’da yönetim görevinden olup da iradenizi kullanamıyorsunuz. Çok uzun süreler bu işi yapmışsanız, halkı unutabiliyorsunuz. Ben böyle bir tehlike gördüm.”²⁷⁸

16. Demokrasilerde iktidara gelmenin temel aracı, seçimler ve halkın hür iradesi ile verdiği oylardır. Halkın verdiği oylar hangi partide yoğunlaşmışsa, o parti iktidarın başı veya ortağı olur. Oysa ülkemizde yaşanan bir çıkmaz daha vardır ki, “halkın oyu”nu neredeyse etkisiz kılacak niteliktedir. Bu durumu gazeteci Yaman Toruner şöyle ifade ediyor: “Bizim ülkede iktidara gelmek için halkın oyu yetmiyor. Cumhurbaşkanı’nın, Anayasa Mahkemesi Başkanı’nın, komutanların, bürokratların ve basın patronlarının oylarını da almak gerekir”²⁷⁹.

3.15.3.Popülist Politikalar

Türkiye’de siyasi iktidarlar özellikle seçim dönemlerinde tekrar iktidara gelebilmek için popülist uygulamalara başvurarak ekonomide dengesizliklere sebep olmaktadır. Hükümetler ellerinde bulunan iktisat politikası araçları ile-vergiler, kamu harcamaları, borçlanma ve emisyon gibi- ekonomiye müdahale edebilmektedirler. Özellikle seçim dönemlerinde siyasi iktidardakiler vatandaşın oy toplayabilmek amacıyla onlara birtakım faydalar ve çıkarlar sağlamaya çalışırlar. Seçim öncesi yapılan harcamalar, vergi ile finanse etmek oy kaybına sebep olacağından daha çok borçlanma ve emisyonla başvururlar. Hükümetlerin seçim

²⁷⁸ ÇELİKEL, Aysel, Milliyet Gazetesi, 25 Kasım 2002, s.14.

²⁷⁹ TÖRÜNER, Yaman, “Seçim Sırasında Demokrasi”, Sabah Gazetesi, 2002,

dönemlerinde ekonomi politikası araçlarını kullanmaları, ekonomik sorunların daha da ağırlaşmasına sebep olmaktadır²⁸⁰.

Türkiye’de popülist ekonomi anlayışı, çok partili siyasi hayata geçtikten sonra (1954 seçimlerinden sonra) hız kazanmıştır. Bu dönem, Türkiye’nin Batı tipi bir parlamenter demokrasiye geçiş çabalarının yanı sıra, liberal ekonominin kurulması misyonunun ağırlık kazanmasını da simgelemektedir.

Adnan Menderes’i popülist politika izlemeye iten sebeplerin başında, kendisini, “bazı ordu mensupları ve bazı elitlerin oluşturduğu komisyonu temsil eden güçlerin tehdidi altında hissetmiş” olması gelmektedir. Liberal ekonomiyi benimsemesine rağmen, muhalefetin baskısı ve kendini güvende hissetmeyişi Menderes’i popülist politika izlemeye adeta mecbur etmiştir. İktisadi başarısızlıkların da etkisiyle devletin ekonomik gücünü muhalefete karşı haksız rekabet unsuru olarak kullanan Menderes, KİT’leri geliştirerek, devlet öncülüğünde kalkınma modelini ön plana çıkarmıştır²⁸¹. “Her mahallede bir milyoner” ve “Türkiye’de bir küçük Amerika yaratmak” sloganlarının içeriğindeki, halkın kendi gücünü harekete geçirerek kalkınma anlamının tersine, izlenen ekonomik politikalar devletçiliğin gelişmesine sebep olmuştur.

Çiftçilere verdiği destekle ön plana çıkan Menderes’in takipçiliğini Demirel yapmıştır. Öyle ki, Demirel, Türk siyasi yaşamında “popülist yönetim anlayışının en büyük temsilcisi ve ustası olarak”²⁸² nitelendirilmiştir. Popülist ekonomi anlayışını iktidarda olmadığı zaman da sürdüren Demirel, yarattığı “baba” imajı ile ön plana çıkmıştır. Tarımdan çok köylüyü destekleyen Demirel, sulamada yaptığı önemli yatırımlarla “barajlar kralı” ilan edilmiştir. Demirel popülizminin en önemli araçlarından biri olan KİT’ler, diğer hükümetlerin de popülizm aracı olmuştur. Seçim öncesinde KİT’lere istihdam edilenlerin fazlalığı hem emek israfına (gizli işsizlik) hem de ödemeler dengesinin bozulmasına sebep olmuştur. Seçim sonrasında KİT ürünlerine yapılan zamlar, KİT’lerin zararını karşılamaya yetmemiş, özelleştirmede geç kalınması ve yapılan yanlışlar da KİT’lerin ekonomiye yükünü arttırmıştır.

²⁸⁰ AKTAN, Coşkun Can, s.219.

²⁸¹ TÜRKKAN, Erdal, a.g.e., s.205.

²⁸² TÜRKKAN, Erdal, a.g.e., s.208.

Menderes döneminin belirgin özelliği olan köylüyü destekleme politikası, Demirel hükümetleri döneminde de devam etmiştir. Modern çiftçiliğin yaratılmasından çok çiftçinin borçlarını silme yada taban fiyatın belirlenmesinde izlenen yöntemlerle çiftçiliğin geliştirilmesi yerine, köylünün desteklenmesi sağlanmıştır. Böyle bir uygulama, Türkiye’de köylü nüfusun ve “köylü kültürünün etkinliğini arttırıcı bir etki yaratmış ve bu nedenle sosyal değişimi”²⁸³ yavaşlatmıştır. Sanayi toplumuna geçişin göstergesi olan toplumsal davranış değişikliğinde de gecikmeler yaşanmıştır. Bu gecikme, 1977 seçimlerinde CHP’nin oylarını %41’e yükselterek iktidara gelen Bülent Ecevit döneminde de devam etmiştir. Ulusalçı ve korumacı uygulamaları ile ekonomiye aşırı müdahaleci olan Ecevit, bu müdahalenin temel mantığını, “çıkar çevreleri karşısında halkın çıkarlarını” korumaya dayandırmıştır. İktidarı döneminde izlenen ekonomik politikaların başarısızlığı, karaborsacılığı ve beraberinde tütün, yağ, şeker, benzin kuyruklarını getirmiştir.

Turgut Özal Türkiye, dışa açılma politikalarının yanı sıra, içte de değişimin hız kazandığı bir döneme girmiştir. Özal popülizmi 1985’ten sonra şekillenmiş, başlıca özelliği “köşe dönücü zihniyetin” gelişmesi olmuştur. Devletin harcama ve gelirlerinden önemli bir bölümünü bütçe dışına taşıyan “Fon Sistemi” Özal döneminde oluşturulmuştur. Özal döneminin bir simgesi de, yüksek düzeydeki sürekli enflasyondur²⁸⁴. Aşırı iç ve dış borçlanmadan kaynaklanan sorunlar demokrasi ihlallerine sebep olmuştur. Çiller de Özal gibi değişim popülizmi çizgisinden yürümüş; özellikle yanlış bilgilendirme, bilgi gizleme gibi politikalara geniş ölçüde başvurmuştur.

Kim ve hangi siyasi iktidar aracılığıyla uygulanırsa uygulansın, popülist politikalar ekonomik dengeleri bozmakta; başta enflasyon olmak üzere siyasi, ekonomik ve kültürel boyutlarda yozlaşmaya sebep olmaktadır. Popülist politikalar, kaşıkla verilenin kepçe ile alınması demektir ki, bunun ağır faturasını yine halk ödemektedir. Ekonomideki bozulma, toplumun yozlaşması sürecini hızlandırmakta, kültürel değerlerdeki çatlakları arttırmaktadır.

²⁸³ TÜRKKAN, Erdal, a.g.e., s.215.

²⁸⁴ KONGAR, Emre, 21.Yüzyılda Türkiye, s.417.

3.15.4.Rant Kollamanın Rolü

Baskı ve çıkar grupları seçimlerde destek verdikleri siyasi parti(ler) iktidara geldiğinde, devletten elde edecekleri transfer ya da rantları maksimize etmeye; bu amaçla da bürokrasi üzerinde etki kurarak bütçenin hacmini genişletmeye çalışırlar. Çıkar gruplarının rant beklentilerinin siyasi iktidarlarca karşılanması, iç ve dış borçların yanı sıra vergi yükünü de arttırıcı etki yapmaktadır.

Siyasi yozlaşmanın hem sebebi, hem de sonucu olarak ortaya çıkan rant kollama, “siyaset kontrolünde artan yolsuzluklar”²⁸⁵ın da ana sebebinin oluşturmaktadır. Siyasal iktidarların kamu ekonomisinde sahip oldukları güç ve yetkilerini keyfi kullanma eğiliminde olmaları, ülkemizde, “yüksek enflasyon, işsizlik, ağır vergi yükü ve kayıt dışı ekonomi, rant ekonomisi, bölgeler arası gelişmişlik farkları”²⁸⁶ ile sınırlı olmayan çok boyutlu ekonomik, sosyal ve kültürel yozlaşmaya sebep olmaktadır. Yatırıma aktarılması gereken fonların milli gelire hiçbir katkısı olmayan rant ekonomisi içinde değerlendirilmesi, gelir dağılımındaki adaletsizliği arttırdığı gibi, siyasi yozlaşmanın ve “köşe dönmezi zihniyetin” artışını hızlandırmaktadır. 1996 yılında dünya yolsuzluk sıralamasında 33. olan Türkiye, Saydam Enternasyonalin 2002 yolsuzluk sıralamasında 102 ülke içinde 64. olmuştur²⁸⁷. Son yıllarda “görev zararı” olarak gösterilen, bankaların boşaltılması olayları sonucu ortaya çıkan zararlar, ya halkın ödediği vergiler ile ya da iç ve dış borçlarla kapatılmaya çalışılmaktadır. Hayali ihracat, kayıt dışı paralar, batık bankaları kurtarma operasyonları siyasi iktidarlara olan güveni sarsmakta, yozlaşmanın boyutları artmaktadır.

3.16.DARBELERİN ROLÜ

“Ordu-Millet” geleneğimizin kökeni yüzyıllar öncesine dayanmaktadır. Ordu-millet kaynaşması ve asker ocağının kutsallığı düşüncesi, askeri müdahalelerin meşruiyet zemininin de temelini oluşturmuştur. Cumhuriyetin kuruluşunun askeri

²⁸⁵ ERİŞ, Metin, a.g.m., s.108.

²⁸⁶ ŞAHİN,Adnan, “Ekonomi Politikalarının Anayasa ile Sınırlandırılması”, Yeni Türkiye Dergisi, s.27. Mayıs-Haziran 1999, s.469.

²⁸⁷ ÖKE,Mim Kemal, “Türkiye’nin Yolsuzluk Karnesi”, Tercüman Gazetesi, 01 Şubat 2003.

zaferin sonucunda gerçekleşmesi ve başta Atatürk olmak üzere, asker kökenli kişilerin siyasi iktidarın başına geçmeleri, asker bürokratların yönetimdeki etkinliğini iyice arttırmıştır.

Çok partili siyasi hayata geçişle birlikte asker bürokratlarla, sivil bürokratlar arasındaki siyasi çatışmalar, bazen yerini işbirliğine bırakmıştır. DP iktidarına karşı asker-sivil bürokrasinin birlikte mücadele ve müdahale ettiği düşüncesi, çoğu siyaset bilimcinin ortak paylaşımını oluşturmuştur.

Türkiye’de askeri müdahalelerin siyasal kültür açısından en ilginç boyutu,askeri müdahalelerin sivil toplumda meşruiyet zemini bulması ve desteklenmesidir. Toplumda belirli kesimlerin bu müdahaleleri kendileri açısından zafer olarak değerlendirmeleri siyasal kültürümüzün demokrasi boyutunun zayıflığının göstergesidir. Siyasi terörizmin yoğunluğu ve sivil iktidarların buna çözüm bulamamaları, 1980 askeri müdahalesinin gerekçesini oluşturmuştur. Meclisteki milletvekilleri ve parti liderlerinin de askere çağrı yapması, askeri müdahalelerin genel kabul görmesinin sebeplerinden birini oluşturmuştur. 1960 ve 1980 yıllarında askeri ihtilallerin dışında, siyasi literatürümüze “12 Mart Muhtırası” ve “28 Şubat Süreci” olarak geçen askeri müdahaleler yaşanmıştır. Sivil toplumda askeri müdahalelerin genel kabul görüşü ve haklılığı doğrultusunda yapılan tartışmanın ötesinde, askeri müdahalelerin demokrasi ile bağdaşmadığı konusu daha az tartışılmıştır.

28 Şubatta irtica tehlikesine karşı yapıldığı söylenen askeri uyarının, ihtilale dönüşmemesinde etkili olan iki sebebi şöyle sıralamak mümkündür:

1. Dünyada soğuk savaşın sona ermesi sonrasında dünya kamuoyunda demokratik yönetimlere ilginin artması ve askeri müdahalelere sıcak bakılmaması (dış etken)

2. Toplumda askeri müdahalelerin meşruiyetinin sorgulanmaya başlanmasının yanında sorunların çözüm adresi olarak askeriyeğin gösterilmemesi. 1980 müdahalesinden önce askere yapılan ihtilal çağrılarının, sivil alanda artık genel kabul görmemesi (iç etken)

28 Şubat süreci, MGK'nın hükümete tavsiye ile sınırlı olan yetkilerini aştığını toplumda tartışılmaya başlamasını da beraberinde getirmiştir. Bilinen şudur ki, demokratik toplumlarda ordu askeri alanın dışına çıkmamakta, sivil alanla ilgili kararlar sivil hükümetlere bırakılmaktadır. Halkın yönetime katılımı teşvik edilmekte, yönetimde açıklık ilkesi hayata geçirilmektedir.

Askeri müdahalelerin ardından halk oylamasına sunulan anayasalar da oylamaya sunulmadan tartışılmaya başlanmıştır. Bu tartışmalar 1982 Anayasası için halen devam etmektedir. Türkiye'de ordu-millet kültür geleneğinin devamı askeri alanla-sivil alanı iç içe geçirmiştir. Türkiye'de ordunun bu kadar etkin olmasının bir sebebi de Türkiye'nin jeopolitiği ile ilgilidir. Bulunduğu coğrafyada güçlü bir orduya sahip olmak zorunda kalması, Türkiye'de ordu-siyaset geleneğinin devamında etkili olmaktadır. Siyasal kültürümüzün önemli ve etkin bir parçasını oluşturan "ordu"nun sivil alandan çekilmesi, demokratik siyasal kültürün toplumda yaygınlık kazanması ile mümkündür.

3.17.YETKİ PAYLAŞIMINDAN KAÇINMANIN ROLÜ

Demokrasinin temel referanslarından biri ve belki de en önemlisi katılımcılıktır. Yerel yönetimlere, demokratik katılıma en uygun yönetimler gözüyle bakılması da bu yüzdendir. Yerel yönetim organlarının, yerel halkın katılımıyla seçilmiş ve yerel halka en yakın yönetsel birim olmaları bu kanaatin temelini oluşturmaktadır. Ancak katılım seçimle sınırlandırılmamalıdır. Önderlerin dayanışma ve seçmene karşı hesap verme sorumluluğu taşımaları, yerel hizmetlerle ilgili yatırımların projelendirilmesi ve uygulanması aşamasında bilgilendirilmeleri ve karar verme sürecine katılmaları gibi demokrasi değerleri yaşama geçirilmezse katılımın sürekliliği sağlanamaz. Toggueville'in yurttaşın yerel bir topluluğun üyesi olma bilinç ve sorumluluğunun ancak yerel yönetimler düzeyinde sağlanabileceğini savunması boşuna değildir.

Türkiye'de, karar alma sürecinde sivil toplumun sürekli dışlanması ve bireyin siyasal katılımının endişe ile karşılanması katılımın önündeki en önemli engellerden biridir. Cumhuriyetin ilk yıllarında, ulusal birlik düşüncesinin oldukça önemli olması

nedeniyle, merkez dışındaki siyasal örgütlere kuşku ile bakılmıştır. Böyle bir bakış açısı, kent kültürü oluşumunu da geciktirmiştir. Yerel yönetimlerden beklenenler, yerel kamu hizmetlerinin etkin ve ucuz olarak sağlanması ile sınırlı kalmış, kent halkının siyasal toplum karşısında sivil toplum olarak belirmesi yönü ise hep eksik kalmıştır. Oysa “sivil toplum kent kültürüyle var olabilen ve kentlilere özgü bir toplumdur”²⁸⁸.

Sivil toplum, devletin kurumsal yapısı dışında oluşmalıdır, yerel yönetimler ise birer kamu tüzel kişileridirler.

3.18.İDEOLOJİNİN ROLÜ

İnsanın inanç sistemine bağlılığının ifadesi olarak kullanılan ideoloji kavramı, insanlara olaylar, durumlar, kısacası dünya ile ilgili fikir ve tavırları hazır olarak sunmaktadır. İdeoloji doğmalar bütünü olduğundan, statiktir. İdeoloji, insana “dünya”yı yorumlayışı hazır sunduğundan, üretken, düşünen, eleştiren insan yerine, fikir kalıplarını benimsemiş insanlar yaratmakta; insana hizmetten çok, insanı hizmetine almaktadır.

İdeoloji insanı hizmetine aldığı anda, insan vatanına, atasına, kültürüne, geçmişine ihanete hazır hale gelmektedir. Türkiye, 1980 öncesi ideolojik fanatizmin faturasını çok ağır öderken, “komünist ideoloji Slavların elinde kendi haklarının yararına kullanılan bir araç”²⁸⁹ olmuştur. İdeolojik yıkıcı fikirler, özellikle genç nüfus üzerinde yoğunlaşmış; kendi öz değerlerine yabancı ve düşman bir nesil yetiştirilmeye çalışılmıştır. İnsanları kendi milli değerlerine, kültürüne yabancılaştıran ideolojiler tek boyutlu değildir. 1989 yıllarında bağımsızlıklarını kazanan Türk Cumhuriyetlerinde Türk Alfabeti yerine Arap Alfabetine dönmeleri için gayret sarf edenler de ideolojinin esiri olmuş insanlara örnektir²⁹⁰. İdeallerle ideolojiler arasında hassas bir çizgi vardır. İdealler, toplumları daha ileriye götürür, gelişmelerini sağlar. İdealden ideolojiye geçişse, toplumları felakete sürükler ki, tarih

²⁸⁸ ÇUKURÇAYIR, M.Akif, *Siyasal Katılma ve Yerel Demokrasi*, Yargı Yayınevi, Ankara 2000, s.170.

²⁸⁹ YENİÇERİ, Özcan, *Yeniden Türkleşmek*, s.115.

²⁹⁰ YENİÇERİ, Özcan, a.g.e., s.116.

bunun örnekleriyle doludur. Resmi ideoloji, kendi kültürel değerleriyle örtüşen bir eğitim sistemini uygulamaya koyarak gençleri yabancı ve yıkıcı ideolojilerden koruyabilir. Aksi halde, kültürel boşluktaki alanlar, yıkıcı ve bölücü ideolojilerin yayılmasına fırsat doğurmuş olur.

Kavramlardan yola çıkarak, önce kavramları satarak hedeflerine ulaşmaya, kültürel hegemonya kurmaya çalışanlar, şimdi de “küreselleşme” olgusunu yeni bir ideolojik kavram şeklinde insanlara sunmuşlardır. Her olay ve olguya “küresel” bazda yorum getirmek adeta zorunluluk haline gelmiştir. Medya ve iletişim araçları da, küresel zihniyetin yayılması amacına hizmet etmektedir.

3.18.1. Milliyetçilik

Temelde milletleşme sürecinin bir ürünü olarak ortaya çıkan milliyetçiliğin, Fransız ihtilali ile doğduğu ileri sürülmektedir²⁹¹. Milliyetçiliğin ilk örneğinin Batı Avrupa’da (İngiltere ve Fransa) görülmesinin sebebi, bu ülkelerde “Milliyetçiliğin uzun, fakat sağlam bir iç dinamik sonucu oluşmuş olmasıdır”²⁹²

1789 yılında Fransa’da yaşanan devrimin alevlendirdiği Milliyetçilik fikri, Fransa ile sınırlı kalmamış, XIX. yy.da dünyanın çeşitli ülkelerini etkilemiştir. Bu etkileşim sonucunda, uluslar arası ilişkilerde “millet” temel birim olarak ele alınmaya başlanmış; sonuçta “Millet ve Milliyetçilik bir realite ve birim olarak kabul edilince milletlerin hürriyeti, istiklali ve eşitliği, dolayısıyla milli devlet anlayışı temel prensip haline”²⁹³ gelmiştir.

Çoğu araştırmacının milliyetçiliği temelde anti-demokratik olarak görmesine karşın G.Nodıa, milliyetçilik fikrinin demokrasi fikri olmadan varolmasının imkansız olduğunu ve demokrasinin milliyetçilik olmadan hiçbir zaman varolamayacağını ifade etmekte ve devamla aralarındaki ilişkiyi, “Bu ikisi, adeta anlaşılması güç bir evlilikte olduğu üzere, birbirlerinden ayrı yapamayan, fakat neredeyse aralarında

²⁹¹ TÜRKDOĞAN, Orhan, *Milli Kimliğin Yükselişi Niçin Milletleşme*, Alfa Basım Yayım Dağıtım, 2.Baskı, İstanbul 1999, s.112.

²⁹² ORAN, Baskın, *Atatürk Milliyetçiliği*, “Atatürk...”, s.33.

²⁹³ KODAMAN, Bayram, “Milliyetçiliğin Tarihi Seyri”, *Türk Yurdu Dergisi*, C.19, S.139-141, Mart-Mayıs 1999, s.69.

sürekli bir gerilim olan bir çift gibi birbirlerine bağlanmışlardır”²⁹⁴ diye ifade etmektedir. Milliyetçilikle demokrasiyi ayrılmaz bütün yapan şey, milliyetçiliğin ırkçılık çizgisinden uzak tutulmasıdır. Yani, “farklılıkları zenginlik olarak”²⁹⁵ değerlendirip, “modern liberal demokrasinin oluşturucu ögesi olan çoğulculuğun”²⁹⁶ kabul edilmesidir. Bu anlamda milliyetçiliği, ilkel etnik sınıflandırmadan ayırmak gerekmektedir. Millet olma düşüncesinin temelinde, insanlığa üye olma ve insanlığın bir milletler ailesi şeklinde örüntülediği düşüncesi yatmaktadır. Milliyetçiliğin temelinde var olan milletini, dilini, vatanını sevmeye ve bağlılık duygusunun ırkçılık kavramından ayrı değerlendirilmesi gerekmektedir.

Milliyetçilik fikri, özellikle çok uluslu imparatorlukları derinden etkilemiştir. Tanzimatla birlikte yönünü Batıya çevirmiş olması, Osmanlı İmparatorluğunun yıkılmasına engel olmamış; hatta Batıdaki milliyetçilik hareketi imparatorluktan ayrılma ve kopmaları hızlandırmıştır. Osmanlı İmparatorluğu yıkıldıktan sonra genç Türkiye'nin kültürünün şekillenmesinde, Cumhuriyetin yaşatılmasında ve demokrasinin yerleştirilmesinde milliyetçilik, ortak payda olarak kabul edilmiştir. M.Kemal Atatürk'e göre millet, aynı harstan (kültürden) olan insanlardan oluşan bir toplumdur. Bu yüzden Türkiye bir kültür devleti olarak tasarlanmıştır²⁹⁷.

Cumhuriyetin kurulmasından sonra, milliyetçi ideoloji sayesinde hem devletin yapısı ve temel ilkeleri şekillendirilmiş; hem de ulusal devlet yapısı aracılığıyla toplumu homojen hale getirme çabaları idealize edilmiştir. Türk milliyetçiliğinin fikir babası Ziya Gökalp'in, “içtimaiyet ilmi gösteriyor ki, bu bağ, terbiyede, kültürde, yani duygularda ortaklık”²⁹⁸ ifadesinde şekillenen milliyetçilik, Cumhuriyetin de temel çizgisini oluşturmuştur.

Atatürk, Cumhuriyetin ilk yıllarında, soy üzerinde bazı araştırmalar yaptırmış; ancak onun milliyetçilik anlayışı milli terbiyeye, milli kültür, dil ve tarih şuuruna

²⁹⁴ NODIA, Ghia, “Milliyetçilik ve Demokrasi”, Siyasal ve Sosyal Teori, Çev.Eralp YALÇIN, Atilla YAYLA, Siyasal Kitapevi, 2.Baskı, Ankara 1999, s.85.

²⁹⁵ YENİÇERİ, Özcan, a.g.e., s.211.

²⁹⁶ MOUFFE, Chantal, “Demokrasi, İktidar ve Siyasal Düzen”, Demokrasi ve Farklılık, Yayına Hazırlayan: Seyla BENHABİB, WALD Yayını, 1.Basım, İstanbul 1999, s.348.

²⁹⁷ DURGUN,Şenol, “Otoriter Devletin Demokratikleşmesi” Yeni Türkiye Dergisi, s.29, Eylül-Ekim 1999, s.131.

²⁹⁸ KÖSEOĞLU, Nevzat, “Milliyetçilik ve Türk Milliyetçiliği Fikrinin Doğuşu”, Türk Yurdu Dergisi, C.19, s.139-141, Mart-Mayıs 1999, s.323.

dayandığından soy araştırmasından vazgeçmiştir. Atatürk'ün hedefi kültür devleti oluşturmak olduğundan, bu hedefe ulaşmada milliyetçilik esas unsur olarak kabul edilmiştir. Var edilmek istenen kültür devletindeki homojenliğe karşın, son yıllarda “kültür mozaiği” kavramı gündeme getirilmiştir. Ergil’de “Doğu Raporu”nda, Türkiye için çok kültürlü bir mozaik yapıdan bahsetmektedir. Ergil’e göre, Anadolu’da yaşayanlar heterojen, çok kültürlü bir topluluktur. Konu ile ilgili yaklaşımını Ergil şöyle belirtmektedir:

“Sadece Doğu’da değil, Anadolu’nun her yerinde farklı kültür kümeleri yaşıyordu, yaşıyor. Ulus kurma aşamasında, ulus olduğunu etik temele dayandırmaya; milliyetçiliği tektipleştirici, standartlaştırıcı, benzemeyenleri dışlayan bir ideoloji olarak görmeyen bir ideolojiyi benimsemek rejimin niteliği ve geleceği açısından stratejik öneme haizdir. Ulusu, kültür kümeleri ve etnisiteler arasında uyumu bir birlik olarak algılayan bir siyaset felsefesi çok kültürlü Anadolu gerçeğine ve Osmanlı nüfus mimarisine daha uygundur”²⁹⁹

Devlet ile milletin, kültür ile siyasetin bir ve tek sayılmasını da yanlış bulan Ergil’e göre, “siyasal birliğin inşasında baş rolü üstlenen devlet, birlik ile teklik arasında ayırım yapmadı. Sağlanmak istenen birlik, teklik olarak uygulamaya yansdı”³⁰⁰.

Mozaik bir kültürden bahsedilmek için, öncelikle birbirinden bağımsız, her biri kendi kimliğini sergileyen ve canlılığı devam eden birden çok kültürün bir arada yaşıyor olması gerekmektedir. Mozaik kültür yapısına sahip Osmanlı İmparatorluğunun dağılmasından sonra kurulan Türkiye Cumhuriyeti için kültür mozaiği veya çok kültürlülükten bahsetmek yerine, “farklılık içinde birlikten”³⁰¹ bahsetmek daha gerçekçi olacaktır.

Toplumunu “mozaik” kavramı ile açıklama heveskarlığının temelinde “parçala, böl ve yönet” ilkesinin sinsi planı yatmaktadır. Son yıllarda çok ulusçuluğun ve çok kültürlülüğün ideolojisi olarak dünya gündemine oturtulan küreselleşme kavramı, milli devleti zayıflatıcı bir misyonla ortaya çıkmıştır. Sermayenin küreselleşmesinin

²⁹⁹ ERGİL, Doğu, a.g.e., s.52.

³⁰⁰ ERGİL, Doğu, a.g.e., s.52-53.

³⁰¹ YENİÇERİ, Özcan, a.g.e., s.211.

önündeki belli başlı engelleri ortadan kaldırmanın yolu, ulus devletlerin zayıflatılmasından geçmektedir. Küreselleşme, “çok uluslu şirketlerin tutundukları, savundukları ve ürettikleri en temel meta”³⁰² haline gelmiştir. Birçok konuda sorgulanması gereken küreselleşme, çok ulusluluk ve çok kültürlülük gibi hassasiyetle takip edilmesi gereken bir kavramdır. Küreselleşme kavramının sadece ekonomik boyutunun değil, siyasi boyutunun da dikkatli bir değerlemeye tabi tutulması gerekmektedir.

3.18.2. Milli Devlet

Fransız ihtilali ile, egemenliğin ulusa ait olması düşüncesinin yaygınlaşması, beraberinde ulusların kendi kaderlerini tayin (self determination) etme konusunda hür olmaları gerekliliğini de gündeme getirmiştir. Bu gelişme, milliyetçilik olgusunu doktrinel bir yapıya büründürmüştür. Dünyanın yeniden şekillenmesinde belirleyici rol oynayan milliyetçilik, Osmanlı Türklerinin geç tanıştıkları bir olgudur. Osmanlı Devletinin dağılmasının psikolojik olarak içselleştirilememiş olması, bu gecikmenin temel nedenlerinden biridir. Ayrıca; toplumun gelenekçi bir yapıya sahip olması, eğitim anlayışının gelenekselliği, dinsel ve geleneksel simgelerin toplum üzerindeki yoğunluğu da milliyetçi düşüncüyü geciktirici etki yapmıştır³⁰³.

Geleneksel toplum yapısına sahip Osmanlı Devletinde halkın çoğu kırsal kesimde yaşamaktaydı. Kırsal kesimin yaşam biçimi cemaatçi özelliğe sahipti. Bu durum modernleşmeyle birlikte gelişme gösteren milliyetçiliğin önünü kesici etki yapmıştır. Cemaatçi yapı kültürel farklılığı ve kültürel çeşitliliği arttırdığından, sonuçta kültürel heterojenliği de körüklemiştir. Oysa ulusun varlığı kültürel homojenliği gerekli ve zorunlu kılmaktadır. Kültürel homojenliğin sağlanması ise kültürel aynılığı sağlayacak modern eğitimin varlığına bağlıdır.

Avrupa’da 19.yy.da uygulanmaya başlayan ana dilde kitle eğitimi, milliyetçi fikirlerin gelişmesi ve yayılmasını hızlandırmıştır. Kitlesele eğitime bir taraftan toplumun homojenleşmesi sağlanırken, bir yandan da aralarındaki sosyal, iktisadi,

³⁰² YENİÇERİ, “Küreselleşme ve Entelektüel Terörizm”, 2023 Dergisi, S.6, Ekim 2001, s.35.

³⁰³ KARAKAŞ, Mehmet, “İmparatorluktan Ulus-Devlete Geçiş Sürecinde Türk Milliyetçiliğinin Gecikme Nedenleri”, Türk Yurdu Dergisi, C.19, s.139-141, Mart-Mayıs 1999, s.228.

mesleki ve dini farklar en aza indirilmeye çalışmıştır. Bizde ise ana dilde kitlesel eğitime ancak Cumhuriyetle birlikte geçilebilmiştir. Batıda matbaanın ana dilde yaptığı yayınlarla ulusal duyguların oluşumu oldukça hızlı bir seyir izlerken; Osmanlıda matbaanın geç kullanılmış olması kültürel birliğin oluşmasını geciktirmiştir. Osmanlıcılık ve Batıcılık fikir akımları, mevcut teb'anın bir arada tutulmasını sağlamaya yetmediğinden, geriye bütünleştirici ve kültürel homojenliği sağlayıcı fikir olarak milliyetçilik kalmıştır. Milliyetçilik ve kültürel bütünlüğün oluşturulmasında iki temel argümandan birisini dil, diğerini de tarih şuuru oluşturmaktadır. "Dil" in milli şuur için önemi Ömer Seyfettin'in şu sözlerinde ifadesini bulmuştur; "...dil bir milletin değerlen manzumesinin ilk, temel ve vazgeçilmez unsurudur ve her millet kendi lisanında yaşar"³⁰⁴.

Atatürk'ün algıladığı millet tanımının içeriğini (siyasi varlıkta birlik, dil ve yurt birliği, tarih ve ahlaki yakınlık) Osmanlı toplumunun ümmet anlayışında bulmak mümkün değildir. Böyle bir toplum yapısına ulaşmak için, milli devlet fikrine sahip olmak gerektiği gerçeğinden hareket eden Mustafa Kemal; bir taraftan dil ve tarih birliği yaratmaya, diğer taraftan da "İktisat Misakı"³⁰⁵ adı altında toplanan kararları alarak, iktisadi bağımsızlığı gerçekleştirmeye çalışmıştır. Mustafa Kemal, fikir babam dediği Ziya Gökalp'ten esinlenerek oluşturmaya çalıştığı ulus-devlet idealini, Cumhuriyetin ilanından sonra hızla uygulamaya koymuştur. Mustafa Kemal, yaratmaya çalıştığı ulus-devlet modeli ile dilde, duyguda ve kültürde bütünleşme sağlamayı amaçlamıştır.

3.18.3. Küreselleşme

Milli devletler için tehdit oluşturan etkenlerden birisi de, hiç şüphesiz küreselleşmedir. Kapitalizmin yeni versiyonu olan küreselleşme, gelişmiş ülkelerin yeni pazarlara daha kolay girmelerini sağlamak amacı ile ortaya atılmış bir kavramdır. Ulus devletlerin etkinliği şeklinde değerlendirilen kapitalizm, nasıl ki

³⁰⁴ ÇEŞİTLİ, İsmail, "Ömer Seyfettin'in Hikayelerinde Milli Şuur", *Türk Yurdu Dergisi*, C.19, s.139-141, Mart-Mayıs 1999, s.208.

³⁰⁵ TÜRKDOĞAN, Orhan, *Kemalist Sistem, Kültürel Boyutları*, Alfa Basım Yayım Dağıtım Ltd. Şti, 1.Baskı, İstanbul 1999, s.119.

“ulusal sınırlar tarafından belirlenen isteklere izin vermemiş”³⁰⁶se çok uluslu şirketlerin evrensel kavramı olan küreselleşme de ulus devletlerin isteklerine izin vermemektedir. Çünkü çok uluslu şirketlerin hedefi, “aynı şeylerin yenmesi, içilmesi, giyilmesi ve kullanılması yoluyla ırk, coğrafya ve gelenekleri aşan bir tüketici topluluğu yaratmak”³⁰⁷tır.

Ekonominin kültürler üzerine yaptığı etkiler dikkate alındığında, bir şirket yöneticisinin “biz bir ülkeye mal satmadan önce kavram satarız” sözü daha net anlaşılır. Kavramlar satılarak, kültürler etkisiz hale getirilmekte; kültürler yok edilerek de milletler sömürgeleştirilmektedir. Bu yüzden ki, kültürel alanlar mücadelenin en yoğun yaşandığı alanları oluşturmaktadır. Kültürel alandaki mücadelede yenik düşen milletler, hakim kültürlerin saldırılarına açık hale gelmektedirler. Kültürel yozlaşmanın sebebini kültürel boşluk oluşturmakta; kültürel boşluklardan içeriye sızan hakim kültürlerin kavramları da kısa zamanda kişileri “sınırları kaldırılmış bir dünya”nın özleyicileri haline getirmektedir.

Küreselleşme bir taraftan ekonomik alanda uluslar arası sermayenin egemenliğini artırırken, diğen yandan da ulus devletleri ekonomik, toplumsal ve kültürel süreçlerde daha az söz sahibi hale getirmektedir. Çok uluslu şirketlerle rekabet edecek güce sahip olmayan ülkelerse, giderek daha çok süper güçlerin denetimine girmektedir. Bu sayede “hem Amerikan malları hem de onların alt yapısını hazırlayan kültür ürünleri olağanüstü imkanlara sahip ÇUŞ’lar vasıtasıyla sürekli dünyayı dolaşmaktadır”³⁰⁸. Küresel patronlar karşısında yeterli güce sahip olmayan yerel sermaye, “ABD’nin yeni dönemde şekillendirmeye çalıştığı, kutupların çekim güçlerinden kurtulmuş bir serbest politika alanı”³⁰⁹ na dahil olacaktır. Çok uluslu şirketler, mallarını satın alacak gümrüksüz ve sınırsız bir dünya istemektedirler. Küreselleşmenin itici gücünü oluşturan kapitalizm, bir taraftan ekonomiyi küreselleşmeye doğru hareketlendirirken, bir taraftan da “hem iç hem de

³⁰⁶ YENİÇERİ, Özcan, “Küresel Tehditler Karşısında Türk Kültürünün Geleceği, 2023 Dergisi, S.15, Temmuz 2002, s.68.

³⁰⁷ YENİÇERİ, Özcan, “Küreselleşme ve AB Sarmalında Egemenlik Sorunu ve Türkiye” 2023 Dergisi, s.16, Ağustos 2002, s.10.

³⁰⁸ YENİÇERİ, Özcan, “Küresel Tehditler Karşısında Türk Kültürünün Geleceği”, s.68.

³⁰⁹ CANBOLAT, İbrahim S., Yeni Dünya ve Türkiye, Ezgi Kitapevi, 1.Baskı, Bursa 2000, s.49.

dış politikada devletlerin serbestliğini kesin biçimde sınırlamıştır. En genel düzeyde devletin belirli stratejik yeteneklerinin³¹⁰ zayıflamasına sebep olmuştur.

Küreselleşme ile neo-liberazilmin yeni dünya tasarımının gerçekleştirilmesi hedeflenmiştir. Bu tasarımda “yeni dünya düzeninde uluslar arası ilişkiler, özellikle de çeşitli bakımlardan periferik konumdaki ülkelerle Büyük Güçler arasındaki ilişkiler, pek iç açıcı olmayacaktır”³¹¹. Yeni özgürlük anlamındaki neo-liberalizm A.İşıkılı’nın da işaret ettiği gibi ne yenidir, ne de özgürlükçü Şili örneği neo-liberalizmin demokrasiyle bir arada olamayacağını çarpıcı örneklerindedir. Yeni liberalizmin uygulandığı yerlerde demokrasinin rafa kaldırıldığını Türkiye örneği ile açıklayan İşıkılı’ya göre;

“Türkiye’de, 24 Ocakla başlayan bir süreçtir neo-liberalizmin hayata geçirilmesi. Türkiye’de de 24 Ocak’ın 12 Eylül’le eşlenmesi ve 24 Ocak’ın peşinden 12 Eylül’ün gelmesi bir rastlantı değildir. Özal defalarca 12 Eylül olmasaydı iktidara geçemezdik, demiştir. Çünkü gerçekten de 12 Eylül’ün amacı, 24 Ocak kararları ile ilk adımı atılmış olan neo-liberal yeniden yapılanma sürecinin gereksinim duyduğu hukuksal ve siyasal dönüşümleri hayata geçirmektir”³¹²

Böylesi bir durum, sermayenin mantığına teslim olmayı ifade etmektedir. Küreselleşme, “özelleştirme” ve “devletin küçültülmesi” sloganları ile özelleştirme eğilimini arttırıcı bir rol oynamıştır. Neyin, nerede, ne kadar üretileceğinin ve kaçta satılacağı belirlenmesi kararını da bu güçler almaktadır. Küreselleşmenin doğurduğu problemler, ulus-devlet biriminin boyutunu aşmakta; küreselleşme bir taraftan ulusçuluğu marjinalleştirmekte, bir taraftan da ulus devletinin bütünlüğünü parçalayıcı rol oynamaktadır³¹³.

Ekonomik globalleşmenin bir sonucu da, Dünya Bankası, OECD, IMF gibi örgütlerin, ulus devletleri belli kurallara uymaya zorlamasıdır. Globalleşen sermayenin ulus devletler karşısında güvenceye alınması anlamına gelen MAI (Multilateral Agreement On Investment/Çok Taraflı Yatırım Anlaşması) bunun

³¹⁰ YENİÇERİ, Özcan, “Küreselleşme ve AB Sarmalında Egemenlik Sorunu ve Türkiye” s.9.

³¹¹ CANPOLAT, İbrahim S., a.g.e., s.50.

³¹² İŞIKLI, Alpaslan, “Küresel Prezidyumun Üyeleri: DB,DTÖ,İMF”, 2023 Dergisi, s.16, Ağustos 2002, s.28.

³¹³ SARIBAY, Ali Yaşar, a.g.e., s.16.

önemli işaretlerini vermektedir. Türkiye'nin de taraf olduğu bu anlaşma, ulus devletlerin kendi iç uygulamalarına sınırlar getirmektedir. MAI'nın hükümlerinden olmak üzere, "ulusal hükümetler halka zarar verdiği gerekçesiyle yabancı bir yatırımı"³¹⁴ engelleyemeyeceklerdir.

Küreselleşmenin, ülkemiz için oluşturduğu tehditlerden en önemlisi, kendilerinin suni olarak yaratmaya çalıştıkları "etnik farklılık" tezi ile ülkemizi bölmek istemeleridir. Farklı kültürel öge taşıdığını iddia eden her gruba, ayrı siyasi örgütlenme hakkı tanıyan küreselleşme taraftarlarının, bu kültür ayağı, Türkiye açısından önemli bir tehdit oluşturmaktadır. Bu tehdidin pasifize edilmesi için ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel açıdan gerekli tedbirleri alarak, Türkiye'nin tuzağa düşmesini engellemektir.

---

³¹⁴ BOZKURT, Veysel, "Ulus Devletinin Aşılması ve Avrupa Birliği", Türk Yurdu Dergisi, s.139-141, Mart-Mayıs 1999, s.407.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Demokrasi, günümüzde klasik yönetim anlayışının ötesinde yeni anlamlar kazanmıştır. Demokrasi, bir yaşam biçimi olarak algılanma sürecine girmiştir. Bu süreçte, yönetim kadar, yönetilenlerin de demokratik kimliğe sahip olması, demokrasinin temel niteliğini oluşturmaktadır.

Demokrasiyi bir sistem olarak algılasak, bu sistemin girdileri olan birey, sivil toplum kuruluşları, siyasi partiler, katılımcı toplum gibi kurum ve değerlere sahip olan toplumlar ancak demokratik kimliğe bürünebilirler. Demokratik toplum yapısının varlığı için gerekli olan temel argümanlara ulaşıldığında, yönetimin demokratik yapıya kavuşması daha kolay olacaktır. Demokrasinin özümsemesi, ülkeden ülkeye, bir toplumdaki diğerine farklılık arz etmektedir. Ülkelerin jeokültürel, jeopolitik, ekonomik, sosyal , siyasal yapı ve konumları demokrasi sürecinin hızına etki eden faktörlerdir.

Türkiye’de demokrasinin toplum ve yönetim bazında yerleşmemesinin temelini, Osmanlı toplum düzenindeki hanedan-reaya (kul) veya Mardin’in ifadesi ile merkez-çevre ikileminde aramak gerekmektedir. Bu ikilem, Enderuni kimliğinin yönetimdeki hakimiyetini artırırken; reaya kimliğine sahip Türk toplumunun ekonomik, sosyal ve siyasal olarak varlık gösterememesine sebep olmuştur. Uygulanan toprak sistemi aristokrasinin; ticaretin Gayri Müslimlerce yürütülmesi de burjuvazinin oluşumunu engellemiştir. “Uyruk Kültürü”, bir yandan devlet baba geleneğinin kökleşmesine sebep olurken, bir yandan da “birey”in cemaatten ayrı bir kimliğe sahip olmasını geciktirmiştir.

İmparatorluktan milli devlete geçiş sürecinde, ümmetçiliğin yerine oturtulan millet kimliği de istenen düzeyde oluşturulamamıştır. Batıdaki toplumsal dinamiklerin tabandan tavana yaptığı baskının tersi bir uygulama ile, tepeden inmeci bir yol izlenerek, halk “halka rağmen”, değişime zorlanmıştır. Merkezin geleneksel otoriterliği her alan ve kuruma yansımıştır. Ailede baba, okulda öğretmen, siyasette lider otoritesi, kul geleneğinin devamının göstergesidir. Merkezin, katılımcı vatandaş bilincinin gelişmesi için önemli bir uygulama alanı olan yerel yönetimlerle yetki paylaşımından kaçınması da demokrasi kültürünün gelişimini engelleyici bir faktör

olmuştur. Sivil toplum örgütlerinin var olabilmesi kentlerle mümkündür. Türkiye’de kentler, toplumun arabesk kültür yapısının izlerini taşımaktadır. Kadının toplumdaki yeri de, bu kültürün adeta izdüşümü niteliğindedir.

Negatif yönlü geleneklerimiz (devlet baba geleneği, otoriter yönetim anlayışı, bürokrasinin etkinliği, tepeden inmecilik, sivil toplum örgütlerinin güdümlü yapıda oluşu vb) ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel yozlaşmanın boyutlarını arttırmaktadır. Bu alanlardaki yozlaşmalar karşılıklı olarak birbirini etkilemekte; örneğin siyasal yozlaşma toplumdaki ahlaki çöküntüyü arttırmakta, köşe dönmeçiliği teşvik etmekte, siyasi iktidarlar rant kollama aracı gibi görülürken, popülist politikalarla ekonomik dengeler alt üst olmaktadır. Ekonomik yozlaşma, iç ve dış borçların etkisiyle gelir dengesizliğini ve enflasyonu körüklemekte; ekonomideki yolsuzluklar demokrasiyi kırılgan bir yapıya büründürdüğü ve dışa bağımlılığı arttırdığından, siyasi bağımsızlığı olumsuz etkilemektedir. Bu durum bir taraftan toplumsal şiddeti attırırken, bir taraftan da teröre gerekçe oluşturmuştur.

Uygulanan eğitim politikası ve aydınların halka kayıtsızlığı kültürel yozlaşmayı arttırmış; yozlaşmanın sebep olduğu kültürel boşluklar yıkıcı ve bölücü ideolojilerin etki alanı olmuştur. Dilde, dinde, kültür ve geleneğe homojenliği sağlamış bir toplum yerine, bölünmüş etnik kimlikler yaratmaya çalışanların mozaik kültür arayışları da küreselleşme süreci ile hız kazanmıştır.

ÖNERİLER

Demokrasinin temel değerlerine ulaşmak, belirli bir süreci gerektirmektedir. Demokrasinin yerleşmesinde temel değerler olan özgürlük, eşitlik, çoğulculuk, tahammül ve hoşgörünün birey, aile, sivil toplum kuruluşları ve siyasi partiler bazında kazanılması gerekmektedir.

Demokrasi, farklılıkların bir aradalığını idealize etmiştir. Bu ideale ulaşmada kültürel homojenlik önemli rol oynayacaktır. Ülkelerin coğrafi sınırlarının güvenliği ve bölünmezliği, bu coğrafyada yaşayanların kültürel birlikteliğine bağlıdır. Bu birlikteliği sağlayan temel değerler dil, din, gelenek ve görenekler, kısacası kültürel değerlerdir. Bu değerlerin korunması için her alandaki yozlaşma önlenmeli; toplum yapıcı amaçlara yönlendirilmelidir.

Toplumun değişime, çağdaşlaşma çabaları “halka rağmen” değil, halkla birlikte gerçekleştirilmelidir. Bu konuda aydınlarımıza önemli görevler düşmektedir. Aydınlar sayesinde, hak-aydın kopukluğu ortadan kalkacaktır. Bir toplumun milli kimliği dil, din, tarih ve kültür gibi ortak değerlerin yanısıra, ekonomik ve sosyal yapı ile şekillenmektedir. Bu değerlerdeki yozlaşma karşılıklı olarak birbirini etkilemektedir. Kültürel, siyasal, ekonomik ve sosyal değer kayıplarının önü kesilmedikçe, demokratikleşme tam anlamıyla gerçekleşmeyecektir.

Laiklik, yaşayan kültürümüzün ayrılmaz parçası olan din etkilerini milli şuur içinde eritmek olarak değerlendirilmelidir.

Demokratik kişilik ve kimliğin kazanılmasında aile temel rol oynamaktadır. Katılımcı kültür yapısı bireye aile tarafından kazandırılır. Bu anlamda kadına aile içinde biçilen “anne” rolünün kapsamı eğitimle genişletilmelidir. Eğitimli kadın hem aile, hem de toplumsal statüsünü pekiştirecektir.

Kentler, demokrasi bilincini geliştiren temel değerlerin oluşum merkezleridir. Sivil toplum örgütleri, siyasi partiler gibi demokrasinin temel kurumları kent kökenlidir. Sosyal hareketlilik, katılımcılık kültürünün yoğunluk merkezi de kentlerdir. Bu yüzden kentlerin yapısal sorunları ile birlikte, sosyal, ekonomik ve kültürel gelişimlerine gereken önem verilmelidir.

Bürokrasi, toplumlar için vazgeçilmezliğini korumaktadır. Bürokrasinin hantallığı ve diğer yapısal sorunlarının giderilmesinin yanısıra, siyasal alana müdahaleleri azaltılması, yasal yetkilerinin sınırları hukuki çerçevede çizilmelidir.

Toplumun siyasi bir benliğe sahip olmasının temeli milli devletin varlığına bağlıdır. Milli devletin varlığı demokrasinin de garantisidir. Bu yüzden kültür, dil, din, ekonomik ve etnik anlamda milli devletin bölünmesinin önüne geçecek tedbirler, özellikle eğitim yoluyla sağlanmalıdır. Milli devlet için tehlike oluşturan “küreselleşme” akımının tehdit alanından çıkabilmek, hem ekonomik özgürlüğe hem de kültürel birliğin varlığına bağlıdır.

Kültürel faktörlerin ilintili olduğu ekonomik, sosyal ve siyasal yapılarıdaki olumsuzluklar kültürel yozlaşma ve yarılmaları arttırmaktadır. Ekonomik anlamda bağımsız olmayan ülkelerin siyasi bağımsızlıkları da zarar görmektedir. Ekonomideki bozulmalar siyasal yozlaşma ile birleştiğinde demokrasi kırılgan bir yapıya bürünmektedir. Böyle bir yozlaşma; iktidarın kişiselleşmesine, iktidarın rant kollama aracı olarak görülmesine, popülist politikaların izlenmesine, rüşvete, yolsuzluğa, haksızlığa sebep olmaktadır. Bu olumsuzlukların önüne geçilecek tedbirler sayesinde; her alandaki yozlaşma önlenecektir.

Merkezin otoriter yapısı katılımcılığı da önlemektedir. Katılımcı vatandaş bilincinin uyandırılması için yerel yönetimlere ağırlık verilmeli ve sivil kuruluşlar teşvik edilmelidir.

Kamuoyunu doğru bilgilendirme ve iktidarın aldığı kararları etkileme gücüne sahip olan medyanın, “güçlerin medyası” haline dönüşmesi halinde, toplum tuzağa düşürülme tehlikesi ile karşı karşıya kalacaktır. Medya, asıl görevine bağlı çalışmalı, halkı bütünleştirici, milli kimliği pekiştirici rol oynamalıdır. Homojen toplum yapısının oluşmasında medyaya önemli görevler düşmektedir.

Ordunun siyasete müdahalesi, geleneksel gibi görünse de, asıl olan siyasi yozlaşmalarla ortaya çıkan boşlukların ordu tarafından doldurulmasıdır. Yağma siyasetinden, siyasi partilerin lider sultanından vazgeçildiğinde, siyasi alandaki boşluklar siyasetçilerle doldurulduğunda, ordunun asli görevine dönmesi de sağlanmış olacaktır.

Kültürümüzün negatif kodlardan kurtulması için eğitime gereken önem verilmeli, gençlerimiz yabancı ideolojilerin tehlike ve tehditlerinden uzak tutulmalıdır. Devletin ve milletin varlığı büyük ölçüde kültürel değerlerin korunmasına bağlıdır. Ülke bütünlüğünü tehdit edici kültürel yarılmaların önüne geçilmediğinde, farklılıklar ayrılığa dönüşecektir. Demokrasi ayrılıklar rejimi değil, farklılıkların biraradalığını garanti ve idealize eden yönetim şeklidir.

KAYNAKÇA

ABADAN, Nermin, **Bürokrasi**, Ajans Türk Matbaası, Ankara 1959.

AĞAOĞULLARI, Mehmet Ali/AKAL Cemal Bali/KÖKER, Levent, **Kral Devlet Yada Ölümlü Tanrı**, İmge Kitapevi, Ankara 1994.

AĞAOĞULLARI, Mehmet Ali/AKAL Cemal Bali/KÖKER, Levent, **Kent Devletinden İmparatorluğa**, İmge Kitapevi, Ankara 2000.

AKÇAM, Taner; **İnsan Hakları ve Erkeni Sorunu**, İmge Kitapevi, Ankara 1999.

AKIN, İlhan F., **Kamu Hukuku**, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş. İstanbul 1993.

AKTAN, Coşkun Can, **Müdahaleci Devletten Sınırlı Devlete**, Yeni Türkiye Yayınları,

AKTAN, Coşkun Can, **Anayasal İktisat**, İz Yayıncılık, İstanbul 1999.

ALTAN, Çetin, **Atatürk'ün Sosyal Görüşleri**, İnkilap Kitapevi Yayın San. Ve Tic.A.Ş. İstanbul 1999.

ALTAN, Mehmet, **Darbelerin Ekonomisi**, İyi Adam Yayınları, İstanbul 2001.

ARBLASTES, Anthany, **Demokrasi**, Doruk Yayıncılık, Ankara 1999.

ARON, Raymond, **Sosyolojik Düşüncesinin Evreleri**, Bilgi Yayınevi, Ankara 2000.

ATEŞ, Toktamış, **Demokrasi Kavram Tarihi Süreç İlkeler**, Ümit Yayıncılık, Ankara 1994.

AYDIN, Mustafa, **Kurumlar Sosyolojisi**, Vadi Yayınları, Ankara 2000.

BALCIOĞLU, İbrahim **Şiddet ve Toplum**, Bilge Yayınları, İstanbul 2001.

BARRY, Norman, **Birey Cemaat Piyasa**, Liberte Yayınları, Ankara

BAŞKAYA, Fikret, **Az gelişmişliğin Sürekliliği**, İmge Kitapevi, Ankara 2001.

BEETHAM, David/BOYLE, Kevin, **Demokrasinin Temelleri**, Liberte Yayınları, Ankara 1998.

BİLGİN, Nuri, **İnsan İlişkileri ve Kimlik**, Sistem yayıncılık, İstanbul 1996.

BİLGİSEVEN, Amiran Kurtkan, **Türkiye’de Sosyal Çözülme Tehlikeleri**, Filiz Kitabevi, İstanbul 1990.

BOETİE, Etienne de La, **Gönüllü Kulluk Üzerine Söylev**, İmge Kitabevi, Ankara 1995.

BOTTOMORE, T.B., **Toplum Bilimi**, Der Yayınları, İstanbul 2000.

CANBOLAT, İbrahim S., **Yeni Dünya ve Türkiye**, Ezgi Kitabevi, Bursa 2000.

CEM, İsmail, **Türkiye’de Geri Kalmışlığın Tarihi**, Cem Yayınları, İstanbul 1999.

ÇAM, Esat, **Siyaset Bilimine Giriş**, Der Yayınları, İstanbul 1990.

ÇAVDAR, Tefik, **Türkiye’nin Demokrasi Tarihi**, İmge Kitabevi, Ankara 2000.

ÇEÇEN, Anıl, **İnsan Hakları**, Gündoğan Yayınları, Ankara 1995.

ÇUKURÇAYIR, M. Akif, **Siyasal Katılma ve Yerel Demokrasi**, Yargı Yayınevi, Ankara 2000.

DAVUTOĞLU, Ahmet, **Stratejik Derinlik Türkiye’nin Uluslar arası Konumu**, Küre Yayınları, İstanbul 2001.

DENKER, M. Sami, **Uluslararası Terör Türkiye ve PKK**, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1997.

DOĞAN, Süleyman, **Sivil Demokrasi Çağrısı**, Birey Yayıncılık, İstanbul 1999.

DURSUN, Davut, **Demokratikleşmeyen Türkiye**, İşaret Yayınları, İstanbul 1998.

DUVERGER, Mavrice, **Politikaya Giriş**, Varlık Yayınları, A.Ş. İstanbul 1984.

DUVERGER, Mavrice, **Siyaset Sosyolojisi**, Varlık Yayınları, İstanbul 1998.

DUVERGER,Mavrice, **Siyasal Rejimler**, Sosyal Yayınları.

ERDOĞAN,Mustafa, **Anayasal Demokrasi**, Siyasal Kitapevi, Ankara 1997,

ERDOĞAN,Mustafa, **Liberal Toplum, Liberal Siyaset**, Siyasal Kitapevi
Ankara 1998.

ERGİL,Doğu, **Toplum ve İnsan**, Turan Kitapevi, Ankara 1994.

ERGİL,Doğu, **Doğu Sorunu: Teşhisler ve Tespitler**, Özel Araştırma Raporu,
1995.

ERGUN,Tugay/POLATOĞLU,Aykut, **Kamu Yönetimine Giriş**, Türkiye ve
Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları, Ankara 1992.

ERKAL,Mustafa E., **Sosyoloji**, Der Yayınları, İstanbul 1998.

ERKAL,Mustafa E., **Bölge Açısından Az Gelişmişlik**, Der Yayınları, İstanbul
1990

ERKAL, Mustafa E., **Etnik Tuzak**, Turan Kültür Vakfı Yayınları, İstanbul
1994.

EROĞLU, Hamza, **Türk İnkılap Tarihi**, Savaş Yayınları, Ankara 1990

ERYILMAZ,Bilal, **Kamu Yönetimi**, Akademi Kitapevi, İzmir 1995.

FIRAT,M.Şerif, **Doğu İlleri ve Varto Tarihi**, İstanbul 1945.

FROMM,Erich, **Sağlıklı Toplum**, Payel Yayınları, İstanbul 1996.

FUKUYAMA,Francis, **Büyük Çözülme**, Sabah Kitapçılık San. Ve Tic.
A.Ş.İstanbul 2000.

FUKUYAMA,Francis, **Tarihin Sonu ve Son İnsan**, Gün Yayıncılık, İstanbul
1999.

FULLER,Grahan E., **Demokrasi Tuzağı**, Altın Kitapları, İstanbul 1996.

GALBRAITH,J.K., **Kuşku Çağı**, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul 1998.

GÖKALP,Ziya, **Türkleşmek, İslamlaşmak, Muhasırlaşmak**, Toker
Yayınları, İstanbul 1997.

GÖKBERK,Macit, **Felsefe Tarihi**, Remzi Kitapevi, İstanbul 1999.

GÖZE,Ayferi, **Siyasal Düşünceler ve Yönetimler**, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş. İstanbul 1998.

GÖZÜBÜYÜK,A.Şeref, **Yönetim Hukuku**, Turhan Kitapevi, Ankara 1996.

GÜNEŞ,Turan, **Türk Demokrasisinin Analizi**, Ümit Yayıncılık, Ankara 1996.

GÜNEŞ,Sadık, **Medya ve Kültür Sessiz Yığınların Kültürel İntiharı**, Vadi Yayınları, Ankara 1996.

GÜNGÖR,Erol, **Türk Kültürü ve Milliyetçilik**, Ötüken Neşriyat A.Ş. İstanbul 1999.

GÜRSEL,Özkan, **Demokratik Yönetime Geçiş**, Tutibay Yayınları, Ankara 2001.

GÜVENÇ,Bozkurt, **Kültürün ABC'si**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1997.

GÜVENÇ,Bozkurt, **Kültür ve Demokrasi**, Gündoğan Yayınları, Ankara 1996.

HAZIR,Hayati, **Siyasal Şiddet ve Terörizm**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2001.

HİTLER, Adolf, **Kavgam**,Toker Yayınları, Ankara 2001.

HUNTINGTON,Samuel P., **Medeniyetler Çatışması**, Vadi Yayınları, Ankara 2001.

İNSEL,Ahmet, **Türkiye Toplumunun Bunalımı**, Birikim Yayınları, İstanbul 1995.

İŞÇİ,Metin, **Sosyal Yapı ve Sosyal Değişme**, Der Yayınları, İstanbul 2000.

KAĞITÇIBAŞI,Çiğdem, **Kültürel Psikoloji Kültür Bağlamında İnsan ve Aile**, Evrim Yayınevi, İstanbul 2000.

KAPLAN,Mehmet, **Büyük Türkiye Rüyası**, Dergah Yayınları, İstanbul 1998,

KAPLAN,Mehmet, **Kültür ve Dil**, Dergah Yayınları, Ankara 2002.

KARPAT,Kemal H., **Türk Demokrasi Tarihi, Sosyal Ekonomik Kültürel Temeller**, Afa Yayınları, İstanbul 1996.

KAZANCIGİL,Ali, **Türkiye’de Modern Devletin Oluşumu ve Kemalizm, Türkiye’de Siyaset: Süreklilik ve Değişim**, Der Yayınları, İstanbul 2000.

KILIÇBAY, Mehmet Ali, **Uyruktan Vatandaşa Geçimden İktisada**, İmge Kitabevi, Ankara 1996.

KIŞLALI, Ahmet Taner, **Siyaset Bilimi**, İmge Kitabevi, Ankara 2000.

KONGAR,Emre, **Demokrasi ve Kültür**, Remzi Kitabevi, İstanbul 1997.

KONGAR,Emre, **Demokrasi ve Laiklik**, Remzi Kitabevi, İstanbul 1999.

KONGAR,Emre, **Küresel Terör ve Türkiye**, Remzi Kitabevi, İstanbul 2001.

KONGAR,Emre, **21.Yüzyılda Türkiye**, Remzi Kitabevi, İstanbul 2000.

KONGAR,Emre, **Türkiye’nin Toplumsal Yapısı**, Remzi Kitabevi, İstanbul 1993.

KONGAR,Emre, **Ben Müsteşarken**, Remzi Kitabevi, İstanbul 1999.

KONGAR,Emre, **Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği**, Remzi Kitabevi, İstanbul 2000.

KOZLU,Cem, **Türkiye Mucizesi için Vizyon Arayışları ve Asya Modelleri**, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara 1995.

KÜÇÜKÖMER,İdris, **Düzenin Yabancılaşması**, Bağlam Yayıncılık, İstanbul 1994.

LESSER,Ian O/FULLER Graham E., **Balkanlardan Batı Çin’e Türkiye’nin Yeni Jeopolitik Konumu**, Alfa Yayınları, İstanbul 2000

LEWİS, Bernard, **Modern Türkiye’nin Doğuşu**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1998.

LIPSON,Leslie, **Demokratik Uygarlık**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1984.

LİPSON,Leslie, **Politika Biliminin Temel Sorunları**, Birlik Yayıncılık, Ankara 1986.

MACHIAVILLI, Niccola, **Prens**, Gün Yayıncılık, İstanbul 1999.

MARDİN,Şerif, **Türkiye’de Din ve Siyaset**, İletişim Yayınları, İstanbul 2000.

MARK/ENGELS/LENİN, **Anarşizm ve Anarko Sendikalizm**, Sol Yayınları, Ankara 1979.

MERİÇ,Cemil, **Sosyoloji Notları ve Konferanslar**, İletişim Yayınları, İstanbul 1995.

MİRKELAMOĞLU,Necip, **Atatürkçü Düşünce ve Uygulamada Din ve Laiklik** Çağdaş Eğitim Vakfı Yayınları, İstanbul 2000.

MUMCU,Ahmet, **İnsan Hakları Kamu Özgürlükleri**,Savaş Yayınları, Ankara 1994.

OKTAY,Cemil, **Siyasal Sistem ve Bürokrasi**, Der Yayınları, İstanbul 1997.

ORAN,Baskın, **Atatürk Milliyetçiliği**, Bilgi Yayınevi, Ankara 1999.

ORAN,Baskın, **Küreleşme ve Azınlıklar**, İmaj Yayıncılık, Ankara 2000.

ÖĞÜN,Süleyman Seyfi, **Türk Politik Kültürü**, Alfa Basım Yayım Dağıtım Ltd.Şti, İstanbul 2000.

ÖKTEM,Niyazi, **Hukuk Felsefesi ve Hukuk Sosyolojisi**, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş. İstanbul 1988.

ÖZÇELİK,Selçuk, **Anayasa Hukuku ve Umumi Esaslar**, Mimoza Yayınları, Konya 1994.

ÖZEL,Mustafa, **Medeniyet ve Modernlik**, Kitapevi Yayınları, İstanbul 1997.

ÖZEL,Mustafa, **Devlet ve Ekonomi**, İz Yayıncılık, İstanbul 1995.

ÖZER,Ahmet, **Modernleşme ve Güneydoğu**, İmge Kitapevi, Ankara 1998.

ÖZTEKİN,Alı, **Siyaset Bilimine Giriş**, Siyasal Kitapevi, Ankara 2000.

PARKINSON, C.Nortcote, **Siyasal Düşüncenin Evrimi**, Remzi Kitapevi, İstanbul 1984.

PEKİN, Tefik, **Makro Ekonomi**, Bilgehan Basımevi, İzmir 1993.

RADİKAL Gazetesi, 2003,

ROUSSEAU, Jean Jacques, **Toplum Sözleşmesi**, Öteki Yayınevi, Ankara 1999.

SAMUELSON, Paul A., **İktisat**, Mentş Kitapevi, İstanbul 1966.

SARGUT, A. Selami, **Kültürler Arası Farklaşma ve Yönetim**, İmge Kitapevi, Ankara 2001.

SARIBAY, Ali Yaşar, **Siyaset Demokrasi ve Kimlik**, Asa Kitapevi, Bursa 1998.

SARIBAY, Ali Yaşar, **Kamusal Alan Diyolojik Demokrasi Sivil İtiraz**, Alfa Yayın Dağıtım Ltd. Şti. İstanbul 2000.

SARIBAY, Ali Yaşar, **Küreselleşme, Postmodern Uluslaşma ve İslam**, Vadi Yayınları, Ankara, 1997.

SARICA, Murat, **Siyasi Düşünce Tarihi**, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1999.

SAVAŞ, Vural, **İrtica ve Bölücülüğe Karşı Militan Demokrasi**, Bilgi yayınevi, Ankara 2000.

SAY, Ömer, **Milli Devlet Kültürü Türkiye Yansımaları**, Kaknüs Yayınları, İstanbul 1998.

SAYBAŞILI, Kemal, **Siyaset Biliminde Temel Yaklaşımlar**, Doruk Yayıncılık, Ankara 1999.

SELÇUK, Sami, **Zorba Devletten Hukukun Üstünlüğüne**, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999.

SERGE, Latouche, **Dünyanın Batılılaşması**, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 1993.

SERTER, Nur, **Türkiye'nin Sosyal Yapısı**, Filiz Kitapevi, İstanbul 1994.

SEVİNDİRİCİ, İbrahim, **Türkiye Kalkınmanın Neresinde**, Ayyıldız Yayınları, Ankara 1997.

SİNANOĞLU, Oktay, **Bye-Bye Türkçe**, Otopsi Yayınevi, İstanbul 2000.

SZENTES,Tomas, **Az gelişmişlik ve Sosyalizm**, Gözlem Yayınları, İstanbul 1975.

ŞAHİN,F.Nurhayat, **Türkiye’de Çevre Politikasının Oluşumunda Kamuoyu Faktörü** SBE Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir 1999.

ŞAYLAN,Gencay, **Demokrasi ve Demokrasi Düşüncesinin Gelişmesi**, Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları, Ankara 1998.

ŞAYLAN,Gencay, **Türkiye’de Kapitalizm Bürokrasi ve Siyasal İdeoloji** TODAİE Ankara, 1974.

ŞENEL,Alaeddin, **Siyasi Düşünceler Tarihi**, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara 1996.

TİMUR,Taner, **Küreselleşme ve Demokrasi Krizi**, İmge Kitapevi, Ankara 1996.

TİMUR,Taner, **Osmanlı Toplumsal Düzeni**, İmge Kitapevi, Ankara 2001.

TİMUR,Taner, **Türkler ve Ermeniler**, İmge Kitapevi, Ankara 2001.

TANİLLİ,Server, **Devlet ve Demokrasi**, Çağdaş Yayınları, İstanbul 1996.

TANİLLİ,Server, **İnsanlığı Nasıl Bir Gelecek Bekliyor**, Adam Yayınları, İstanbul 2001.

TANİLLİ,Server, **Yaratıcı Aklın Sentezi**, Adam Yayıncılık, İstanbul 1998.

TANİLLİ, Server, **Uygarlık Tarihi**, Adam Yayınları, İstanbul 2001.

TANİLLİ,Server, **Yüzyılların Gerçeği ve Mirası 18.Yüzyıl: Aydınlanma ve Devrim**, Adam Yayınları, İstanbul 1999.

THOREAH,H.David/GANDHİ,Mohandas K, **Sivil İtaatsizlik ve Pasif Direniş**, Ankara 1999.

TİMUR,Taner, **Küreselleşme ve Demokrasi Krizi**, İmge Kitapevi, Ankara 1996.

TİMURTAŞ,Faruk K. **Diller ve Türkçemiz**, Alfa Basım Yayım Dağıtım, İstanbul 1996.

TOCAUEVILLE,Alexis, **Amerika'da Demokrasi**, Yetkin Yayınları, Ankara 1994.

TOFFLER,Alvin, **Gelecek Korkusu Şok**, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul 1981.

TORTOP, Nuri/İSBİR,Eyüp G./AYKAÇ,Burhan, **Yönetim Bilimi**, Yargı Yayınları, Ankara 1993.

TOURAINÉ,Alain, **Demokrasi Nedir**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1997.

TURAN,Mehmet , **Anayasa ve Siyaset**, Gündoğan Yayınları, Ankara 1995.

TURHAN,Mehmet, Siyasal Elitler, **Gündoğan yayınları**, Ankara 1991.

TURHAN,Mümtaz, **Graphlaşmanın Neresindeyiz**, Yumur Yayınevi, İstanbul 1972.

TÜRKDOĞAN,Orhan, **Güneydoğu Kimliği, Aşiret Kültür İnsan**, Alfa Basım Yayım Dağıtım, İstanbul 1998.

TÜRKDOĞAN,Orhan, **Osmanlıdan Günümüze Türk Toplum Yapısı**, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2002.

TÜRKDOĞAN,Orhan, **Etnik Sosyoloji**, Timaş Yayınları, İstanbul 1999.

TÜRKDOĞAN,Orhan, **Milli Kimliğin Yükselişi, Niçin Milletleşme**, Alfa Basım Yayım Dağıtım, İstanbul 1999.

TÜRKKAN,Erdal, **Ekonomi ve Demokrasi**, Turhan Kitapevi, Ankara 1996.

ÜNAL,Şeref, **Temel Hak ve Özgürlükler ve İnsan Hakları Hukuku**, Yetkin Yayınları, Ankara 1997.

YAVUZ,Edip, **Tarih Boyunca Türk Kavimleri**, Kurtuluş Matbaası, Ankara 1968.

YAYLA,Atilla, **Sosyal ve Siyasal Teori**, Siyasal Kitapevi, Ankara 1999.

YENİÇERİ, Özcan, **Yeniden Türkleşmek**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2001.

YENİÇERİ, Özcan, **Yozlaşma ve Yabancılaşmaya Karşı İtirazlar**, Özlem Yayınları, Niğde 1999.

YERESİMOS,Stefanos, **Az gelişmişlik Sürecinde Türkiye**, Belge Yayınları, İstanbul 1992.

YILMAZ Aytekin, **Modern Demokrasi ve Sorunları**, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2000.

YILMAZ,M/ERTAN T.F/ SARINAY,Y/DAĞISTAN,A./KILIÇKAYA,D./ SEZER. A/ AYTEPE,O- AKTAŞ,A., **Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, Siyasal Kitapevi, Ankara 1998.

YÜRÜŞEN,Melih, **Çeşitlilikten Özgürlüğe Çok Kültürlülük ve Liberalizm**, LTD Yayınları, Ankara 1998.

WEBER,Max, **Sosyoloji Yazıları**, İletişim Yayınları, İstanbul 1998.

MAKALALER

ALPER,C.Emre/ÖNİŞ,ZİYA, “Finansal Küreselleşme, Demokrasi Açığı ve Yükselen Piyasalarda Yaşam Sürekli Krizler: Sermaye Hareketlerinin Liberalleşmesi Sonrasında Türkiye Deneyimi” Doğu-Batı Düşünce Dergisi, Kasım-Ocak 2001-2002

ALTUĞ,Osman “Karşılıklı Etkileşim (Ekosistem) Yaklaşımı İçinde Finansal Sorunlarımız ve Çözüm Yolları”, Yeni Türkiye Yayınları, Mayıs-Haziran 1999.

AZMAN,Ayşe, “Tarihselciliğe Karşı Ampirizm ve Mübeccel M.Kıray” Doğu-Batı Düşünce Dergisi, Ağustos-Ekim 2001.

BANDUCCİ,Susan A./DANOVAN,Todd/KARP, Jeffrey A., “Proportional Representation and Attitudes About Politics: results From New Zealand”, Electoral Studies, USA 1999.

BENNABİB,Seyla, “Demokratik Moment ve Farklılık Sorunu” Demokrasi ve Farklılık, WALD Yayınları, İstanbul 1999.

BOZKURT,Veyssel, “Ulus Devletin Aşılması ve Avrupa Birliği” Türk Yurdu Dergisi, Mart-Mayıs 1999.

BRUİNESSEN,Martin Van, “Kürt Toplum, Etnisite, Ulusçuluk ve Mülteci Sorunları, Kürtler, Cep Kitapları, A.Ş. İstanbul 1994.

ÇELİKEL,Aysel, Milliyet Gazetesi, 25 Kasım 2002.

ÇEŞİTLİ,İsmail, “Ömer Seyfettin’in Hikayelerinde Milli Şuur”, Türk Yurdu Dergisi, Mart-Mayıs 1999.

ÇINAR,Menderes, “Çok Hukuklu Toplum:Kamusal Alana Veda mı? Otantik Kimlik politikası mı? Küreselleşme Sivil Toplum ve İslam, Vadi Yayınları, Ankara 1998.

DAVUTOĞLU,Ahmet, “Kuzey-Güney, Doğu-Batı Ekseninde Türkiye'nin Stratejik Derinliği” 2023 Dergisi, Aralık 2001.

DEMİRCİ,Ahmet, “Türkiye'nin Çağdaşlaşma Sürecinde Tarikatlar”, Türkiye Günlüğü Dergisi, Mart-Nisan 1997.

DOĞANAY, Şenol, “Dil'in Mantığı ve Milli Kültür”, 2023 Dergisi, 2001.

DOSTER,Neşe, “Kadınlar Kadınlarımız”, Cumhuriyet Gazetesi, 08.03.2003.

DOWALL,David MC, “Kürt Sorunu: Tarihsel Bir Bakış” Kürtler Cep Kitapları A.Ş. İstanbul 1994.

DURGUN,Şenol, “Otoriter Devletin Demokratikleşmesi “Yeni Türkiye Dergisi, Eylül-Ekim 1999.

EREN,Aslan, “Türkiye’de Enflasyonun Temel Kaynakları ve Çözüm Yolu” Yeni Türkiye Dergisi, Mayıs-Haziran 1999.

ERİŞ,Metin, “Ekonomimize Sosyo-Kültürel Açından Bakış” Yeni Türkiye Dergisi, Mayıs-Haziran 1999.

HALAÇOĞLU,Yusuf, “Soykırım Politikası Türk Devlet Felsefesine Aykırıdır”, 2023 Dergisi, Nisan 2002.

İŞIKLI,Alpaslan, “Küresel prezidyumun Üyeleri : DB,DTÖ,İMF” 2023 Dergisi Ağustos 2002.

KAĞITBAŞI,Çiğdem, “Türkiye’de Aile Kültürü” Kadın Araştırmaları Dergisi, İstanbul 1993.

KAHRAMAN,Kemal, “Uygurluklar Savaşı yada Huntington Sezai Karakoç’a Karşı” Medeniyetler Çatışması, Vadi Yayınları, Ankara 2001.

KANTARCI,Şenol, “Amerikalı Milyonerlerin Osmanlı Topraklarındaki Faaliyetleri” 2023 Dergisi, Nisan 2002.

KARAER, Tacettin, “12 Eylül ve Türk Kamu Yönetiminin Yeniden Düzenlenmesi, AİD: 1987.

KARAKAŞ,Mehmet. “İmparatorluktan Ulus-Devlete Geçiş Sürecinde Türk Milliyetliğinin Gecikme Nedenleri”,Türk Yurdu Dergisi, Mart-Mayıs 1999.

KODAMAN,Bayram, “Milliyetçiliğin Tarihi Seyri” Türk Yurdu Dergisi, Mart-Mayıs 1999

KOZAK, Fırat, “74 İlden Kadın Milletvekili Yok” Cumhuriyet Gazetesi, 08.03.2003.

KÖSEOĞLU, Nevzat, “Milliyetçilik ve Türk Milliyetçiliği Fikrin Doğuşu” Türk Yurdu Dergisi, Mart-Mayıs 1999.

MOUFFE, Chantal, “Demokrasi, İktidar ve Siyasal Düzen” Demokrasi ve Farklılık WALD Yayını, İstanbul 1999.

NODİA, Chia, “Milliyetçilik ve Demokrasi” Siyasal ve Sosyal Teori, Siyasal Kitapevi, Ankara 1999.

OCAK, Caner, “Üniversite Gençliğinin Siyasal Tutumları Üzerine Bir Araştırma”, Yeni Türkiye Dergisi, Eylül-Ekim 1999.

ÖKE, Mim Kemal, “Türkiye’nin Yolsuzluk Karnesi” Tercüman Gazetesi, 01 Şubat 2003.

ÖZBEK, Meral, “Arabest Kültür: Bir Modernleşme ve Popüler Kimlik Örneği” Türkiye Modernleşme ve Ulusal Kimlik, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1999.

ÖZBİLEN, Şevki, “Global ve Ulusal Ekonomilerde Reel Kriz Süreçlerinin Ortaya Çıkışı ve Gelişme Süreçleri” Yeni Türkiye Dergisi, Mayıs-Haziran 1999.

ÖZCAN, Mustafa, “Barbar ve Medeni”, Yeni Şafak Gazetesi, Şubat 1995.

PAMMET, Jan H. “The Meaning Of Elections In Transitional democracies: Evidence From Russia and Ukraine”, pergoman Pres. Canada 1996.

SADIKLAR, Cafer Tayyar, “200’li Yıllara Doğru Türk Ekonomisi” Yeni Türkiye Dergisi, Mayıs-Haziran 1999.

SEZEN, Yümni, “Laikliğin Türkiye’de Anlaşılması, İslamiyet, Millet Gerçeği ve Laiklik” Aydınlar Ocağı Yayını, İstanbul 1994.

SOEN, Dan, “Democracy, The Jewish-Arab Cleavage and Tolerance Education In Israel” Intercultural Relations, Tel Aviv 2002.

SUNGURLU, M. Oltan, “Demokrasi, İnsan Hakları ve Hukukun Üstünlüğü” Yeni Türkiye Dergisi, Eylül-Ekim 1999.

ŞAHİN, Adnan, “Ekonomi Politikalarının Anayasa ile Sınırlandırılması” Yeni Türkiye Dergisi, Mayıs-Haziran 1999.

TEKİN, Nil Türker, “Tek Parti Döneminin Sonu”, Toplumsal Tarih Dergisi, Ekim 2002.

TÖRÜNER, Yaman, “Seçim Sırasında Demokrasi” Sabah Gazetesi 2002.

TUNCAY, Mete, “Siyasal Miras” Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, İletişim Yayınları.

TÜRKKAHRAMAN, Mimar, “Aydınlar, Demokrasi ve Türkiye” Yeni Türkiye Dergisi, 1999.

TÜRKÖNE, Mümtaz’er, “Milli Devlet-Laiklik-Demokrasi”, Türkiye’de Politik Değişim ve Modernleşme, Alfa Basım Yayım Dağıtım, İstanbul 2000.

UYAR, Hakkı, “Tek Parti İktidarın Toplumsal Kökenleri”, Toplumsal Tarih Dergisi, Ekim 2002.

ÜTÜK, Kazım, “Araf’taki Ülke İran” 2023 Dergisi, 2002

VURAL, M.Ragıp, “Kortezyen Dünyanın Makyajı Akarken” 2023 Dergisi, Ekim 2001.

VURAL, M.Ragıp, “Kent ve İnsan” 2023 Dergisi, Ekim 2002

YENİÇERİ, Özcan, “Farklılıklar Sorunu, Demokrasi ve Türkiye” 2023 Dergisi, Şubat 2002.

YENİÇERİ, Özcan, “Kadın ve Ailenin Tarihi Serüveni” 2023 Dergisi, Şubat 2001.

YENİÇERİ, Özcan, “Yönetim ve Bürokrasinin Yozlaşmadaki Rolü” 2023 Dergisi, Mart 2002.

YENİÇERİ, Özcan, “Türkiye’de Sivil Toplumun Gelişmemesinin nedenleri” 2023 Dergisi, Haziran 2002.

YENİÇERİ, Özcan, “Küreselleşme ve Entelektüel Terörizm” 2023 Dergisi, Ekim 2001.

YENİÇERİ, Özcan, “Kültürel Tehditler Karşısında Türk Kültürünün Geleceği”, 2023 Dergisi, Temmuz 2002.

YENİÇERİ,Özcan, “Küreselleşme ve AB Sarmalında Egemenlik Sorunu ve Türkiye” 2023 Dergisi, Ağustos 2002.

YILMAZ,Aytekin, “Hukuk Devleti ve Demokrasi” Yeni Türkiye Dergisi, Eylül-Ekim 1999.

YILMAZ,Aytekin, “Türkiye’de Yönetimde Yetersizlikler ve Sorunlar”Yeni Türkiye Dergisi, Ocak-Şubat 1997.

